

Azért mégis hiányoznak

az olyan egzotikus szókapcsolatok, mint a rovátkolt barom, melyet (a csonkított névszók összerántásának módszerével) rovarrá alakított a nyelvújítás. A rovátkolt barom legalább olyan szépséges állatot képez meg az ember agyában, mint a lótetű. A lótetű nemes kiállítású, kihalóban lévő, a rossz nyelvek szerint a ló és a tetű összekeveredésével keletkezett különös lény, a harcsák nagy kedvence. Utoljára gyermekkoromban láttam kiforogni a földből, és akkor még nem tűnt kegyetlenségnek az elpusztítása. Mit nem adnék most egy igazi, élő lótetűért, hogy meglátva kimondhassam: én rovátkolt barmom!

Te pedig, oh, Fébosz! ezen alkalommal éles szabású szemedet és arculatodnak kemény és való vonásait a vidámság enyhítvén; s a Mondákságnak mosoly szádat elfutotta bugyó cseppeiből néhányat lihegő ajkimra bájolván – engedd: hogy beszédem tiszta és bökkenős hangja, nem valamely hínáros heverőhez, hanem a csiklándlágyságot nyaló, vadonc locsmoj tajtékot mammoló tiszta folyam löllyedéjkéhez hasonlítson! – így a nyelvújítás kifigurázása a Mondolatban, ám, minden antipátiám bejelentésén túl, a szöveg számomra, gonoszságával és túlzásaival, vagy éppenséggel azok miatt, izgalmas és imponáló.

Jólesnék csak úgy leírni, egy napig legalább, a mongyát, a láttját, a bánnyát és bánccsát és a szánnját, a haggyát a dönccsét társaikkal együtt, anti-Révai módra, így! Hm...

Stockholm helyett Istókhalmát, Koppenhága helyett Kappanhágót mondanék, s használnám Mózsi költő neologizmusát, Csíkhágót a Chicagó helyett.

Pillangó helyett semmiképp se lepét, venyige helyett azonban Kazinczy borágát, feltétlenül.

A bankúr, pénzcsürnök, illetve pénzkereskedő bármelyikét használnám bankár helyett. A mivolt, létalap, létege, léteny, létedelem szavakat nem a lényeg helyett. A hosszas négysegelet, a lapegyközény, az egyközű négyeszög, a közarány, illetve a téglalap közül azonban már a lapegyközény mellett döntenék.

Továbbra is a merénylő szót használnám viszont a vállalkozó helyett. No comment.

Szívesebben vagyok restnök, mint lajhár, a dologszokat irigyelném az üzletemberek helyett, lomháznak hívnám restnök diákjaimat, ha szamaraknak tartom őket, naplonyt írnék és unadék gyötörne közben, útnaklatomat keresném küldetésem helyett, zenész barátaimat dalastyánnak nevezném s nem agg énekesnek, festékenynek mondanám a naplementét, monyorú tükörben vizsgálnám nem túl szabdas arcvonásaimat, mindenményedelemen tanítanék lengenyével a gomblyukamban, emlézve, hogyan éldeltem az ifjúság nem görebből csepegtetett ízeit...

Herder bácsinak meg nyugodtan megüzenhetjük, mivel a száz év elmúlt, hogy nyugodtan bekaphatja!

Kazinczy nyelvújított, a megújított nyelv sokáig bicegett, kacsázott, sántított és botladozott, de mára annyira beleállt önmagába, hogy már jelenkorunk elrettentő nyelvi romlását, egyre bődösebb szétbomlását is túlélni képes. Lesz. Ha...

Bessenyei is tévedett, nem igaz, hogy minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, idegenen sohasem. Felénk ez valahogy másképp működik. Úgy írhatjuk le a jelenséget: a magyar általában idegen nyelven lett (s lesz) tudós, magyaron általában sohasem.

A nyelvújításon töprengek, szavakat ízlelgetek, császna, tevepárduc, emember, lebtan, dalabáj, szarvorrú, popont, ébrény – már nem értem őket, mégsem esnek rosszul...

Zalán Tibor

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XI. évfolyam 8. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (törtélem), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wehner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Gazdag Dávid, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Konce Gábor, Radnóti Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Schwajda György, Konrad SutarSKI** (tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mf. sz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor: Azért mégis hiányoznak. . . borítóbelső

Szóvár

Balázs Géza: Ezt fölírom! 3

Mustra

Minya Károly: Nyelvújítás napjainkban 8

Szabadkőművesség

Szigeti Csaba: A Kazinczy-net
régen és manapság 19

Péterfy Gergely: Kazinczy és Soliman 24

Máté J. György: A halál szeretete 37

Benedek Szabolcs: Mítoszok
a szabadkőművesség körül 46

Kiss Anna: Levendulakék 55

Csobánka Zsuzsa: Részlet, folytatás nélkül;
Kilátó; Tajtékos napok 56

Mirtse Zsuzsa: Háromszoba-triptichon 58

Nagypál István: Papa mesél; Anekdot. 60

Nyerges Gábor: Akkor is szertenéz;
Madárse; Számvetéscforgó 62

P. Papp Zoltán: Sokkoló flow; Politikus 64

Tárlat

Csete Ildikó munkái (színes melléklet)
Csete Ildikó: Örök jelek 65

Ádám Tamás: Zökkensz; Kompozíció;
Grimaszt karcolsz 66

Deres László: Potomság; Megtorpanás 68

Nyírfalvi Károly: a körülmények 70

Takács Tímea: Szomorúfűz; Gömb. 73

Szlamka Zsófia: Képek 74

Szabolcsi Erzsébet: Hétköznapió;
Képzelt ízekkel; Légyvárak felé, félúton. 76

Szójáték

Szójátékgyűjtő pályázatunk (szerk.) 77

Álösszetételek (Dömötör Andrea, Hidi László,
Pölcz Ádám, Terjéki Tamás) 79

Baksa Bernadett: Magánhangzó-tangó. 80

Bertalan Tivadar: Aktív fej. 81

Bóдай-Soós Judit: Eszem-iszom beszéd. 82

Csindel Klára: Az én kutyavilágom 84

Dittrich Panka: Az utolsó kötél. 86

Fábián Krisztina: Gyerekszáj 87
 Gárdonyi Éva: Játékos szóalkotások 88
 Gönczi S. Tivadar: Nyelvgyötrő ábécé 89
 Kiss-Péterffy Márta: Szóbombázó, szópóker 90
 Kisteleki Tamás: Cél 92
 Pataki Edit: Nyöszörgők;
 Mondókák, nyelvtörök, szójátékok 94
 Szabóné Horváth Anna: Bemutatom
 a Tál családot; Szeszély 95
 Szűcs Janka: Szójátékok; Várj! 96
 Tomán Zsóka haikui 97
 Tasi Ilona: Szópótlások 98
 Vadászi Árpád: Sírfeiratok 99

Ablak

Téka

Szalai Lajos: Egy klasszikus fordítás
 margójára 100
 Iancu Laura: Ahol a madár sem jár 113
 Kovács István: Anyanyelve lengyel,
 választott hazája magyar
 (Konrad Sutarski köszöntése) 117

Emlékezet

Lator László: Krónikás, ébresztő
 (S. Benedek András [1947–2009]) 119
 Vári Fábián László: Ítélet után 120
 Kovács Katáng Ferenc: Ménfőtől Ménfőcsanakig
 (Sulyok Vince [1932–2009]) 121

Illusztrációk

Kazinczy Ferenc árnyékrajzai (a Kazinczy
 Múzeum gyűjteményéből) 7, 23, 59, 61, 83
 E számunk szerzői 129

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 38.

Kölcsön-hatás
 (Román irodalom – magyar szempontok)

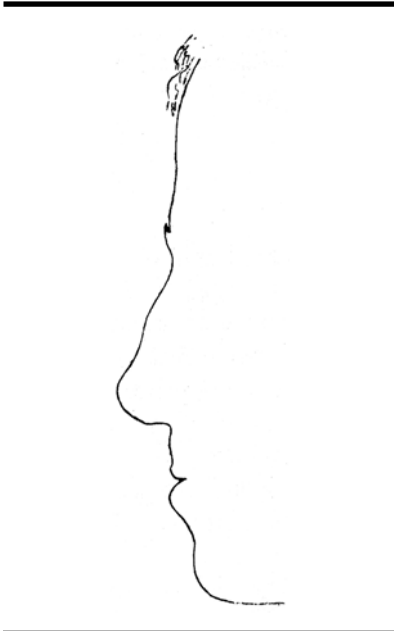
E számunk megjelenését támogatták:

NAPÚT

**Irodalom, művészet,
 környezet**

XI. évfolyam 8. szám

Szabad szóművesség

2008. április 23-án avatták fel Széphanalomban a Magyar Nyelv Múzeumát. Csete Ildikó ott kiállított textilképei is az ünnepélyes esemény alkalmából ékesítették az egyik termet. A kárpitba szőtt alkotások négy magyar nyelvemlék szövegét örökítik meg sajátos szépségben. A szám színes mellékletében ezekből adunk ízelítőt.

Balázs Géza

Ezt fölírom!

Nyelvi szösszenetek a Kossuth rádióban¹

Társaságban ha oldottan, jót beszélgetünk, mondások, szavajárások, furcsa szavak kerülnek elő, én bizony előkapom a jegyzetfüzetemet, s följegyzek néhány új szót, szólást, gondolatot. Ezt felírom! Lapozzunk bele a jegyzetfüzetbe!

UTAZÁS

Ezen a nyáron jegyeztem fel, Mádon: Az ember megszületik, fekszik egy szobában; ismerjen meg minél több tájat, mert ha öreg lesz, fekszik egy szobában, és arra emlékezik, amit látott.

Egyre több településünk lesz város. A heti újság megállapítása akár közmondásnak is jó lenne: Nyíregyházától Szegedig városokon lehet végigmenni. Hadd tegyem hozzá: ha így haladunk, akkor az egész ország csak városokból fog állni.

Olyannyira városnak akar minden település tűnni, hogy Érden az Ófalut egy időre Óvárosnak nevezték el. De a helybeliek, igen helyesen, maradtak a hagyományos Ófalunál...

Szeptemberben egy távoli országból, több repülőtéri átszállással érkeztem haza. A nagyon távoli helyen főleg arabul és szuahéliül beszéltek, és többnyire hagyományos arab viseletben voltak az emberek, a közelebbin angolul beszéltek, vegyesen arab vi-

seletben, turistaöltözékben és persze rendes konzervatív összeállításokban voltak, a legközelebbin angolul és németül beszéltek. Itt pillantottam meg először a susogós tréningruhát viselő embereket. Nemzetközi repülőtéren, susogó tréning. Azután meghallottam, hogy hogyan beszélnek: régen nem hallottam akkor már magyar szót.

CASABLANCA SZÉPHALOMBAN

Maradjunk a neveknél. A széphalmi út menti, egykori uraság kocsmája hosszú ideig, talán tavalyig Casablanca vendéglő névre hallgatott. Mindig arra gondoltam, szegény Kazinczy Ferenc, ha tudná, hogy széphalmi háza közelében van Casablanca! Széphalomban ilyen néven vendéglátó-ipari egységet működtetni mély érzéketlenségre vall. Ahogy megnyílt A Magyar Nyelv Múzeuma, szerencsére nevet váltott a vendéglátó-ipari egység. Most Kerék vendéglő. Ez jó, de a múzeum igazgatója szerint Az uraság kocsmája még jobb lenne. Talán még nem késő megváltoztatni.

KIS FILOZÓFIÁK

Életbölcsség: Sose legyen nagyobb bajom, mint hogy bealgasodik a fűrdőmedencém.

Pólófelirat: Vigyázz rám, mert belőlem csak egy van. Mások többen vannak, ők könnyebben pótolhatók.

¹ A Kossuth rádióban hétközben 19.25-kor hallható *Tetten ért szavak* című műsor *Ezt fölírom!* című rovatának írott változata.

Ha már a kis filozófiáknál tartunk: Figyeld meg, hogy a légycsapón is van egy lyuk, hogy a légynek legyen esélye.

TUDOMÁNYOS MEGÁLLAPÍTÁS

A tudományban ismerünk elég sok olyan embert, aki csak magát idézi egyetértőleg, másokat kritikával.

ALKU KÉTSZER

Alku először: Nem tudom, mennyiért adod a motort, de annyi sok lesz érte...

Alku másodszor: Mondja, és megnyit enged a feléből?

SZÜLETÉS ÉS HALÁL

Öt lánya született egy férfinak, majd végre egy fia. Megy haza, látja, hogy a lányok verik a fiút:

– Ezt ütitek? Neki köszönhetitek, hogy éltek!

Egy orvos sétál a temetőben, nézegeti a sírokat. Egy falubeli megjegyzi:

– Számolgatjuk a teljesítményt?

A vicc után egy új közmondás: A rossz orvosnak temetője, a rossz szerző számkészítőnek ócskavastelepe van.

CSUKLÓS

Szegedi tévés kollégám is küld olykor kedves nyelvi beszélőket. A minap – írja – vacsora közben csuklottam. A fiam megszólalt:

– Apu, te olyan vagy, mint a 24-es busz!

– Miért? – kérdezte meg az apa.

– Mert ő is csuklós!

BUDAPEST–ÚJVIDÉK–BUDAPEST

Hosszú kilométerek az autópályán, tompul a szem és az agy. A vezető a távolban megpillant valamit: – Ez vagy valami, vagy meggy valahová.

Ez szerepel egy kamionon: Túlméret. Talán Helmeczy Mihály nyelvújító szelleme kísért, amikor a Túlméretesből Túlméret lett. Tudják: „Helmeczy, ki a szavak végét elmetszi...” Aligha tudják, hogy hol van Helmeczy Mihály sírja. Aligha, mert senki nem tudja, az irodalomtörténet sem. Nem messze keresztapám sírjától, talán húslépnőnyire. Törtelen. Apám fedezte föl.

Határhoz érkezünk. EU-határhoz. Hová álljunk? Mindig a másik sor megy gyorsabban. Voltaképpen nem jelent semmit az EU-s sáv és az Egyéb-sáv. Bármelyikbe beállhatunk, bármelyikbe beragadhatunk. Megpillantunk egy üres sávot: CD-sáv. Ez remek, van a kocsiban CD, tehát oda állunk!

Sofőrünk hites tolmács. Előbb magyarázzuk meg, hogy mi az a hites. Sokan hitelesnek gondolják, de nem az. A hites valamely szakmai tevékenység, feladatkör ellátására hatóságtól felkért és fölesketett személy. Pl. hites tolmács, írásszakértő. A régi magyar nyelvben a hites – a törvényes házastárs, például: hites ura... –: igazi, megbízható. Sofőrünk tehát hites tolmács. Több nyelven, spanyolul is. Egyszer csak ezt mondja: – Irigylem azokat, akik tudnak spanyolul. – Majd folytatja: – Nemrégiben egy nemzetközi konferencián voltam, ahol megszólalt az angol szekció angol vezetője: – Rájöttem, hogy nem tudok angolul.

És van még egy megszívlelendő mondata a hites tolmácsnak: Magyarul nem vagyok purista, de spanyolul igen.

Azt is mondja: Öcsi bácsinak is tolmácsoltam a temetésén... Nyelvész társaságban vagyunk, valaki megjegyzi: ez ugye strukturális homonímia. Öcsi bácsi temetésén tolmácsoltál, de nem Öcsi bácsinak...

Egyik utastársunk megszólal:

– Bocs, lehet, hogy bunkóságot kérdezek...

A megszólított nem is várja meg a kérdést:

– Akkor én meg bunkón válaszolok.

Előkerülnek a gyerekek. Az a természetük, hogy nőnek. Kollégám 18 éves fia hazavitte 17 éves barátnőjét. Ahogyan az illik, bemutatta a szülőknek, beszélgettek, vacsoráztak, s lassan közeledett a lefekvés ideje, de a kislány nem készült távozni, s láthatóan a család nem is sürgette. A nyelvész apa megszólalt:

– Hol fog aludni a Dórika?

Felesége, fia, Dórika, három szempár nézett rá, jelezve, hogy a kérdés nem vita tárgya. Nyelvészek hallgatták a nyelvész apa naiv, értetlenkedő beszámolóját. Az egyik összegezte: Tehát a 17 éves lány ott aludt. Most már csak az a kérdés, hogy a mondat fókusza az ott vagy az aludt szón volt...

Csak véletlenül kerül ide egy kedves mondás: Megszületett a gyerek, és gyerek!

Ha már a gyerekekről van szó, hadd idézzem egy sokgyermekes édesanya saját maga által alkotott szólását: A gyerekekben az a jó, hogy moshatók, s hogy felnőnek.

Közben megérkezünk a célállomásra. Koppig mentünk, mondta a hites spanyol tolmács, vezető, és ezt is felírom, mert még sohasem hallottam...

TAHÓSÍTÓ

Hazafelé tartunk Vajdaságból, névelő nélkül, mert ott úgy mondják. Aki

hozott, az is visz, egy nagyon új és nagyon menő, mondhatnám trendi autóval. Elkezd villogtatni az előtte 130-cal poroszkálókra. Rászólok, talán nem kéne. Ez a válasz:

– Ebbe a kocsiba gyárilag beszerelik a tahósítót. Én is ajándékba kaptam...

Azután nem villogtat többet. Pesten, amikor kiszállok, azt mondja, ne haragudjak a tahósító használatáért. Finom ember, nem haragszom. De utálom, amikor rám villogtatnak.

ELAKADT

Egy néhány évvel ezelőtti történet a sivatagból. Sivatagi túrára vittek bennünket dzsippel. A vezető nagyon nekivadult. Megkérdeztem tőle, hogy vajon szoktak-e elakadni a homokban? Nem. Öt perc múlva autónk elakadt. Megállt az egész konvoj, kiszálltunk a térdig érő homokba, a vezetők összejöttek, s legalább fél óráig próbálták kiszabadítani a magát egyre mélyebbre ásó dzsipet. Legalább jót fényképeztünk. Majd mentünk tovább, és én újra megkérdeztem a sofőrt, előfordult-e már, hogy felborultak. Rettenetesen mérgesen nézett vissza rám: – Már az előbb is mondtam, hogy elakadni sem szoktunk...

KICSINYÍTŐ

Kelet-Magyarországon, főleg ott, ahol ruszinok élnek, gyakori a kicsinyítő képző, illetve általában a kicsinyítés. Mert állítólag a ruszinban is. Még a falunévek is őrzik ezt a szép interkulturális hatást: Győröcske... Eperjeske... Kisbányácska... Rudabányácska... Kisszekeres... Múzeumigazgatónk édesanyja egy ilyen faluból származik, és nagyon sokat használja a kicsinyítő képzőket – a magyar nyelvben is.

SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK Minden év októberének második hétvégéje: Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok a Vajdaságban, Adán. Itt született Szarvas Gábor nyelvész-nyelvművelő, 1970 óta az ő emlékére és a magyar nyelv ápolására hirdetik meg a rendezvényt. Van Adának másik híres, ma már úgy mondjuk: hírhedt szülőtte is, rá nem emlékeznek, bár azért olykor emlegetik. Állítólag volt az ötvenes években Ada csokiszelet is, az ő (Ő) emlékére.

Jövőre lesz a nyelvűvelő rendezvény 40. évfordulója, akkor majd bővebben mesélek róla, most csak annyit, hogy az 1970-es években olykor nem sikerült megrendezni, de az 1990-es években, még a háború alatt is mindig. Szűts László nyelvész még a bombázások idején is elment Adára, hogy ne szakadjon meg a folyamat...

NYELVÚJULÁS ÉS VILÁGLÁTÁS

A nyelvűvelő napok idei témája *Nyelvűjulás és világlátás* volt. Hódi Sándor mondta: A Teremtő elzárta előlünk az agyunk működését. Nincs ablak a belső világunkhoz. Világlátásunk társadalmi meghatározottságunkból következik.

Ismert jogi egyetemi anekdota: A jogászprofesszor azt kérdezi a vizsgálzó joghallgatótól, hogy mondja el, mit lát az ablakból. A joghallgató olyasmit mond, hogy házakat, utcát, autókat, Dunát. Elégtelen, mondja a professzor. De miért, mit kellene látnom? Jogi eseteket...

És vajon mit lát a nyelvész, ha kinéz az ablakon? A jogi esetek mintájára teljesen nyilvánvaló: nyelvi tényeket. És valóban, a nyelvészek sokszor csak a nyelvi tényeket látják. Az embert nem. Azt a szociolingvista, a pszicholingvistát, az antropológiai nyelvész látja...

NYELVEGYENJOGÚSÍTÁS

Várady Tibor jogászprofesszor elmondja, hogy 1972-ben ő tartotta az első magyar nyelvű órát az újvidéki egyetem jogi karán. Nehéz dolga volt, mert nem ismerték eléggé a magyar jogi terminológiát. Később hozzáteszi, most sem, a terminológiát angolul jobban ismerik a határon túli magyar szakemberek. Akkoriban, tehát 1972-ben nemcsak a magyar, hanem a román, a horvát és a ruszin terminológiát is oktatni kezdték Újvidéken. Nem volt azonban ruszin tanárunk, de volt rá egy ukránul tudó vállalkozó tanár. Szóltak Várady professzornak, hogy vigyázzanak, mert a ruszinokat ukránul tanítja a szakember. A professzor széttárta a karját:

– Hogyan ellenőrizzem, hogy ukránul tanítja őket ruszin helyett? Nem tudok sem ruszinul, sem ukránul, és eléggé feltűnő lennék, ha beülnék a négy ruszin közé...

Később, már a vonaton hazafelé elmondja: több nyelvet megtanult, a legtöbbit kisgyermekkorában. Természetesen világnyelveket is. Bár a nagyapja mondta egyszer:

– Fiam, ha világnyelvet nem tudsz megtanulni, tanuld meg legalább az utca nyelvét. – És akkor megtanult néhány szót cigányul is.

A nyelvek egyenjogúsítása nemcsak mifelénk kérdés, hanem Amerikában is. Az Amerikai Jogászszevetség megállapította, hogy ha egy bíróságon spanyolból fordították a szöveget, akkor az esküdtszék rendszerint nem rokonszenvezett a vádlottal, s például a kártérítés összege is rendszerint nagyobb lett...

HELYESÍRÁSI NEOLOGIZMUSOK

Nyelvész kollégám a tanácskozáson az új szavakról, a neologizmusokról beszél, és bemutatja a helyes-

írási neologizmusokat is. Helyesírási neologizmus például az sms-ben és a világhálón terjedő, jelekkel kombinált szöveg. Minden olyan helyesírás, amely nem helyes. Azért halkán hozzászól: Ne tanítsuk az iskolában a helyesírási neologizmusokat, mert akkor az érettségim majd ezzel érvel a diák: Nem én írok helytelenül, csak helyesírási neologizmust (újítást) használok, tanár úr vagy tanárnő kérem...

KAZINCZY 250

Kazinczy-év, sőt Kazinczy hónapja van. Ebben a hónapban született ugyanis, 250 éve.

Nagyok egymásról. Kazinczy Kosuthról: „mintha kezében lenne a gyújtogatás szövétnéke”.

Németh László Kazinczyról: „Ő volt a magyar irodalom telefonközpontja.”

Kemény Zsigmond Kazinczyról: „Széchenyi elődje Kazinczy volt.”

Emlékezzünk Kazinczyra egy kedves anekdotával is:

Kazinczy Ferenc meglátogatta Teszedik Sámuel Szarvason.

– Ismerem Önt – mondta Teszedik.

– Honnan?

– Pesten Studer Jakab festőnél laktam, s mindig az Ön képét bámultam.

Kazinczyról életében több mint harminc festmény készült.

Vigyázzanak, mert mindent föl-írok!

Minya Károly

Nyelvújítás napjainkban

(Részlet)

Minden nyelvben a szókincs a legváltozékonyabb. Korántsem olyan összefüggő és koherens, mint a hangzókészlet és a nyelvtani rendszer. Így minden nyelvben és minden időben folyamatos vizsgálat tárgyát képezheti a szókészlet változása, azaz a nyelv újulása, bővülése. Ugyanakkor, ha napjaink nyelvújítását, illetve nyelvújulását kívánjuk vizsgálni, akkor azt mondhatjuk, hogy a téma igen képlékeny és illékony, hosszabb távon megragadhatatlan. Azonban egyrészt minden nyelv szókészletére jellemző ez, másrészt a szinkron megközelítés, azaz a nyelv jelen idejű vizsgálata a nyelvtudomány meghatározó aspektusa. Ahhoz, hogy a neologizmusokat több szempontból meg lehessen vizsgálni, nyilvánvalóan ki kell tágítani a nyelvújítás fogalmát. A fogalmi körébe be kell illeszteni a mindennapi kommunikáció szükségleteként megjelenő új tárgyak, fogalmak stb. elnevezésén kívül a kortárs magyar dráma hapax legomenonjait (alkalmi szavait), az újszerű szleng kifejezéseket, a sajtóban használatos egyedi szavakat, a filmcímekeket, az üzletneveket, és még folytathatnánk tovább a sort. Az alábbi rendszerezésem – bízom benne – későbbi kutatások iránymutatójaként is szolgálhat, ugyanis egy-egy nyelvben mindig több új szó keletkezik, mint amennyi kihal.

A neologizmusokat az általam felállított rendszerben hat szempontból lehet csoportosítani, s ehhez kapcsolódik stílusrétegbeli minősítésük. (Ezzel most nem kívánok foglalkozni a terjedelem korlátozott volta miatt.) A szempontok a következők: 1. a szándékoltság szerint, 2. a létrejöttük célja szerint, 3. a kommunikáció formája szerint, 4. fogalmi tartalmuk szerint, 5. a létrejöttük módja szerint, 6. szófajuk szerint. Ezekben a fő kategóriákon belül 2–7 alcsoportot alapítottam meg. Ezek alapján tehát minden neologizmus jellemezhető motivációs, kommunikációs, szemantikai, alaktani és szófajtani szempontból.

1. A neologizmusok a szándékoltság (akarat) szerint	
Spontán neologizmusok A megfogalmazási nehézség pillanatnyi áthidalására születnek. Kifejezésbeli kényszer eredményei, elírások, önkéntelen elszólások. Előfordulnak mind írásban, mind szóban.	<i>Magához fogad egy púpos törzsszülött fiút.</i> <i>A sólyom című novellájának hőse egy nagy tekintetű úr, Federigó.</i> Becsületlenség jellemzi, de becsszomja van.
Tudatos neologizmusok Valamilyen tárgy, fogalom stb. elnevezése a kommunikációs igény céljából.	<i>bringamoped, kalandpark, légimarsall</i>

Természetesen a neologizmusok döntő többsége tudatos neologizmus, hiszen valamilyen közlésbeli, kommunikációs, szókincsbeli hiányt hivatott betölteni. Azonban célszerűnek tűnik megkülönböztetni a spontán neologizmusok

kategóriáját, amelyekbe elszólások, elírások tartoznak. Ezeket mindenképpen el kell különíteni a stilisztikai neologizmusoktól (lásd majd lentebb), annak ellenére, hogy a spontán neologizmusok is pillanatnyi szükségletet elégítenek ki, szótározva aligha lesznek, szövegkörnyezetben értelmezhetőek. Azonban a spontán neologizmusok megfogalmazási nehézség pillanatnyi áthidalására születnek. Kifejezésbeli kényszer eredményei, elírások, önkéntelen elszólások. Elsősorban a diákok feleleteiben, dolgozataiban találkozhatunk velük. Ezeknek kitűnő forrása Sebestyénne Varjú Anna *Irodalomtörténet – diákszájon* című könyve (Convention Budapest Kft., é. n.). A szerző több évtizeden keresztül tanárként, érettségi elnökként gyűjtötte az órai elszólásokat, dolgozati elírásokat. A táblázatban olvasható példák onnan származnak. Ugyanakkor a spontán beszélgetés elszólásai is idesorolhatók. Ezt, a mindennapi kommunikációs helyzetet is figyelembe véve, szinte lehetetlen körülhatárolt korpusz alapján vizsgálni, hiszen bárki, bármikor alkothat véletlenül új kifejezést, összekeverhet két szót, vagy értelmesíthet, azaz a népetimológiával alkothatja meg azt.

2. A neologizmusok a létrejöttük célja szerint	
<p>Szükségyszerű Az adott tárgy neve vagy a fogalom stb. már elterjedtnek tekinthető, bár magán hordozza némileg az újszerűségét, az internetes keresőben (Google) 1000 fölött van a találatok száma.</p>	<p><i>gyűjtősziget, nyakzuhany, melegfeszítvél</i></p>
<p>Alkalmi Az adott tárgy neve vagy a fogalom stb. még kevésbé terjedt el, így az internetes keresőben 1000 alatt van a találatok száma.</p>	<p><i>pókkamera, bagolyvonat, korhátárosítás</i></p>
<p>Stilisztikai A szépirodalmi alkotásokon kívül előfordul a sajtónyelvben, a különböző címekben (filmek, könyvek), üzletnevekben többek között.</p>	<p><i>Csalimadarak</i> (filmcím – <i>csali + palimadár</i>) <i>megtartüffölődöl</i> ('Tartuffe magáévá tesz' – Parti Nagy Lajos), <i>FantÁzsia</i> (ázsiai népművészeti bolt)</p>

Természetesen ez a kategorizáció csak a tudatos neologizmusokat érinti. Szükségyszerűnek tekintem azokat a neologizmusokat, amelyek gyakorlati céllal jöttek létre, s jól tükrözik a társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális élet változásait. A nyelvet ennek megfelelően mindig bővíteni kell új szavakkal, hiszen a változó életben égetően szükség van rájuk.

A stilisztikai neologizmusok nem kerülnek be a szótárakba, egyszeri előfordulások, a költői-írói nyelvben hapax legomenonok. Ezeket a pillanatnyi tartalmi, stílárius szükségyszerűség hozza létre. Megalkotásukkor a cél az egyediség, egyszerűség, a figyelemfelkeltés, ritkán a meghökkentés (Minya 2003: 15–16).

Az alkalmi neologizmusok tulajdonképpen a szükségyszerűekhez hasonlóak azzal az eltéréssel, hogy az adott kifejezés még nem terjedt el széles körben, vannak olyanok közöttük, amelyek csak rövid ideig éreztetik hatásukat s kikopnak, s lehetnek olyanok is, amelyek szükségességüknél fogva vagy egyéb okokból általánosan elterjednek.

Mindenesetre itt mutatkozik meg az nyilvánvalóan, hogy az internet a szókinckutatásban új lehetőséget nyitott, rákeresünk egy szóra, és látjuk, hogy

milyen intenzív a használata. Az 1000 alatti előfordulás egy relatív határ az alkalmi neologizmusok esetében.

3. A neologizmusok a kommunikáció formája szerint	
<p>Szóbeliek Írott formában az interneten egyetlen találat sincs, csak szóban hangzott el.</p>	<p>Példa <i>Nézd már, ott egy geopárd! (leopárd + gepárd)</i> (Az egyik televíziós show-műsor szereplőjének mondata.) <i>bögytröszt</i> ('nagy kebellet megáldott nő') (A közszolgálati televízióban elhangzott kifejezés.) <i>Abban a korban a két irányfoglalkozás a katonáskodás és a papi hivatás volt.</i> (Szóbeli érettségi vizsgán elhangzott mondat.)</p>
<p>Írásbeliek A neologizmusok döntő többsége írott formában is jelentkezik, ez annak a lehetőségét hordozza magában, hogy széles körben és gyorsan elterjedjen.</p>	<p><i>városhártya, fénytömlő, vírusmarketing</i></p>
<p>Írott beszélnyelvi Az internetes beszélgetésben, az úgynevezett beszélgetőcsatornákon fordulnak elő, elsősorban helyesírási neologizmusok.</p>	<p><i>mexoktuk</i> (megszoktuk), <i>majkésőbbcsinájjuk</i>, <i>+vettem</i> (megvettem)</p>

A kommunikációs szempont szerinti három alcsoport közül az írott beszélnyelvi kizárólag számítógéppel írott szövegben fordul elő. Igaz, ez főleg a fiatalok körében megjelenhet a kézzel írott szövegekben is. (A magyar szakos tanárok tapasztalatai szerint a dolgozatokba be-becsúszik egy-egy fonetikus elírt szó, pl. *aggyál*, *rencergazda*.) Ezen helyesírási neologizmusok esetében fontos figyelembe venni és szétválasztani a szándékosan elkövetett helyesírási hibákat a tudáshiányból fakadóaktól. A legjellemzőbb, amikor a *gsz* és a *ksz* hangkapcsolatot *x*-szel jelölik: *emléxel*, *mexolalt* (*megszólalt*) (Bódi-Veszelszki 2006: 11–12; Jaczenkó–Soós: 2002: 213–238).

Ugyanakkor minden írásbeli neologizmus természetesen elhangzik szóban is, sőt többszöröse a szóbeli előfordulás az írásbelinek, s itt kell megjegyezni azt, hogy az első alcsoportban, a Szóbeliek címszóval ellátottban a szavak csak szóban fordultak elő.

4. A neologizmusok fogalmi tartalmuk szerint	
Politika	<i>üvegzebtörvény, gyűlöletbeszéd, fodorista</i>
Gazdaság	<i>szélerőműpark, hiánycél, kamatvágás</i>
Kultúra	<i>artmozi, dumaszínház, hangoskönyv</i>
Internet- és mobilkommunikáció	<i>parazitaprogram, webmester, lánclevél</i>
Sport	<i>bronzmérkőzés, gólgép, kangoo</i>
Egészség	<i>infrasauna, madárinfluenza, fitneszkóktél</i>
Szórakozás	<i>habparti, partirúd, ördögpatron</i>

Természetesen a fogalmi tartalom szerinti alcsoportok tovább bővíthetők (tárgy- és foglalkozásnevek, közlekedés, intézmény, eljárás mód stb.).

5. A neologizmusok a létrejöttük módja szerint	
Szóösszetétel	<i>rozsdáövezet, panelhitel, sodrófolyosó</i>
Szóképzés	<i>rabosít, rakásolható, forintosítható</i>
Szóelvonás	<i>tisztújít, közbeszerez, ünneprontani</i>
Rövidülés	<i>emo, mobteló, bancsi ('banán')</i>
Betű- és mozaikszó-alkotás	<i>zrt., nyrt., hipa ('helyi iparúzési adó')</i>
Szóvegyülés, szóösszerántás	<i>csokoholista, turkászás, nőfély</i>
Szándékos szóferdítés	<i>borongolás, rendszergizda, nincskeresők</i>

A leggyakoribb szóalkotási mód a szóösszetétel, azon belül a jelentéssűrítő összetétel. (Ez megfigyelhető a tanulmány második felében található, egy készülő neologizmus-szótár mutatóanyagában is.)

6. A neologizmusok szófajuk szerint	
Ige	<i>önzőz, hiánypótol, tényföltár</i>
Főnév	<i>fogékszer, vakrandi, robotparkoló</i>
Melléknév	<i>kártyafüggetlen, márkafüggetlen, kakaóbiztos</i>
Igenév	<i>eredetvédezt, médiaszenyvezett, antikolt</i>

Szófajuk szerint a legtöbb neologizmus főnév. A melléknév és az igenév ehhez képest jóval kisebb számú. Az utóbbi gyakran elvonással keletkezett, összetett szóból elvont befejezett melléknévi igenév, amely az igei tag átugrásával jött létre: *eredetvédelem* *eredetvéd* Ø *eredetvédezt*. Tehát két szóalkotási mód érvényesül egyszerre: az elvonás és a szóképzés. Az igék gyakran főnévből keletkeznek *-z* vagy *-l* (denominális verbum) képzővel, napjainkban ezek a legproduktívabb és legtermékenyebb képzők, és igen gyakran idegen szó az alaptag, pl.: *lízíngel, snowboardozik*. Ugyanakkor az elvonással keletkezett összetett igék főleg alkalmi vagy stilisztikai neologizmusként viszonylag gyakoriak. Ilyen a táblázatban közölt *hiánypótol, tényföltár*.

A hat szempont alapján, úgy vélem, teljes körűen lehet jellemezni és rendszerezni a születő, illetve születendő új szavakat, kifejezéseket. A csoportosítás egy olyan keret, amit három-négy évente lehet újra és újjal „megtölteni”.

Mutatóanyag egy készülő neologizmus-szótárból

Az alábbiakban a táblázatban közölt szavakat mutatom be szócikkekben. A szavak elsősorban Balázs Géza Édes Anyanyelvünkben közölt, *Új szavak, új jelentések* című rovatából származnak. A címszó mellett a számadat azt jelzi, hogy a Google internetes keresőben hányszor fordul elő a kifejezés. Majd rövidítve a szófaj: MN = melléknév, FN = főnév, IN = igenév. A kategóriába sorolás után következik az értelmezés, majd a példamondat.

antikolt 37 900 MN *szóképzés* szükség-szerű neologizmus

Ódonná, régiessé, patinássá tett tárgy.

Fém-ből készült, kézzel festett, anti-kolt hatású autómó-dell, repülőgép-mó-dell, motormó-dell, harckocsimó-dell online megvásárolható széles választékban.

artmozi 38 100 FN *minőségjelzős* összetétel szükség-szerű neologizmus
Művészfilmeket vetítő mozi.

Bezárás fenyeget több budapesti art-mozit.

bagolyvonat 691 FN *jelentéssűrítő* összetétel alkalmi neologizmus

Éjszakai balatoni vonat, amelyik a diszkóból hazatérőket szállítja haza.

Diszkóbalesetek ellen: indulnak a ba-golyvonatok.

borongolás 138 FN *szándékos szó-ferdítés (barangolás)* alkalmi neolo-gizmus

Bortúra, előadás-sorozat.

Borongolás a magyar bor világában, több pince meglátogatása – kósto-lás.

bringamoped 546 FN *jelentéssűrítő* összetétel alkalmi neologizmus

Elektromos kerékpár.

Bringamoped – Elektromoskerék-pár-bemutató.

bronzmérkőzés 14 800 FN *jelentés-sűrítő* összetétel szükség-szerű neolo-gizmus

Labdarúgó-világ bajnokságon és egyéb labdajátékok bajnokságain a bronzérem megszerzéséért folyó küz-delem.

Bastian Schweinsteigert választotta a 3-1-es német győzelemmel zá-rult világ bajnoki bronzmérkőzés

legjobb-jának a nemzetközi labda-rúgó-szövetség illetékes bizottsága szombat éjszaka.

csokoholista 228 FN *szóösszerán-tás (csokoládé + alkoholista)* alkalmi neologizmus

Mániákus csokoládéevő.

Jaj, nem vigyáztam: csokifüggő, te-hát csokoholista lettem!

emo 82 600 000 FN *ang, rövidülés* szükség-szerű neologizmus

A szó az angol *emotional*, azaz 'érzel-gős' jelentésű szóból ered. Eredetileg zenei stílus volt a '80-as években. Szubkultúra, öltözködési és zenei stí-lus napjainkban. Manapság gyakran használják jelzőként, *emós*: mindarra mondják, ami szomorú, melankolikus, nyomott, szenvedős vagy túlságosan érzelmős, boldogtalan, depressziós. Az emo stílusú egyén külső jellemzői: vastagon kihúzott szem, arcba fésült haj, szegecselt öv, fekete körmök, női csípőfarmer.

Az emo stílus legfőbb megkülönböz-tető jegye a frizura, hiszen az emó-sok nem feltűnősködnék a mobiltele-fonról hallgatott recsegő zenéjükkel. A 13-15 évesek körében ma az emo számít menőnek.

eredetvédett 6530 IN *elvonás és képzés* szükség-szerű neologizmus

Származási (termő-) helyéről elneve-zett, kizárólag onnan származó (élel-miszer, bor, pálinka).

Eredetvédett lett az újfahértói fürtös meggy- és az ágyaspálinka.

fénytömlő 987 FN *jelentéssűrítő* ös-zsetétel szükség-szerű neologizmus

Fénydekoráció, hangulatvilágítás; haj-lékony világítókábel épületek élkontú-rozásához sokféle méretben és formá-ban, valamint többféle fényforrással.

A stabil drótvázra fénytömlők kerülnek rögzítésre, melyek szépen világítanak.

forintosítható 13 200 IN *szóképzés* szükségyszerű neologizmus
Pénzben, forintban kifejezhető; becslés útján számszerűsíthető. Olykor viszont alkalmazhatóságot, hasznosíthatóságot jelent.

10 milliárd Ft-os kár keletkezett, és ezenfelül számolható az ország presztízsvesztése, ami nem forintosítható.

hiánycél 33 900 FN *jelentéssűrítő* összetétel szükségyszerű neologizmus

Az éves költségvetésben meghatározott belső pénzügyi hiány összege, amelyet a költségvetésért felelős kormány, illetve miniszter igyekeznek betartani.

Áprilisban, szintén az IMF-fel egyeztetve, az idei államháztartási hiánycélt a várható GDP 4,6 százalékára emelték az eredetileg egyeztetett 2 százalékról.

fitneszoktél 3 FN *jelentéssűrítő* összetétel alkalmi neologizmus

Paradicsomlé, joghurt és tojás összeturmixolva.

Ajánlatunk: fitneszoktélbár, több étterem, ajándékbolt, fodrászat, animációs programok gyerekek és felnőttek részére.

fodorista 6460 FN *szóképzés* szükségyszerű neologizmus

Fodor Gábor párhíve az SZDSZ-ben. Számos csoportot lehet sorolni: *fodoristák, kókisták, ellenkókisták, régiek, fiatalok.*

fogékszer 23 300 FN *jelentéssűrítő* összetétel szükségyszerű neologizmus

Csiszolt üveg, drágakő vagy arany ékszer, amelyet a fog felszínére ragasztanak.

A fogékszerek egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek, főként a hölgyek körében.

gólgép 318 FN *jelentéssűrítő* összetétel alkalmi neologizmus

Nagyon sok gólt rúgó futballista.

A lobbanékony-robbanékony gólgép ezután több aranycipőt is birtokba vehetett, majd pottom 2,8 millió dollárért a PSV Eindhovenhez került.

gyűjtősziget 20 600 FN *jelentéssűrítő* összetétel szükségyszerű neologizmus

A szelektív hulladékgyűjtés céljára kialakított, különféle konténerek elhelyezésére alkalmas hely.

Jelenleg Budapest területén 903 gyűjtősziget áll a lakosság rendelkezésére.

gyűlöletbeszéd 66 400 FN *jelentéssűrítő* összetétel szükségyszerű neologizmus

Olyan szóbeli vagy írásbeli megnyilvánulás, amelynek célja valamely társadalmi csoport megalázása, megfélemlítése vagy a csoport tagjai elleni erőszak vagy előítéletes fellépés kiváltása. A gyűlöletbeszéd legtöbbször a nemi, faji, etnikai, nemzeti, vallási vagy szexualitás szerinti csoportok ellen irányul. (Angolul *hate speech*.)

A magyarországi sajtóban és médiában független szervezetek és az ORTT elemzése szerint egyre gyakoribb a gyűlöletbeszéd.

habparti 10 400 FN *jelentéssűrítő* összetétel szükségszerű neologizmus

Olyan társas összejövetel, amelyen mesterségesen keltett habban mázkalhatnak, ugrálhatnak, táncolhatnak

a résztvevők. A habot úgynevezett habgéppel készítik, vagy tűzoltóautóból is származhat.

A tűzoltók műszaki mentési és tűzoltási bemutatót tartottak, majd a gyermekeknek habpartiban lehetett részük.

hangoskönyv 309 000 FN *minőségjelzős összetétel* szükségszerű neologizmus

A hangoskönyv színészek, előadóművészek által felolvasott, hanghordozón (hangkasszétán, CD-n) kiadott könyv.

A Magyar nyelvjárási hangoskönyv a Magyar nyelvjárási olvasókönyv szövegeiből ad közre válogatást, új köntösben, az eredeti hangfelvételekkel együtt.

hipa 5650 FN *mozaikszó* szükségszerű neologizmus

Helyi iparüzési adó.

A helyi iparüzési adó (hipa) bevezetéséről a helyi adóról szóló törvény alapján és keretei között az önkormányzat dönt.

infraszauna 183 000 FN *jelentéssűrítő összetétel* szükségszerű neologizmus

Infrasugarak segítségével a mélyebb bőrrétegeket is elérő, frissítő hatású (infra)kabin, szauna.

Annak ellenére, hogy egy egészen új találmány, már most rengeteg tudományos kutatás és kísérlet áll rendelkezésre az infraszauna jótékony hatásairól.

iwiw (international who is who 'nemzetközi ki kicsoda') 1 180 000 FN *ang betűszó* szükségszerű neologizmus

Nemzetközi közösségi hálózat, ismerőskereső portál. Szolgáltatásai közé tartozik többek között az ismerőskeresés és -listázás, a különböző ün-

nepekre való emlékeztetés, az apróhirdetés, a fórum, az üzenetküldés és az üzenőfal.

Az iwiw magyar ismeretségi hálózat, mely 2002. április 14-én kezdte meg működését WiW néven, 2006 óta a leglátogatottabb magyar weboldal.

kakaóbiztos 3160 MN *jelentéssűrítő összetétel* szükségszerű neologizmus
Felülete, billentyűzete ellenáll a ráömlő folyadéknak.

Bizonyára sokan emlékeznek még a legendás óvodai számítógép-beszerezési botrányra, ahol a kicsit borsos 1 milliós darabárat kértek a kakaóbiztos számítógépért.

kalandpark 119 000 FN *jelentéssűrítő szóösszetétel* szükségszerű neologizmus

A vidámparkhoz hasonló létesítmény, ahol különleges élmények, szórakozási lehetőségek találhatók: téli-nyári bobpálya mindenkinek, quadpálya a gyermekeknek, felnőtteknek, függőhíd, átcsúszópálya a bátraknak, mászófal, drótköteles akadálypályák.

A Zempléni Kalandpark létrejöttének első nagy állomásaként 2009. július 20-án átadták a téli-nyári bobpályát, mely 2275 méteres hosszúságával az ország és a térség leghosszabb bobpályája.

kamatvágás 272 000 FN *birtokos jelzős összetétel* szükségszerű neologizmus

Kamatszintcsökkentés.

A lakossági betéteknél már éreztetni hatását a hét eleji jegybanki kamatvágás.

kangoo 23 000 FN *ang* szükségszerű neologizmus

Ruganycipő, ugrálócipő, nyúlcipő; sícipőhöz erősen hasonló cipő, amely-

nek a talprésze nem vízszintes, mivel ellipszis alakú rugók vannak rajta, amelyek tizenöt centiméter magasak. Az úgynevezett *kenguruszökdelés* a sport és az eszköz neve egyben.

Egy ausztrál egyetemi tanulmány kimutatta, hogy a kangoo használata futás és aerobikozás közben csökkenti a lehetséges boka-, térd- és gerincízületi sérüléseket.

kártyafüggetlen 105 000 MN *jelöletlen határozós összetétel* szükségszerű neologizmus

Olyan telefon, amely egyszerre képes két, akár eltérő mobiltársaságnál lévő SIM-kártyát kezelni, így egyetlen telefonnal lehet intézni a céges és a magánhívásokat a mindenkori percdíjainak függvényében. Nem kell több készülékre figyelni, a család, a barátok, munkatársak telefonszámát egyetlen telefonban lehet kezelni és használni.

Kapható kártyafüggetlen telefon, de annak meg elkéri az árát, de szerintem hamarosan házilag is függetleníthető lesz majd a kutyú szoftveresen.

korhatárosítás 3 FN *szóképzés* alkalmi neologizmus

Filmek besorolása a leendő nézők életkora alapján.

Megvan a szükséges kellő véresség ahhoz, hogy egy kisebb botránnyal a korhatárosítás körül lehessen reklamozni az egész filmet.

lánclévél 97 400 FN *jelentéssűrítő összetétel* szükségszerű neologizmus
Minél több címre való továbbküldést szorgalmazó internetes levél.

A hoax, azaz lánclévél formájában terjedő álhír nem új keletű találmány.

légimarsall 1270 FN *minőségjelzős összetétel* szükségszerű neologizmus

Álcázott, fegyveres utaskísérő veszélyeztetett légi járatokon, feladata elhárítani az esetleges terrorveszélyt.

A miami nemzetközi repülőtéren egy fegyveres biztonsági járatkísérő – légimarsall – lelőtt egy utast, aki azzal ijesztgetett, hogy pokolgép van a kézipoggyászában.

madárinfluenza 108 000 FN *jelentéssűrítő összetétel* szükségszerű neologizmus

Állatról emberre terjedő (vírusos) fertőzés.

A madárinfluenza állatbetegség, amelynek megelőzése és esetleges felszámolása elsősorban állat-egészségügyi feladat.

márkafüggetlen 26 700 MN *jelöletlen határozós összetétel* szükségszerű neologizmus

Olyan kereskedés vagy szerviz, ahol többféle márkájú autót árusítanak, illetve javítanak.

Az Európai Unión belül érvényes csoportmentességi szabályozás értelmében a garanciális időben történő karbantartást márkafüggetlen szervizek is elvégezhetik.

médiaszennyezett 6 IN *jelöletlen határozós összetétel* alkalmi neologizmus

Olyan politikusra, közéleti személyre vonatkoztatják, akit lejáratott a sajtó, rádió, televízió, vagyis a média.

A Kossuth rádióban figyeltem fel egy alkalommal a médiaszennyezett melléknévre.

melegfeszítvál 8950 FN *jelentéssűrítő összetétel* szükségszerű neologizmus

Homoszexuálisok, lesbikusok, biszexuálisok és transzvesztiták felvételése.

Sérelmek érhetik a melegfesztivál plakátján szereplő gyermekeket – olvasható az ombudsman vizsgálatáról szóló közleményben.

mentalista 492 000 FN *lat* szükség-szerű neologizmus

Olyan előadóművész, aki éleselmé-jűségét használja arra, hogy a hipnózis vagy szuggesztió alapelveivel a gondolatolvasás, a pszichokinézis, a prekogníció, a telepátia vagy az elme-kontroll illúzióját keltse.

Új szót tanult meg az ország az elmúlt hetekben: *mentalista*. Az egyik kereskedelmi televízió Uri Geller nevével adja el az új *show*-ját.

nyakzuhany 53 300 FN *jelentéssűrítő* összetétel szükség-szerű neologizmus
Élményfürdőben masszázs céljából a nyakra, gerincre irányított vízsgár.

Az alsó szinten egy attrakciókban gazdag élménymedence (öv- és nyak-zuhany, buzgár, pezsgőágy, vízernyő, jakuzzi, hidromasszázs), egy gyógyvi-zes termálmedence, valamint egy finn szauna merülőmedencével található.

nyrt. 657 000 FN *betűszó* szükség-szerű neologizmus

Olyan nyilvánosan működő részvénytársaság, amelynek részvényei az értékpapírokra vonatkozó külön törvényben meghatározott feltételek szerint részben vagy egészben nyilvánosan kerülnek forgalomba hozatalra.

A KEG Nyrt. 2001-ben kezdte meg a palackos PB-gáz forgalmazását, azóta palackos viszonteladói hálózatának lefedettsége országos méretűre növekedett.

off-program 127 000 FN *ang* *jelentéssűrítő* összetétel szükség-szerű neologizmus
(Színházi) kísérőprogram.

A főszervezők kiemelik az *off*-prog-ramok jelentőségét; a tíz nap alatt több mint 250 rendezvény szerepelt a versenyprogram mellett.

önzőz 5 IGE *képzett szó* alkalmi neo-logizmus

Valakit önzőnek nevez.

Te vagy az első, aki a topicnyitóban feltett kérdésre válaszol, és nem per-verzez meg önzőz, meg nem „nem-normálisoz”. Azaz nem ítélkezik.

ördögpatron 238 FN *jelentéssűrítő* összetétel alkalmi neologizmus

Borsó nagyságú golyó, amely kemény felületre dobva kicsit durran. Durranó, földi effekt.

A klasszikus átverés hűveinek: *kormos szappan, eltűnő tinta, ördögpatron, és még sorolhatnám.*

panelhítel 2090 FN *jelentéssűrítő* összetétel szükség-szerű neologizmus
Panelház, -lakás felújítására felvehető hitel.

A fűtés-korszerűsítési költségek enyhítésére szolgál az a német panelhítel, amely jelenleg az egyetlen államilag támogatott segítségnyújtási forrás.

parazitaprogram 8 FN *jelentéssűrítő* összetétel alkalmi neologizmus

Olyan számítógépes, vírusos program, amely tulajdonosának tudta nélkül működik, és olyan parancsokat hajt végre, amelyekről a tulajdonosnak nincs tudomása.

A számítógépvírusok olyan parazita-programok, amelyek önállóan képesek sokszorosítani magukat.

partirúd FN 5 *jelentéssűrítő* össze-tétel alkalmi neologizmus

Hajlékony, világító műanyag rúd, amellyel például a diszkóba járnak a fiatalok.

A világ egyik legjobb találmánya a partirúd, ha már itt tartunk. Az ember kettőtöri, felrázza és csillog-villog.

pókkamera 166 FN jelentéssűrítő összetétel alkalmi neologizmus

A stadion fölé kifeszített drótkötelen távirányítással mozgatott kamera, amelynek segítségével teljesen új nézőpontból lehet szemlélni a sporteseményeket.

A legjobb tévés találmány viszont akkor is a pókkamera, főleg amikor, mondjuk, a futót követi.

rabosít 1830 IGE szóképzés szükség-szerű neologizmus

Letartóztatáskor ujj- és tenyérmentát vesz.

Van, aki sérelmezi, hogy piti ügyekben is rabosít a rendőrség.

rakásolható 6500 IN szóképzés szükség-szerű neologizmus

Egyszerűen egymásba rakható és szétszedhető (székek).

A rakásolható bútorcsoportok manapság nemcsak helytakarékossági szempontokat vesznek figyelembe, hanem a változatosság és az egyéni kialakítás élharcosai.

rekreátor 10 600 FN lat szükség-szerű neologizmus

Testi-lelki pihenést, felüdülést, egészségfejlesztést tudatos tervezéssel megvalósító szakember.

A rekreátor a testi, lelki jóllét elkötelezett híve, nagykövete, sportoktató, életmód-, életvezetési tanácsadó.

rozstdaövezet 4 790 FN jelentéssűrítő összetétel szükség-szerű neologizmus
Használaton kívüli ipari vagy közlekedési terület.

Rozstdaövezetnek hívják az ipari szerkezetváltás során kiürített gyár-

csarnokokat, melyek közül néhányat új funkcióval életre keltettek.

sodrófolyosó 24 800 FN minőség-jelzős összetétel szükség-szerű neologizmus

Élményfürdők vízmedencéjében erős, többnyire körkörös mozgású vízáram. *A sodrófolyosó vagy vadvízcsatorna különleges élményt nyújt a medencében.*

turkászás 115 FN szóvegyülés (turkál + kurkász) alkalmi neologizmus
Keresgélés.

A víz sokat felfog az ütésekből, rúgásokból, de a gatyában turkászás, nyaktépés azért durva tud lenni.

üvegzebtörvény 4100 FN jelentéssűrítő összetétel szükség-szerű neologizmus

A közpénzek felhasználásáról szóló, a köztulajdon használatának nyilvánosságáról, átláthatóbbá tételéről és ellenőrzésének bővítéséről szóló 2003. évi XXIV. törvény.

A közlemény emlékeztet: az üvegzebtörvény szabályozza, hogy milyen jellegű szerződések esetében milyen információkat és milyen módon kell közzétenni.

vakrandi 998 FN jelentéssűrítő összetétel szükség-szerű neologizmus

Olyan randevú, ahol a két fél nem látta korábban a másikat. Internetes ismerkedés, társkeresés.

A helyi párkereső cégek csak egy éve kaptak felkéréseket ebédidős randevúk leszervezésére, de ma már az összes vakrandi tíz százaléka ebédidőben történik.

városkártya 32 000 FN jelentéssűrítő összetétel szükség-szerű neologizmus

Egyfajta turistabérlet, amely egy adott városban közlekedési eszközök, kulturális rendezvények stb. kedvezményes igénybevételére jogosít.

Az önkormányzattal jól együttműködő szervezet elérte, hogy a városi önkormányzat 2008-tól úgynevezett városkártya bevezetését tervezi, amely 5–20%-os kedvezményt biztosít a turistáknak a különböző szolgáltatások díjából.

virágkúp 28 FN jelentéssűrítő összetétel alkalmi neologizmus (Villany)oszlopra, egyéb helyre fölerősített virágkosár.

Még ebben a hónapban helyére kerül 10, a belváros díszítését szolgáló, futó muskátlival beültetett 170 x 150 cm méretű virágkúp is.

vírusmarketing 67 200 FN jelentéssűrítő összetétel szükségeszerű neologizmus

Személyes közlésnek álcázott, meghökkenítő, tréfás szöveg, kép, valójában bújtatott reklám az internetes honlapon. A gerillamarketing egyik fontos oldalága.

A Magyarországon még gyerekcipőben járó irányzat egyik legismertebb és leghatékonyabb formája az online vírusmarketing, mely szakítva a ha-

gyományos metodikával formabontó módon, járványszerűen juttatja el üzenetét a célcsoportokhoz.

webmester 775 000 FN jelentéssűrítő összetétel szükségeszerű neologizmus Számítógépes szakember, informatikai rendszergazda. Feladata az internettel kapcsolatos tanácsadás, a hálózattelepítés, beállítások, programozás stb. Egy internetes oldal tervezője, üzemeltetője. Honlapokat tervez és készít, webtartalmak telepítését, frissítését és ellenőrzését végzi, webes szolgáltatások folyamatos monitorozását végzi/végezteti, közreműködik tervezési, fejlesztési feladatokban, hozzáférési jogosultságot biztosít a partnereknek, rendszeres konfigurálást végez és ellenőriz.

A webmester figyeli és gyűjti a munkájával kapcsolatos újonnan felmerülő technológiákat, trendeket.

zrt. 5 330 000 FN betűszó szükségeszerű neologizmus

Olyan zártkörűen működő részvénytársaság, amelynek részvényei nem kerülnek nyilvános forgalomba hozatalra.

Magyarország turisztikai értékeinek, szolgáltatásainak gyűjteménye a Magyar Turizmus Zrt. szolgáltatása.

Felhasznált szakirodalom

Bódi Zoltán–Veszelszki Ágnes 2006: *Emotikonok. Érzelmkifejezés az internetes kommunikációban*. Magyar Szemiotikai Társaság

Jaczenkó László–Soós Viktória: *Az IRC világa és nyelvezete*. In: Balázs Géza (szerk.): *Informatikai technológia és nyelvhasználat*. NKÖM. Trezor Kiadó, Budapest, 2002. 213–238.

Minya Károly 2003: *Mai magyar nyelvújítás*. Tinta Könyvkiadó, Bp., 15–16.

nka

A tanulmány megírását a Nemzeti Kulturális Alap támogatta. Nemzeti Kulturális Alap

Szigeti Csaba

A Kazinczy-net régen és manapság

Évek óta mosolyogva emlegettük, hogy egyetemista korunkban tanultunk egy olyan jelenségegyüttesről, a magyar felvilágosodás kezdeteiről, melynek hirtelen előállása megmagyaráz(hat)atlan. Az tudniillik, hogy a szellemileg teljesen más beállítódású XVIII. század utolsó harmadában, egyik napról a másikra, erőteljesen jelentek meg új eszmék, és bizony nem kielégítő magyarázatnak tűnt, hogy Bécsről van szó és az ún. testőr-írókról. Azt hiszem, hogy – bár ez sem teljes magyarázat – a szabadkőműves-páholyok kiépülése áll a háttérben, mely páholyok egy összeurópai mozgalom műhelyei voltak, közösségjobbító törekvésekkel (mind a páholyok, mind a külső, „profán világ” javításának szándékával). Ami immáron Kazinczy Ferencet, e derék szabadkőművest illeti, őt én aligha tudnám elképzelni a „lózsik” – ő nevezte így a páholyokat – közege nélkül, és elegendő bepillantani csak hatalmas levelezésanyagába, hogy érezzük, e közeg egész munkássága szempontjából kiemelkedő fontosságú.

Természetesen a Mária Terézia-féle (első) betiltás után – de a virágnak megtiltani nem lehet – az írásbeli érintkezésben megnőtt a szerepe a rendkívül bonyolult, szerteágazó kőműves szimbolikának, ami a páholyon belüli rituális munka alapját, a rítus alapját alkotja. E szimbolika magával hozott egy belső nyelvet, mai kifejezéssel egy belső kódrendszert, és ezen a belső nyelven árnyaltan lehetett kommunikálni. Az idén, augusztus közepén ismét összegyűlt három napra a Tokaji Írotábor. Én a meghívottak egyike voltam (kerekasztal-beszélgetésekre, irodalmi-nyelvi ügyekről), örömmel vettem részt benne, mert jól érzem magam Tokajban. Nos, kisbuszokkal fél napra a társaság kirándulni ment Széphalomra, és a „plenáris” után megnéztük az állandó Kazinczy-emlékkiállítást.

Előbb itt tennék egy kis kitérőt, a kézfogásról mint olyanról beszélnék. Az általános kézfogásról, és nem a kőműveskézfogásról. A kiállításon látható egy Orlay-Petrich Soma festette kép. E képről nemrégiben Pomogáts Béla írt szöveget, mintegy az irodalmi folytonosság ábrázolását látva benne. Van előtér és háttér: a háttérben, tisztelgő távolságban tekintélyes urak állnak körül két embert. Most már a magam képleírását folytatom: a két úr az idős Kazinczy Ferenc és a nála jóval fiatalabb Kisfaludy Sándor. Számomra kissé komikus, teátrális távolságból, mintha két ügyetlen balett-táncos lennének, mintha öles tánc lépést tennének, egymás felé fordulnak, és kezét ráznak egymással. Kazinczy átadja az irodalmi vezér szerepét a következő nemzedéknek. És a Kazinczy-életműben nekem is megvan a magam kedvenc kézfogás-jelenetem: Kazinczy Ferenc és Angelo Soliman első kézfogása, ami szintén nincs híján a jelképiségnek, hiszen maga a kőműveslét is kézről kézre jár, személyes ismeretség révén kerülhetünk a „kereső” állapotba, aki még nem beavatott, de az

kíván lenni. Európába került egy afrikai származású, fekete bőrű „szerecseny”, aki belépett a szabadkőművességbe, majd erre-arra látogatott, mígnem megtelepedett Bécsben. A származása és a bőrszíne miatt kuriózum volt ő 1786-ban, a páholyok kézről kézre adták, természetes hát, hogy Kazinczy meg kívánt ismerkedni vele. Ha a *Pályám emlékezete* című rendkívül izgalmas prózát olvassuk, látható, hogy e pálya csupa utazás, kapcsolatfelvétel, szervezés. Az egyes könyvek beszámozott szakai többnyire egy helységnévvvel kezdődnek, de igen jellemző a *Magyarországi utak* szövegegyüttes címe is. Nos, Kazinczy hallott arról, hogy Angelo Soliman Bécsben van, azt a tanácsot kapja – mint a Második könyv Első szak 12. cikkelyében elmeséli –, hogy „küldj neki egy pár butellia tokajit, ...de nem a minél erősebbet, hanem a minél édesebbet, s kénytelen lesz hozzád eljönni”. Életükben a legelső találkozás feltételei ilyenformán adottak lévén, olvassuk az elbeszélést: „Midőn belépék, Angelo turbánnal, csíkos nyári dolmányban s világos színű kaftánban álla előttem, felém fordítá ki tekenősbéka-színű tenyerét, nekem jött, megcsókolt, s köszönte ajándékomat. Az a gordovány-színű arc fejrő fogaival és szemeivel el nem borzaszta; szerecsent látni nem volt új dolog előttem, de az a tekenősbéka-színű tenyér elborzaszta.” Itt szabadkőműves-kézfogásról volt szó, s egyébként Kazinczy tudta, hogy az afrikai király gyermeke ‘minden jók megbecsülését’ megszerezte tudományával és erkölcsiségével. De ahogy leírja a kezet és a kézfogást! És az is kézenfekvő, hogy az afrikai idegen nem véletlenül a Szabadság–Egyenlőség–Testvériség három gráciájának közösségében kapott és lelt helyet. Kazinczy természetesen levélváltásba kezdett vele, a fennmaradt írárok olvashatók a standard, Váczy kiadta levelezésanyagban (általános szlengben a KazLev-ben). Ami Angelo Soliman további sorsát illeti, a történet kissé morbid. A történet elejét még maga Kazinczy jegyezte le, ugyanebben a szakaszban olvasható (de vigyázat, nem minden kiadásban!, az 1956-ban megjelent változattól a kézfogás folytatása hiányzik, de megvan a Magyar Remekírók sorozat 1979-ben megjelent Kazinczy-kötetében). Nos, „Angelót guta sújtá le s a Grabenen, 1796. november 21-én, élete 75. esztendejében. Az orvosi kar rendelést teve, hogy a test nekik adassék által, midőn kivivék a temető felé. Megnyúzák azt, kitömték bőrét, s felültették az elefántra, mely a természeti dolgok múzeumában kitömvé áll.” De ez a borzalom még nem elég. Amiről Kazinczy már nem tudhatott, az 1848–1849-es szabadságharcban, amikor Bécsset fenyegettük, az ágyúk némi párbeszédet folytattak egymással. Azok az ágyúk, amelyek még ebben az időszakban sem voltak kimondottan precíziós műszerek, és a pontatlansághoz osztrák oldalról az egyik ütegnél rásegített az alkohol is. Néhány ágyúgolyó a Természettudományi Múzeumot találta el, és benne a rég halott, kitömtött Angelo Solimanót.

De térjünk vissza a kőműves szimbolikához és a belső beszédhez, és térjünk vissza Széphalomba! A plenáris ülés után Kazinczy sírjánál koszorúzásra került sor, több hosszabb-rövidebb ünnepi beszéddel. Én kicsit a társaság mögött álltam, egy egri hallgatólánnyal beszélgettem, múlatandó a lassan múló időt. De közben – a sír körül igen sok az akácfa – letörtem egy kis akácfaágat, és a kezemben tartogattam. Az akácág a kőműves szimbolika egyik hangsúlyos, fontos eleme, ám ettől függetlenül – hál’ istennek – senki nem törődött ezzel, vagyis észre sem vették. Egyetlen idős urat kivéve, akit évek

óta ismertem, de a társaság zártsága nem engedi meg, hogy leírjam a nevét; kissé távolabbról, mosolyogva, rendkívül szeretetteljesen nézett rám (ránk): ő értette a letört akácfaág szimbolikáját, ismerte a belső kódrendszert, a belső nyelvet.

(Miután a hivatalos koszorúkat elhelyezték, s a társaság lassan széteszlott, az ágacskát letettem a koszorúk mellé. Hogy ilyen emlékezés is legyen ott, aznap.) Nos, hosszú ideje nem tudom elképzelni a mi Kazinczyinkat e közeg, a páholyok miliője nélkül. És ha ezt összekapcsolom rendszeres, már-már állandó utazásaival, elmondom, mit gondolok a Kazinczy-netről. A kőműves a gyakorlatban is kell hogy képviselje azokat az általános, a filantróp, az erkölcsi és a társadalmi eszméket, melyekért közössége és ő „odabent” dolgozik. Amikor Kazinczy elhatározta, hogy rendet visz a káoszba, legyen az akár nyelvi, akár irodalmi vagy egyéb természetű program, a kőműves szempontból második generáció tagjaként adott volt számára egy hálózat, Aranka Györgyektől Pozsonyig és Bécsig. Tehát ha a legkülönfélébb ügy számára X-et vagy Y-t meg akarta nyerni, nem kellett a fejét olyan kerülő utakon törnie, ahogyan az illető megközelíthető. Ott volt a páholyok netje, a páholyok hálózata, s ezek látogatásával az akkori Magyarország nemesi-értelmiségi krémjével találkozhatott a kapcsolatfelvételnek ez a bajnoka. Tudom, hogy óriási levelezésanyagának készül egy javított és digitális változata, hiszen – minden tisztelet az övé – a Váczy-féle, immár egy évszázaddal korábbi kiadás nem a mai, szigorúbb szövegkiadási elvek alapján készült, az anyag pontosabbá tehető, valamelyest gazdagodott is azóta. Ha elkészül, a legkülönfélébb keresőkkel jól felmérhető lesz e közegnek és Kazinczy munkásságának az összefüggése, pontosabban ennek az összefüggésnek a mértéke vagy mélysége. És megismétlem álláspontomat: ugyan számos dologra szintén csak részleges magyarázatot ad, de Kazinczyt nem tudom elképzelni a szabadkőművesség mint háttér nélkül.

Ez meglehetősen kézenfekvőnek tűnik, ha például költeményeire, többnyire epigrammáira gondolunk. Erkölcsjobbító szándékai egyfelől valóban meglehetősen általánosak, de amikor a *rényről* ír, e versek mögött ott érzem a szabadkőműves 'derekasságnak' azt az ethoszát, melyet minden beavatottnak képviselnie és gyakorolnia kötelessége. Ami pedig az életmű megítélését illeti ma: létezik, s talán mindig is létezett egy olyan gondolkodásmód, amelyet prezentizmusnak nevezhetünk. A prezentizmus a mindenkori múltakat egyértelműen a jelen kiszolgáltatóitjaivá teszi: a mindenkori jelen az, amely ítélt elevenek és holtak fölött. Agresszív és kizárólagosságra törő természete miatt – bármily nehéz is – én szívesen korlátoznám, szívesen kényszeríteném keretek közé; de most éppen ezt a gondolkodásmódot teszem magamévá, vagy legalábbis használom fel. A prezentizmus azt mondja, hogy a fizikailag megholtak életművéből az van *jelen*, az él, az nem halott irodalom, amely szövegekkel a jelen irodalma játszik, amelyeket felhasznál, akár parodizálva, akár megtagadva, akár megerősítve, akár ironizálva. Nos, azt hiszem, Kazinczy költészete halottnak mondható, poétikai mögötte, nyelv- és költészeteszménye a mai költői gyakorlatnak vajmi keveset, érzésem szerint semmit nem mond. A korszak néhány szakkutatója is így véli: Kazinczy költészete *illisible*, olvashatatlan, így a prezentizmus csak elejteni tudja. A levelezés ismét más

természetű anyag: alapvetően hallatlanul értékes információforrás, és izgalmas a kapcsolatteremtés és ennek fenntartása, no meg a természete szempontjából. Több kutató is úgy véli, hogy ami igazán időtálló és olvasható is, az a Kazinczy-próza, a középpontjában a két memoár, a *Pályám emlékezete* és a *Fogságom naplója*. Ha azt a kérdést tesszük föl, hogy a Kazinczy-életmű ösztönözte-e az eleven, a mai, az élő irodalmat, először azt mondanánk: nem. Pedig dehogynem! Van egy költőnk, akinél – sok más mellett – igen erősen jelen vannak a Kazinczy-szövegek. Kovács András Ferencről van szó, és csak egyetlen példára utalnék tőle. Van egy olyan verseskötete, amelynek igen csekély visszhangja volt – érdemtelenül, teszem hozzá –, ellentétben más versesköteteivel. Az *Üdvözet a vesztesnek* című kötetecskekről van szó, a Héttorony Könyvkiadó adta ki, év nélkül, s benne 1983 és 1993 között írt versek olvashatók, vagyis a román forradalmat megelőző és közvetlenül követő évekből. Fel szeretném hívni a figyelmet a kötetzáró versre. A záró vers eleve azt jelenti, hogy kötetkompozíciós szempontból kiemelt helyen áll, maga a helye önmagában fölerősíti fontosságát. A címe: *Erős várunk nekünk a Kufstein*. Hosszú vers ez, 16 oldalon. Kovács András Ferenc írt már hosszú verset (ezek olykor cím nélküli külön költemények összefüggő mikrociklusának tekintendők), mint például a *Novecento*, de erről lehet tudni, hogy az elioti–poundi *Waste Land* (Pusztasorság vagy Átokföldje) a „tündéri mintaképe”, a beúszó, kurzivált, idézőjel nélküli idézetmorzsákkal, a többnyelvűséggel, a nagyon laza epikus alapszállal. Az *Erős várunk nekünk a Kufstein* nem ilyen. Egyetlen, összefüggő hosszú vers. „Gyártási titkát” a költő a mű végén, egy függelékes költeményben mondja el:

Zárszó

(Súlyosan kattán, mint zárban
a foglár kulcsa, ha fordul...
Nem verset, hanem prózai vázlatot,
afféle versdokumentumot szerettem
volna írni. Innen a futólagosság,
a pillanatnyiség a konstrukcióban.
Persziflázs, pasztis, parafrázis.
Ez lett belőle... Gyors kis jegyzetek,
improvizációk és rengeteg trükk,
kollázs, vendégszöveg. Természetesen
és elsősorban Kazinczytól. Az idézetek
forrásai gondolom fölismerhetőek...
Az egyetlen monumentum pedig elkészült.
Két hét alatt. Széphalom mesterét köszönti.
Avagy az ún. magyar jakobinusokat. Vajon
voltak? Vajon vagyunk? Ujjunk begyéből
vér serken ki... Simogatás ez. Mementó.
Figyelmeztetés... Súlyosan kattán,
könyörtelenül, többszörösen, miként
a foglár kulcsa ha fordul a zárban.)

Már innen sejthető, hogy a költemény tud a szabadkőművességről, de hogyné tudna. Például: „Ah, te művészlélek, lengeteg illuminátus”, „Üdvtanok, titkos cathecismusok”, „Nem kell ahhoz Voltér, Russzó” stb. A hosszú vers egységét az egyes belső egységek rendre visszatérő kezdése teszi érzékelhetőbbé: „Sie, Herr von K. / Ön K. úr. / Közlik majd veled. / Ha nem tudnád.” Persze mint-ha e mű megerősítené az irodalom történéseit abban a kérdésben, hogy mi az időtálló a Kazinczy-életműben, hiszen a legtöbb idézet a *Fogságom naplójából* való. Talán az akácfaág még nem hervadt el teljesen a síron Széphalomban.

Kazinczy László.
 Pradiskai Agm. társ. Táplótar.
 16. júl. 1763. Jun. 13d

Regény. 27. Septemb.
 1784.

ezen fövénnyel ábrázolva

Péterfy Gergely

Kazinczy és Soliman

(Egy fejezet a PhD értekezésből)

2001-ben került a kezembe a *Kazinczy Ferenc utazásai* c. könyv,¹ amelyben Busa Margit közli a Kazinczy Ferenc kisebb dolgozatai néhány szövegét, így az Angelo Solimanra vonatkozó emlékezést is. A könyv hibáktól tarkított és zűrzavaros jegyzetapparátusa nem nyújtott elegendő tájékoztatást, ezért elkezdtem utánanézni Angelo Soliman és Kazinczy Ferenc kapcsolatának, és rövidesen kialakult bennem az elhatározás, hogy a témát feldolgozom. Hamarosan kiderült, hogy a szabadkőművességre itthon elérhető szakirodalom rendkívül szűkös, és a tárgy tekintetében döntő fontosságú levéltári anyag Bécsben található. Megpályáztam és 2002-ben elnyertem az Eötvös-ösztöndíjat, és négy hónapot tölthettem a téma kutatásával a bécsi Haus-Hof-und Staatsarchivban és az Österreichische Nationalbibliothekben.

Levél és önéletírás szövegei alkotják a kiindulópontot Kazinczy és Soliman kapcsolatának feltérképezéséhez. A XVIII. század „a levél százada” (Steinhausen), amely a nyilvánosságnak egyszerre része és alakítója. „A levelezés... az általános és a személyes, az egyéni és a társadalmi összefonódottságában maga is a nyilvánosság egyik változata, de sajátosságaihoz, lehetőségeihez tartozik az is, hogy tágabb értelemben jelzi azokat az állomásokat, problémákat, amelyek a nyilvánosság e fázisára jellemzőek.”² Magyarországon a nyilvánosság nyugat-európai színtereihez képest hiányos és szakadozott, hiányoznak a társadalmi élet színterei és rövid életűek a folyóiratok, ezért a levelezés „mint e kötöttségektől leginkább független nyilvánosság-forma, a nemlétezők előtt, a nemlétezők helyett is működik, mintegy átvállalja, esetenként kiegészíti funkcióikat”.³ Az a néhány év, amíg Kazinczy és Soliman kapcsolatban volt, ebből a szempontból bizonyos fokig kivétel: Kazinczy még reménykedik, hogy az Orpheust sikerre viszi, és a horizonton még csak apró felhőgomolyok jelzik a távoli zivatart.

Kazinczy, mint írja, a letartóztatása előtt elégette Angelo Soliman francia nyelven írt másik két levelét. Az elégetés oka nyilván az lehetett, hogy a levelek tartalma – mint a Dayka által írt leveleké is – veszélyt jelenthetett volna írójára és címzettjére is, vélhetően tehát a szabadkőműves és illuminátus tárgykört érintették. Hangnemük nyilván nem különbözhetett az Arankával váltott levelek hangnemétől, és Kazinczy Angelónak írt leveleit is – amire ugyan nincs utalás, de ki nem zárható, hogy létezett – ugyanez a „testvéri” lelkesültség hathatta át.

A fennmaradt német nyelvű levél arra enged következtetni, hogy Angelo és Kazinczy bécsi beszélgetéseik során bizonyosan beszélgettek Ciceróról. Angelo ekkor – mint azt már Wilhelm Bauer megállapította – a Freyungon lakott a 165-

¹ Kazinczy Ferenc, *Pályám emlékezete*, kiadta Abafi Lajos, Bp., 1879,

² Mezei Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*. Bp., 1994, 6. o.

³ uo. 7. o.

ös számú házban, ahová a Herrengasse 130.-ból, a „fürstliches Haus“-ból költöztek át. Ide 1784-ben költöztek, miután saját korábbi otthonát, amely a Weissgärber elővárosban, a Kirchgasse 38-as⁴ szám alatt volt található, 1783-ban elárverezték.⁵ Beszélgetésük során Angelo nyilván felpanaszolta Kazinczynak ezt a helyzetet. Mint a hagyatéki aktákból kiderül, vagyona gyakorlatilag nem volt, és ez halála előtt négy évvel, 1792-ben sem lehetett másképp, ami nem jelentett persze szükségképpen nyomort, csak azt, hogy a hercegi nyugdíj épphogy csak fedezte kettejük megélését Josephine-nel. Kazinczy leírásában sincs nyoma a nyomornak. Ami Angelót leginkább nyomaszthatta, az nyilván korábbi viszonylagos anyagi függetlenségének elvesztése volt. Átmeneti függetlenségét rendkívüli szerencséjének köszönhette: 1764-ben Frankfurtban, II. József megkoronázásakor 20 000 guldent nyert fáraón. Mivel éves fizetése 1763-ban – mint ezt a Lichtenstein-ház könyveléséből Bauer megállapította – 600 fl (gulden), az összeg bátran nevezhető gigászinak: 33.3 évnyi fizetésével azonos. Ebből az összegből válik lehetővé, hogy 1768-ban megnősüljön, majd a hercegi szolgálatból elbocsáttatva új életet kezdjen: tanulmányainak, barátainak és családjának éljen saját házában, melyet joggal érezhetett saját „tusculanumának” – ahogy Kazinczy is annak érezte Széphalmot. Angelo azt írja, „seh ich die (!) Plötzliche Stats Veränderungen mit kaltem blute zu”. Két évvel vagyunk a „Zur Wahrheit” feloszlása és a francia forradalom után, a nyolcvanas évek szabadkőműves lendülete kifulladt, és Angelo Soliman körül is nyilván megritkult az a közeg, amelyben korábban oly jól érezte magát, ahol a legnagyobb megbecsülésben volt része, ahol a kor európai értelmiségének legjobbjaival találkozhatott. Felesége hat éve, legjobb barátja, Ignaz von Born egy éve halott, különösebb jókedvre nincs tehát oka.

Feltűnő ebben a mondatban a *mit kaltem blute*: kiszámítottan, szinte idegen testként illeszkedik a szövegbe, egyfajta fagyos irodalmiassággal. A szövegkörnyezetből, Angelo sztoikus megnyilvánulásából, Cicero emlegetéséből valószínűsíthető, hogy ez az intrepidus animus fordítása e helyt, amit Angelo valamelyik korabeli Seneca-fordításból emelt át egy olyan levélbe, amelyet nemcsak a barátnak, hanem a költőnek is írt. Seneca a *De brevitae vitae* III. 3.-ban írja: „repete memoria tecum, quando certus consilii fueris, quotus quisque dies ut destinaueras recesserit, quando tibi usus tui fuerit, quando in statu suo uoltus, quando animus intrepidus, quid tibi in tam longo aeuo facti operis sit, quam multi uitam tuam diripuerint te non sentiente, quid perderes, quantum uanus dolor, stulta laetitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit, quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelleges te in maturum mori.”

Ugyanerre, tehát a címzett személyére vezethető vissza a *Vatter der Wohredenheit Roms* közhely beemelése: mintha Angelo a műveltségét szeretné megcsillogtatni Kazinczy előtt. Cicero a *De oratore* I. 3.-ban használja Demosthenesre a pater eloquentiae kifejezést, melyet később rá is használnak.

Angelo leveléből az is kiolvasható, hogy az egyre sűrűsödő elmagányosodásban mennyire megőrül annak, hogy vannak, akik még nem feledkeztek meg

⁴ Bauer, Wilhelm A, *Angelo Soliman, der hochfürstliche Mohr – Ein exotisches Kapitel Alt-Wien*, Hrsg. von Monika Firla-Forkl, Berlin, Edition Ost, 1993. A továbbiakban: Bauer, 59. o.

⁵ Bauer, 60. o.

róla. Lehetséges, hogy Kazinczy hallott valakitől arról, hogy a tudós szerencsen milyen visszavonultan és magányosan él, ezért küldi neki a *köstliche* Tokajit.

A levélből az is kiderül, hogy a beszélgetéseik során szóba került Cicero. Cicero ugyanúgy egy életen át társa maradt Kazinczynak, mint Sallustius, Vergilius és Horatius. Három beszédét és harmincöt levelét fordította le, és a legjelentősebb filozófiai szövegét, a *Somnium Scipionist*.⁶ Nyilvánvalóan a *Laeliust* is jól ismerte, pl. a Cserey Farkasnak 1806. december 21-én írt levélben azt mondja: „Az egyenlő, hasonlatos gondolkozás barátságot szül. Eddig igaz a Ciceró tapasztalása, de ha azt vetette volna hozzá, hogy a nem egyenlő gondolkozás a barátságot elfojtja, az bizony igaz nem volna.”⁷

Kazinczynak és Angelónak az a beszélgetése, amelyre Angelo a levélben céloz, minden bizonnyal a vagyoni, az anyagi függetlenség körül forgott. Kazinczy széphalmi házának „1791. májusnak 16-dikán tették le az első fundamentom kövét”⁸, és az építése még további három évig tart. 1791 augusztusában, amikor Kazinczy utoljára találkozott Angelóval, az épület még kezdeti állapotban volt. Kazinczy nyilván az építkezés gondjait és örömeit is szóba hozta, vagy talán éppen panaszkodott Solimannak, hogy mennyi anyagi terhet jelent a munka, és erre emlékezve írja Soliman biztató sorait; tisztában lehetett azzal, hogy 1792 novemberében a ház még mindig nincs kész, s hogy barátját nyomasztják az építkezés gondjai, s ezzel párhuzamosan rémlik fel benne saját egykori házának és kertjének az emléke, ahol egykor maga is fogadta barátait és látta megújulni a napokat.

A 3. szöveget először közlő Fried István mutat rá arra a körülményre, hogy Kazinczy korábban nem mert írni régi szabadkőműves kapcsolatairól, és a publikált szövegeiben a nyolcvanas, kilencvenes években viselt dolgairól, rózsakeresztesekről, szabadkőművesekről és illuminátusokról tanácsosabbnak látta hallgatni. A nem publikálásra szánt följegyzésében meri csak kimondani nyíltan, amit Angelóról tud, de nyilván itt is sok mindenről hallgat: amikor leírja, hogy Soliman „neve Massinissa volt ottan”, elhallgatja, hogy a Massinissa nem a szabadkőműves, hanem az illuminátus neve volt. Az Arankának írt levélből kiderül, hogy tisztában volt az illuminátusok bécsi ténykedésével. Biztosra vehető, hogy Angelo és közte szó esett erről is, sőt, talán leginkább erről. Nyilván a szűk családnak szánt szövegekben sem mert megemlíteni olyasmit, aminek az ismerete esetleg veszélyes lehet – ennyi paranoia a börtönévek után tökéletesen érthető.

Vay Józsefnek ezt írja 1787. szeptember 8-án Solimanról: „Lichtenstein Portugáliában még gyerekkorában vette meg, s hogy láthassa, néger a kultúra által megyen-e annyira, mint az európai fejér? Szorgalmasan neveltetett – aki Bornnak barátja nálunk múltatott Társaságában az előkelők szívesen látták.”⁹

Kazinczy ezekben a sorokban több tévedést is elkövet – már ha nem neki van igaza –, hiszen Angelót nem Lichtenstein, hanem Lobkowitz vette – illetve kapta

⁶ M.T. Ciceróból beszédek, levelek és Scipio álma, fordítá Kazinczy Ferenc, Budán, 1837.

⁷ Idézi: Kaufmann Lajos, *A görög és római classikusok Kazinczy Ferenc levelezésében*, Bp., 1898, 56. o.

⁸ Kazinczy Ferenc, *Széphalom és házi dolgaim*, in: Kazinczy Ferenc, *Az én életem*, Bp., 1987, 481. o.

⁹ KazLev XXII. 20. o.

ajándékba – és ő taníttatta, és nem Portugáliában történt mindez, hanem Szicíliában. Ennek ellenére a levélben közölt információ, tehát hogy Kazinczy úgy tudta, hogy Lichtenstein (akit alighanem itt összekever Lobkowitzcal) herceg határozottan azzal a szándékkal taníttatta barátját, hogy megtudja, képes-e egy fekete az európai értelemben vett tanulásra, s hogy képes-e elsajátítani nyelveket és műveltséget, bizonyára Angelótól magától származott: Kazinczy végtelen tudásszomjában nyilván az első adandó alkalommal kifaggatta Angelót a történetéről. A *Pályám emlékezete* sorai („Mint juthatok én Bécsben majd a tudós szerezsen ismeretségébe? Kérdém egy valakitől Kassán, ki Bécsset és Angelo Solimant jól ismeré... Megkövetém bátorságomért, s kérem, tulajdonítsa merészségemet meggyőzhetetlen vágyomnak, hogy őtet, kit a történetek egy afrikai király gyermekéből magányossá változtatának, és a ki új hazájában lelke, tudományai s szíve által minden jók becslését megnyerte, láthassam.”) egyértelműen mutatják, hogy Kazinczyt a kíváncsiság hajtotta Angelo megismerésére. Arra, hogy Kazinczy elmeséltette magának Angelóval élettörténetét, utal az a megjegyzése is, hogy „Ismerte I. Ferencet, s tőle szeretve látta magát.” – ez az információ sem Pichlernél, sem Gräffernél, semelyik másik forrásban sem szerepel.

A kíváncsiság hajtotta felé, majd az azonosság felismerése tette barátjává. Nem tudható, hogy mennyire mélyült el ez az érzélem, de a 2. szöveg entuziazmusára arra utal, hogy Angelo emléke évtizedekkel később is megindítja Kazinczyt: ez alapján bátran nevezhető kapcsolatuk barátsággnak. Monika Firla azt feltételezi, hogy Kazinczy azért emlékszik olyan megindultan Angelóra, azért a hármaskör áldás, mert talán Angelo volt az, aki elérte a királynál, hogy Kazinczy saját költségen élhessen és könyveket tarthasson.¹⁰ Lehetséges, hiszen bizonyára bőven volt ekkor még Angelónak ismeretsége „magasabb körökben”. Nyilvánvalóan értesült a magyar jakobinusok peréről és a barátját sújtó ítéletről, és ha módjában állt, nyilván erejéhez mérten segített is, hiszen, mint a Pichler-életrajzból megismerhetjük, mások segítése életeleme volt, viszont az is valószínű, hogy akkor ezt Kazinczy – legalább egy célzás erejéig – nem hallgatta volna el. A lelkesültsége vélhetően nem ilyen praktikus okra vezethető vissza.

Kazinczy – az imént látott tévedései ellenére is – jó emlékező: apró részletek, párbeszéddek hosszú évtizedekig pontosan rögzülnek meg a memóriájában. Monika Firla szerint Kazinczy vélhetően pontosan idézi fel Angelo és Josephine beszélgetésének tört. németségét is: Werschätzung helyett Shätzung, gute Füsse helyett guter Fusse stb. Az azért komoly fejtörést okoz a német etnológusnőnek, hogy Angelo lánya, aki német anyanyelvi közegben szocializálódott, hogy törheti ennyire a németet, és mért nem javítja az apja hibás Schätzungját a „helyes” Wertschätzungra, arra pedig már rá se mer térni, hogy rákérdezzen, hogyan sajnálkozhat a Bourbonokon az egykori illuminátus. Ezekre a fájó problémákra rövidesen visszatérek.

Egy szituáció örökre beleég Kazinczy emlékezetébe: a borotválkozó Soliman. Kazinczy emlékezéseiben visszatérő motívum a fehérrel keretezett fekete arc, a szappanhab és a fekete bőr kontrasztja: ezt egyik helyen sem

¹⁰ Firla, Monika, *Angelo Soliman und seine Freunde Graf Franz Moritz von Lacy, Ignaz von Born, Johann Anton Mertens und Ferenc Kazinczy*: „Segen, Segen, Segen auf Dich, guter Mann!” Wien: Tanz*Hotel/Art*Act Kunstverein, 2003. 42. o.

mulasztja el anekdotaszerűen elmesélni. Az egyébként is erőteljesen vizuális, a látványt előszeretettel kiemelő Kazinczy ebben a kontrasztban jeleníti meg az idegen arc, a fekete bőr számára groteszknek tetsző másságát, amelyről nem mulasztja el leírni a másik sztereotípiát, amely a feketékkel kapcsolatban olyan gyakran bukkan fel a korban: a gyerekességet, a naivságot. Borotvahab és fekete arc kontrasztja spirituális síkon is megjelenik: a fekete arc a fehér lélekkel áll szemben, amiből egyértelműen derül ki, hogy a feketéhez Kazinczy hagyományosan a negatív konnotációkat kapcsolja. A *Pályám emlékezete* publikálásra szánt szövegében talán a közönségigénynek gondol megfelelni, amikor a „tudós szerecsen”-nél tett látogatásában a zárómondatot a fekete testben lakó fehér szellemre hegyezi ki: „úgy lelélem fehérnek mint arcát feketének”. Úgy érezhette, hogy elébe kell mennie a közönség előítéletének, ezért zárja ilyen patetikusan a szöveget, melyben Michael Brigidóból egy kassai „valaki”, a szabadkőműves Angelóból „tudós szerecsen” lesz.

A kontraszt, vonzalom és taszítás kontrasztja jelenik meg rendkívül plasztikusan a felé fordított „tekenősbéka-színű” tenyértől való borzadásában. Irtózik a szokatlan, az idegen test érintésétől és vonzódik a személyhez: az ismerlentől megrettenő legyőzi magában az irtózást, amint felismeri a másokban a hozzá hasonlót. Az undorban megjelenő erősz, amely oly ambivalensen szövi át a kézfogások, testvéri csókok viszonyrendszerét, testet ölt Kazinczy mondatában: „Solimantól első pillantással megdöbbenék mindig, de a másik pillantás annál inkább vonza felé.”

Az Artaria-féle kereskedésben tett látogatásának leírásánál jelennek meg legélesebben azok a paraméterek, amelyek Angelót és Kazinczyt összekapcsolják. A Bécsben magyar viseletben megjelenő *barbár idegent* a műkereskedő döbbenetben nézi a boltjában, mintha csak egy állat sétált volna be a képek között válogatni. Artaria azt feltételezi, hogy aki ilyen viseletet hord, nem ért a képzőművészethez, egyáltalán semmilyen magasabb érték nem létezik számára. A kardot viselő magyar a keleti barbár, viselet és ember lényegileg azonos, amennyiben a viselet a barbárság evidens jele, a barbárság pedig a tudatlansággal és a vadsággal azonos. Ami a barbáron a viselet, az a feketén a bőrszín, amelyből egyenesen következik nem pusztán az idegenség, hanem az alacsonyabbrendűség is. Kazinczy a bőrén – vagyis a ruháján – érzi ugyanazt az előítéletet, amit Angelo. A Grabenen lezajlott beszélgetés, ahol Angelo tréfásan megjegyzi, hogy „nézd,... mint néznek téged mentében, bakkancsodban, engem csíkos talárisomban. Nem azt hiszik-e, hogy te is Afrika gyermeke vagy?”, pontosan mutatja, hogy Kazinczy és Angelo mindketten tisztában vannak saját idegenségükkel. A bábész bécsiek furcsálkodó tekintetének keresztttüzében áll a két riasztó idegen, az afrikai és a barbár. Ugyanez a hely, a Graben az, ahol 1803. június 6-án, a szabadulás utáni első bécsi útja idején Kazinczy megvásárolja kutyáját, az imádott agarat, Lillát, akinek a nyakára néhány nappal később Báróczi „a gárdapálcának veres pántlikáját... kötötte”, „különben lesújthatja az ebőlő”¹¹. Két napra rá, 8-án pedig Kazinczy elmegy a Naturalienkabinetbe.

Kazinczy Angelo preparátumára, valamint a Naturalienkabinetben tett látogatására vonatkozó szövegei több szempontból is problematikusak. A Naturalienkabinetre vonatkozó mondat – „Oly sokszor voltam Bécsben s

¹¹ Kazinczy Ferenc, *Az én naplóm*. In: Kazinczy Ferenc, *Az én életem*, Bp., 1987, 299. o.

egyszer (1791. május-augusztus) hosszacsán, s csak ma először a Naturalienkabinetben, a Zeughausban *soha*.” – enigmatikusnak látszik. A *soha* szó kurzivált, és a szövegkörnyezet nem magyarázza meg a kiemelést. Semmi sem tűnik indokolni, hogy Kazinczynak hangsúlyoznia szükséges, hogy *soha* nem nézte meg a Zeughaus fegyvergyűjteményét. A Naturalienkabinet Fitzinger által adott leírásából megtudjuk, hogy az a belülről világospirosra festett, kívül zöld, lefüggönyözött üvegszekrény, amelyben Angelo preparátuma állt, a Naturalienkabinet negyedik szobájában, balra állt a kijárattól, mely egy hosszú folyosóra vezetett, amelyen át a könyvtárba, majd ezen keresztül a főlépcsőre lehetett visszajutni. Angelót csak az nézhette meg, akinek a kedvéért – egy kis Trinkgeld fejében – a szolga elhúzta a függönyt. A leírásból az látszik, hogy aki ki akart jönni a Naturalienkabinetből, annak mindenképp el kellett haladnia a szekrény mellett, hacsak nem fordult vissza, hogy a bejáraton távozzon. Ha Kazinczy valóban volt a Naturalienkabinetben, legalább a szekrényt látnia kellett volna. A másik probléma az elefánt. Mint tudjuk, Angelo a szekrényben állt, a derék Pietro Michele Angiola, egykori schönbrunni állatgondozó pedig egy kitömött teve hátán ült. Ha Kazinczy esetleg össze is keverte Angelót Angiolával, a tevét nem keverhette össze az elefánttal. Viszont ott van az a körülmény, hogy Joseph von Barth (1747–1818), a híres anatómus, szemspecialista, aki Solimannal együtt a bécsi elitpáholy, a „Zur wahren Eintracht” tagja volt, a bécsi egyetemen 1786-tól egy „anatómiai színházat” rendezett be, ahol egészen 1817-ig kiállítási tárgyként szerepelt egy elefantizisban elhunyt kétéves kislány kitömött teste. Lehetséges, hogy ezek az információk keveredtek egymással, amikor Kazinczy a 2. szöveg sorait papírra vetette? Ha Kazinczy látta volna Soliman testét, bizonyára pontosan jelölte volna meg későbbi visszaemlékezésében is mind a helyet, mind a test beállítását.

Tehát a következő lehetőségek vannak: 1. Kazinczy nem járt a Naturalienkabinetben. 2. Kazinczy járt a Naturalienkabinetben, de nem ment be sem abba a szobába, ahol Angiola, sem abba, ahol Soliman állt. 3. Járt a Naturalienkabinetben, látta Angelót, Angiolát és a többieket, csak elfelejtette, később hallott dolgokkal emlékei papírra vetésekor összekeverte. 4. Járt a Naturalienkabinetben, mindent látott, de hallgat róla, illetve szándékosan dezinformál.

Az 1. lehetőséget ki lehet zárni. Ha nem járt ott, semmi érdeke nem fűződne ahhoz, hogy az ellenkezőjét állítsa, ráadásul egy olyan kontextusban, ahol Angelo meg sem jelenik. Érdeke, ha hazudni akarna, ahhoz fűződne, ha azt írná, hogy megnézte Angelót, ezért ment a Naturalienkabinetbe. Tehát Kazinczy járt ott.

Ha járt ott, tudnia kellett, hogy Angelo preparátuma ott van. Láttuk, hogyan járja végig a szabadulása utáni években egykori „testvéreit”: kizárt, hogy Angelóról ne érdeklődött volna Bécsben akár Báróczytól, akár Batsányitól, akár bárki mástól. A történekről – már hét év telt el Angelo preparálása óta – Bécszerte tudtak, jól mutatják ezt például Gräffer szövegei. Nehezen képzelhető el, hogy Kazinczy tudásszomja éppen a negyedik szoba előtt fogyott ki: nehéz elképzelni, hogy tudta, hogy ott van Angelo, aztán megtorpant, mert megijedt, és mégsem nézte meg. Hogy Angiolát sem nézte meg a tevén.

Mért ment el egyáltalán Kazinczy a Naturalienkabinetbe? Mit akart ott megnézni? A Born-féle ásvány- vagy kövületgyűjtemény? Ha azt, mért nem beszél

róla, miközben minden múzeumi látogatásáról lelkesen áradozik? Miért a szűkszavú utolsó tagmondat a Zeughausról, és miért kurzív a soha?

A soha kurziválása azt sugallja, hogy a szóhoz tartozik egy további információ, valami, ami nem evidens: kurzív, mert jelentése nem evidens. A „soha nem jártam a Zeughausban” alakban álló mondat azt jelenti, hogy tényleg soha nem jártam, és – pestiesen szólva – slussz. Nem jártam, mert nem jártam, ohne Weiteres. Ellenben ha így néz ki a mondat: „soha nem jártam a Zeughausban”, az azt jelenti, hogy ennek valami oka van, hogy a Zeughausban ezért meg ezért – nem mondom meg, miért – nem jártam. Nyomós okom volt *nem jámi* a Zeughausban.

Ha elmegy a Zeughausba, ott fegyvereket láthatott volna. Ezek szerint az volna, hogy irtózik a fegyverektől, mert az erőszakra, a terrorra emlékeztetik, Hajnóczy porba hulló fejére? Lehetséges. Lehetséges, hogy a kurzivált soha erre céloz. Ebből következik, hogy azért nem ment a Zeughausba, mert az ott látható dolgok közül nem akart megnézni semmit. Ha tehát ott nem akart megnézni soha semmit, mi az, amit a Naturalienkabinetben viszont meg akart nézni?

Lehetséges, hogy Angelo Soliman a válasz?

A kérdés megválaszolásában sokat segít a *Pályám emlékezete* II. XII–XIII. fejezete. A XII. tartalmazza az Angelo Solimanra vonatkozó részt, a két javítással együtt. A rögtön rá következő XIII. fejezet ezzel a mondattal kezdődik: „Valamit Bécsben látni kell, igyekeztem meglátni; de a fegyverházat, ámbár Bécsset tízszer látám, s egyszer több holnapokig, soha nem. Borzad lelkem a gyilkos szerek látásától, még ha védelemül használtatnak is.” Majd pedig a Belvedere leírására tér rá. Ez a fejezet a Tudományos gyűjtemény 1828. évfolyamában megjelent, tehát a széles nyilvánosságnak szánt szövegben szerepel.

Anélkül, hogy a *Pályám emlékezete* szövegváltozatainak filológiai kérdésébe bocsátkoznék, azt gondolom, rendkívül lényeges ebben az esetben a sorrend. Nevezetesen az, hogy az Angelo Solimant leíró részre közvetlenül a múzeumokra vonatkozó rész következik. A sorrend melletti egyik érv lehet kétségtől az, hogy a bécsi érdekességeket kívánja Kazinczy e helyütt megismertetni olvasóival, de még ennek az érvek az elfogadásakor is egyértelmű, hogy a bécsi élmények fejezetei további más sorrendi variációkban is ugyanennyire informatívak és érdekesek lennének, hiszen az Alexingerral való ismerkedését is nyugodtan megelőzhetné az Angelóra vonatkozó fejezet. Ha tehát a sorrend mégsem véletlen, akkor a fentiek fényében egyértelmű, hogy utalásról van szó: egy olyan utalásról, amit legalább ő ért; ami annyira rejtélyes, annyira elmerül a szöveg szerkezeti mélyén, hogy még egy szoros olvasat mellett is elsikkadna. Az olyasféle rejtélyes utalások erősebb variánsáról van itt szó, mint amelyet például a Magyar Pantheonban 1814-ben megjelent Báróczi-életrajzban megkockáztat, amikor így ír: „Magától vettem, hogy egy alkímiai tárgyú munkát francia nyelven írt, de annak kieresztésétől a cenzor eltiltotta. Magyar nyelven jelent meg két munkája: Az új adeptus és Rózsikának titkai; azokat, minden igyekezeteim mellett, nem láthattam. Nagyon meg kellene csalatkoznom, ha a Rózsika neve a rózsánévre nem irányozna, melyet némely olvasónk érteni fog.”¹² Anélkül, hogy megvizsgálánk, valóban nem olvasta-e *A mostani adeptust* (melynek a címét helytelenül idézi) vagy éppen a *Rózsikának titkait*, amely meg sem jelent, és a

¹² Kazinczy Ferenc, *Báróczi Sándor élete*. In: *Kazinczy Ferenc művei*, Bp., 1979, I. köt. 797. o.

nagyenyedi tűzben végleg megsemmisült – jóllehet ez sem érdektelen kérdés, hiszen Báróczyval szoros kapcsolatban volt –, a rózsakeresztességre tett célzás véleményem szerint itt azért lehet ennyire nyílt, mert joggal feltételezheti, hogy még egy rosszindulatú olvasat is kivédhető azzal, hogy ő tényleg csak a rózsa nevére gondolt: ezzel ez a célzás gyakorlatilag le van védve.

A sorrendiségből következő utalás alighanem nem több mint egy Angelo sorsa előtt tett néma főhajtás, amely mégis beszédes, főleg ha azt is tekintetbe vesszük, hogy a *Pályám emlékezete* mondatából a Naturalienkabinet kimarad. Miért? Nem érdekes? Az olvasókat nem érdekelte volna egy színes leírás a Born gyűjtötte nagybányai és kapnikbányai ásványokról, a meteoritokról, kőületekről, kitömött egzotikus állatokról? Kazinczy bizonyára nem azért mondott le ezekről a részletekről, mert azt gondolta, hogy érdektelen lesz, hanem azért, amiért *Az én életem* szövegében megkurzivalta a sohát. Ott a fegyverekre vonatkozó célzást rejtette el, itt pedig az Angelóra vonatkozókat, azért, mert ha a Naturalienkabinetet megemlíti, le is kellett volna írnia, ha leírta volna, meg kellett volna említenie Angelót, amit, hogy ne kelljen megtennie, inkább a Naturalienkabinet egészét is kihagyta.

Amiről következésképp tudta, hogy mit rejt a negyedik szobában, a zöldre festett, lefüggönyözött szekrényben.

Az alteregó exemplumát.

Aki egyszerre taszítja és vonzza: „a véres szem és szelíd hang, melylyel szólott, s az a szelíd lélek, mely a véres szemből kitekint; rendes keverékben állanak egymás mellett. Solimantól első pillantással megdöbbenék mindig, de a másik pillantás annál inkább vonza felé.”

A Naturalienkabinetben álló preparátum már semmit nem tartalmazott abból az Angelóból, aki vonzhatta volna, ott állt viszont az, aki kétszeresen taszíthatta: az erőszak áldozata, a holttest, amiből már csak a fekete bőr, a puszta gordovány maradt, és amely oly erősen emlékeztethette nemcsak az alteregóra, hanem önmagának egy másik sorslehetőségére – saját halálára, amennyiben nem kap kegyelmet.

Ha megnézte, több oka is lehetett, hogy hallgasson róla. Egyrészt az, amiért publice egyébként is hallgat majdnem mindenről, ami a börtönbüntetése előtti időkkel és a szabadkőműves-illuminátus mozgolódással kapcsolatos: az óvatosság, erősebben fogalmazva, a félelem. Másrészt ott van az a probléma, hogy mit és kinek mondjon el belőle. Látni lehet a *Pályám emlékezete* Angelóra vonatkozó szövegében, mennyi engedményt tesz az olvasó kedvéért, a könnyebb érthetőségért és a tetszésért Kazinczy. A preparátumként kiállított egykori barát már Pichlert és Grégoire-t is elnémította, Gräffer sejtelmesen célozgat: csak a nem irodalmi szövegekben, Fitzinger múzeumtörténetében és Brabbée szabadkőművesség-történetében képesek a szavak megragadni a „megragadhatatlant”, hiszen előbbi számára egy múzeumi tárgyként tételződik, amit ugyanazon paraméterek szerint kell leírni, mint bármilyen más kiállítási tárgyat, Brabbée-nál pedig Angelo egy a szabadkőművesek közül, egy bizarr sorsú szabadkőműves, egy exemplum, avagy exemplar. Azok, akik személyesen ismerték Angelót, úgy tűnik, képtelenek voltak megszólalni.

Egészen biztos, hogy Kazinczy a börtönből kiszabadulva érdeklődött Angelo után, másképp nem értelmezhető a mondat: „Bús leánya azt hitte, hogy tartozik

azon tisztelettel az atyjának, s elment a császárhoz, s kérte, hogy parancsolna levetetését. – Úgy hallom levették, de igen sokszori sürgetés után.” Mivel Josephine szenvedéseiről semmilyen szöveg nem tartalmaz utalást, Kazinczy ezt az információt csak olyan körökből vehette, akik közel álltak a tudós szerecsenhez. S ha a lánya szóba került, hogy ne került volna szóba egyszersmind az apa is. Kazinczynak pontosan tudnia kellett, mi történt vele.

Ezekhez képest meghökkentő a Fried István által publikált 3. szöveghez fűzött jegyzet. Szó szerint idézem Fried 10. lábjegyzetét: „SzNB Hss, Quart. Hung 1238. Die Partie über Angelo Soliman hat Kazinczy aus folgendem Buch abgeschrieben: Novellen und kleine Romane – Von Kotzebue, Kuhn, Karl Stein Schutze u. anderen. Pesth: Leyrer 1810, pp. 162-184. „Soweit das Buch,“ schrieb Kazinczy, „ich habe hierher genommen, was ich über Angelo weiß.”

Mivel nagyon kíváncsi lettem, hogy mi az a könyv, amelyet Kazinczy Angelóról olvasott, kikértem a Quart. Hung 1238-at a kéziratárban. (Munkám végleges változatában már mellékletként az eredeti kézirat másolata is szerepelni fog.)

A megadott helyen, 1238 3r–9r, a következőket találtam. Kazinczy szó szerint ezt írja:

Angelo Soliman.

Megholt 1796. nov. 21d.

Novellen und Kleine Romane – von Kotzebue, Kuhn, Karl Stein, Schütze, u andere. Pesth, 1810. Im Verlage der Jos. Leyrer – s. 162-184.

Ez után kiírja a megjelölt oldalakat. A könyvet a legnagyobb igyekezetem ellenére sem sikerült megtalálnom, de a Kazinczy által leírt szöveg egy az egyben a Caroline Pichler-, illetve a Grégoire-féle – majd Grégoire-ból németre visszafordított – Angelo-életrajz. Mivel nincs birtokomban az összes szöveg, arra a kérdésre, hogy pontosan melyik variánsból dolgozott Kazinczy, majd csak munkám végleges változatában fogok tudni választ adni.

A szöveget néhány helyen Kazinczy magyarra fordítja, de az eredetitől nem tér el. Pl: „Aber Angelo war sein wort heilig, und er blieb bey dem Fürsten von Lichtenstein. Mind itt, mind Lobkowitznál mindég ő volt az Esedezők pártfogója; magának nem kért soha semmit.”¹³ A fordítások ritkák és ötletszerűek.

Miután a szöveget kimásolja, így folytatja: „Eddig a könyv. Ide vetem, a' miket Angelo felől én tudok.”

Majd pedig következik a 3. szöveg, azonban Kazinczy eredeti kéziratát, legalábbis annak németül, és ennek következtében német kézírással, a Sütterlinnel papírra vetett sorait Busa Margit¹⁴ nem tudta helyesen kiolvasni.

Mindazok a nyelvhelyességi hibák, amelyek Monika Firlát elbizonytalanítják, és amelyek egyébként a német olvasó előtt Kazinczy némettudását és

¹³ OSZK Hung. Quart. 1238 6.r Kazinczy F. Kisebb dolgozatok

¹⁴ *Kazinczy Ferenc utazásai*, válogatta, szerkesztette, jegyzetelte dr. Busa Margit, Budapest-Miskolc, 1995, 28–30. o. A felhőborítón pontatlan és tökéletes tájékoztatanságról tanúskodó kötet még számtalan hibát tartalmaz.

történelmi ismereteit kínosan „alulreprezentálnak” tüntetik fel, Kazinczy eredeti kéziratában természetesen nem szerepelnek. Így nem írja Comte Artois-t Artoris-nak, hanem az szépen Artois, Bourbouns az nem Bourbour, és a Kazinczy, Angelo és Josephine között lezajlott beszélgetés sem úgy van leírva, ahogy az eleddig kiolvasatott, hanem a következőképpen: (Angelo) „zt kérdé tőlem: Aber, lieber Bruder Kazinczy, sagen Sie mir, wie ist das, daß die Bourbouns keine Köpfe haben? A' leánya belé szökött a szóba: Oh lieber Vater, lassen Sie sie ohne Köpfe seyn, genug, dass sie gute füsse haben.”

Bécsiesen szólva: már *bocsánat*, de a Köpfe az nem Schätzung.

Firla könyvének 31–33. oldalán idézi Fried tanulmányának szövegét az *Ex libris et manuscriptis* 29–30. oldaláról, a németre fordított Kazinczy-idézetekkel, és közli Fried 10. – már idézett – lábjegyzetét. Ezek után így ír: „Nach meiner zufälligen Entdeckung von Frieds sensationellem Fund bestellte ich nach bewährter Manier u.a. bei der Ungarischen Nationalbibliothek in Budapest einen Mikrofilm der Handschrift Kazinczys und per innerdeutscher Fernleihe verfügbare Werke dieses Autors, um an die von Fried benützten Quellen zu gelangen. Dabei stellte sich heraus, daß bereits in einer nur ein Jahr nach dem Fried'schen Aufsatz erschienenen Publikation der wichtigste Teil der von ihm besprochenen Handschrift ediert wurde.” (Lábjegyzetben hivatkozik a Busa által szerkesztett *Kazinczy Ferenc utazásai* c. könyvre, és így folytatja – még mindig a lábjegyzetben –: „Die Autorin dieser Zeilen gesteht ihre völlige Unkenntnis der ungarischen Sprache. Da Fried jedoch einige Sätze der Handschrift in Ungarisch zitiert hatte [s. o.], war es mir bei der Durchsicht von [a Busa-féle, kieg. tőlem P. G.] KAZINCZY möglich, auf die Identität der beiden Texten zu schließen.”) A fő szövegre visszatérve így folytatja: „Durch Vermittlung des örtlichen Kulturinstituts der Republik Ungarn erhielt ich die Adresse von Frau Elisabeth Halászy (beide Stuttgart), die die folgenden und alle weiteren ungarischen Passagen für mich übersetzte.”¹⁵

Minthogy Firla nem látta a kéziratot, és feltételezte, hogy Busa Margit helyesen olvasta és publikálta azt, természetesen a hibás olvasatból indult ki, és hibás következtetésekre jutott mind a Soliman család némettudásával, mind Kazinczy és Soliman barátságával, mind pedig Kazinczy jelentőségével kapcsolatban.¹⁶

Mivel a kézirat, a „Kazinczy F. Kisebb dolgozatai” többek között tartalmazza a Sallustius-előszó kéziratát is, nyilvánvaló, hogy Kazinczy nagy jelentőséget tulajdonított Angelónak, talán az életrajzát is készült megírni, csak aztán később letett róla – talán az adatok hiánya tántorította el, talán más. Mindenesetre az biztosan állítható, hogy az elefánt-motívumot nem máshonnan vette, mivel nem is vehette sehonnan, hanem ez saját emlékezetében maradt meg így. Talán zaklatott lelkiállapotban, épp csak megpillantotta a tevéen ülő Angiolát, talán csak hallott róla valahol, valakitől, aki szintén nem nézte meg alaposan a preparátumot: ma már kideríthetetlen. A legvalószínűbb magyarázatnak az

¹⁵ Firla, Monika, i.m. 33. o.

¹⁶ A Kazinczy becsületén esett csorbát egy mihamarabbi német publikációval igyekszem kiköszölni.

tűnik számomra, hogy a Naturalienkabinetbe lépve megrettent attól, hogy milyen látvány vár rá, és visszafordulva a bejáraton át távozott, tehát az imént felállított 2. variáns. Nem tartom valószínűnek, hogy azzal tereli el a jelen- és utókor figyelmét arról, hogy mégiscsak megnézte Angelót, hogy elefántot ír teve helyett. Hanem azt tartom valószínűnek, hogy ez valamilyen okból így ragadt meg az emlékezetében.

Az idegenség testi jelei, a tekenősbékai tenyér, a gordoványszínű arc, a sűrű bárány bőrére emlékeztető haj, a véres szem állnak Kazinczy vizuális tapasztalatának homlokterében. A figyelem a különbségekre irányul és bennük a nem emberit, az állatit fedezi fel: a hasonlatok pontosan jelzik ezt a pszichikai mozgást. Nem botanikai, nem meteorológiai vagy nem ásványtani hasonlatokkal él, mindannyiszor az állatot találja meg a párhuzamhoz, az állatot mint az ember ellentétét. A hasonlatok kétségkívül plasztikusak, vizuálisan jól megjeleníthetők, úgyszólván kézzelfoghatók: Kazinczy vizuális fantáziájának és ábrázolási készségének remekei. A gordovány jelző használata „feketére cserzett állatbőr” értelemben áll, egyszerre utal az *animalra* és öntudatlanul, de mégis jelentőségteljesen a preparátumra.

Az a mondata, hogy „az a kordovány feketeségű homlok és arc, s az a beszappanozott fehér áll, a véres szem és szelíd hang, melylyel szólott, s az a szelíd lélek, mely a véres szemből kitekintte; rendes keverékben állanak egymás mellett”, pontosan mutatja, hogy az előtte megjelenő fekete ember milyen előítéleteket hív elő Kazinczyból: a látványnak megfelelő vad, állati és ijesztő hanggal és durva, zabolátlan lélekkel szemben értelmezi a *szelíd* hangot és a *szelíd* lelket; Angelo mint megszelídített, megszelídült lény, testének vadságot konnotáló attribútumaival áll kontrasztban. A torokból áradó szelíd hangban és a szemből sugárzó szelíd lélekben hallja és pillantja meg Kazinczy az emberit, valahol mélyen a test mögött, attól függetlenül és avval ellentétben: Angelo testi lététől el kell tekintenie, azt mintegy zárójelbe kell tennie, hogy az emberivel azonosulhasson. Ennek legnehezebb és legválságosabb pillanata a tekenősbékai tenyér érintése, amely után már nem problematikus a testvériséget jelző csók: ugyanaz a csók, amellyel Falk miskolci zsidó és a többi egykori testvér is illeti. A száj érintésétől nem irtózik, mert azt már elfedi és felülírja a testvériség rítusa, amely mintegy megszünteti a testiséget: a köznapi publikus érintkezés rituáléja, a kéz érintése nem lényegül át egy hasonló tisztítóúzban, megmarad taszítónak. Az állatot kell megérintenie ebben a tenyérben, állatot, ami mégsem állat, embert, aki mégsem ember: az idegent.

A vizuálisan megjelenő, testi Angelo annyira távol áll mindattól, amit Kazinczy emberi külsőnek tud elfogadni, hogy az állat-paradigmából képtelen kilépni, erre csak Josephine esetében nyílik módja, ahol ösztönösen, kora tudásfeltételeinek horizontjába illeszkedve az állathoz „közeli” embert találja meg, a cigányt: „színe a nem barna cigányé; sárgás inkább, mint feketés.”

A Kazinczy emlékezetébe beleégett képben Angelo Soliman arca a szappanhab fehér keretében jelenik meg: a fehér keret emeli ki a feketét. Az emlékező Kazinczy számára Angelo többször felrémlik: megjelenése egyszerre groteszk és emelkedett. Lévinas az emlékezésről így ír: „Az emlékezet felújítja, visszahozza, és felfüggeszti, amit a születés – a természet – bevégzett. A termékenység kicsúszik a halál kijelölt pillanata alól. Az emlékezet révén önmagamat

utólag, visszamenőlegesen alapozom meg: olyasmit vállalok most magamra, ami az eredet abszolút múltjában híján volt a szubjektumnak, mely befogadhatta volna, és ami ennél fogva végzetszerűen nehezedik rám. Az emlékezet a lehetetlent valósítja meg: magára veszi és uralja a passzivitását. A emlékezet a történelmi idő befelé fordulása a belső lényegre. A történetíró teljességében a Más halála végpont, ahol az elkülönült lét beleveti magát a teljességbe, következőképpen a halál meghaladható és múlttá tehető; ahonnan az elkülönült lét örökség gyanánt viszi tovább, amit létezése felhalmozott. Tehát a pszichikum olyan létezését perget, mely szembeszegül sorsának, hogy 'puszta múlttá' váljon; a belső a tiszta passzivitás visszautasítása, annak hogy egy idegen leltárba vétessék.¹⁷ Angelo létezése újra és újra ebbe a képbe sűrítve pereg le Kazinczyban, és keresi tökéletes kifejeződési formáját, amelyben az emlékező a humor hatalmi gesztusát a megszólítás vokatívuszával ellensúlyozza. „A Más tudásának és elérésének igénye a másikkal való viszonyban valósul meg, amely a nyelvi viszonyba torkollik, s lényege a megszólítás, a vokatívusz. A más, mihelyt megszólítjuk, fenntartja, sőt, megerősíti heterogeneitását, még akkor is, ha azt közöljük vele, hogy nem szólhatunk hozzá, betegnek minősítjük vagy halálos ítéletét jelentjük be neki; a más, miközben megragadott, megsebzett, meggyalázott, egyszersmind tiszteletben tartott.”¹⁸ Angelo beszappanozott arca nevetésre ingerli, miközben a nevetés mögött a testi jelek olvasásából adódó zavart is érzékeli, és azt a testvériség összeforrottságával, az alter ego felismerésével tartja törekeny egyensúlyban. A Grabenen két nevetéséges idegen áll, akik egymás számára is nevetéségesen idegenek. Bámulja őket a bécsi nép, és ők egymásra csodálkoznak: a két idegen végül megpillantja egymásban az azonost, és ezen mindketten felnevetnek: a nevetés pedig mintegy megszünteti ezt a szövevényes ontológiai státust.

Kazinczy Angelóra emlékezve megáldja a „jó embert”, miközben animális hasonlatokkal tapogatja le az idegen és taszító testet. „A másik végtelenül transzcendens, végtelenül idegen marad – de az arca, ahol epifániája előáll, és amely ezáltal megszólít, szakít a világgal, mely, meglehet, közös számunkra, a lehetőségei belevésődnek természetünkbe, ám a létezésünk által is alakítjuk.”¹⁹

Kazinczy számára nem marad más semleges terep, ahol egyszerre tarthatja meg Angelót „szelídnek” és egyszerre rajzolhatja meg a számára groteszknek tűnő külsőt, mint a nevetés; szelídség és vadság kontrasztja, a halál és az emlékezés fensége fájdalmas mosolyt rajzol, amely a megszólításban veti le fénylő, anekdotázó burkát, kilép a műfajból és a formából, és átadja a helyét a fájdalomnak, amelyben már csak az egyszeri, a pillanathoz kötött, a formátlan, a személyes uralkodik: a felkiáltás, a vokatívusz, az áldás a holtaknak. Ahogy megtalálja a formát, el is ejti: az egyetlen szöveghely, a *Pályám emlékezete* XII. fejezete, melyet olvasói feltételezett szájíze szerint írt, formai konklúzióját, mint láttuk, a fekete és fehér tradicionális és közhelyszerű, epigrammatikus

¹⁷ Lévinas, Emmanuel, *Teljesség és végtelen*, ford. Tarnay László, Pécs, 1999, 38–39. o.

¹⁸ uo. 50. o.

¹⁹ uo. 161. o.

zárómondatában mutatja föl. Kazinczy újra és újra megküzd a kép értelmezésével, nem hagyja nyugodni, mit is jelent számára a fehérrel keretezett fekete arc, az idegen állagú haj, a riasztó színű tenyér, a gordovány homlok, a véres szem. „Az arc nem enged birtoklási vágyamnak, hatalmamnak. Az epifániájában, a kifejeződésében a még megragadható érzéki a megragadással szemben totális ellenállásba fordul. (...) A kifejeződés, melyet az arc hoz a világba, nem egyszerűen hatalmam gyengeségét, hanem a hatalomra való képességet teszi próbára. Bár maga is a dolgok egyike, az arc áttöri a formát, mely mindazonáltal határolja. Ez konkrétan azt jelenti, hogy az arc beszél hozzám, s ezáltal bármilyen gyakorlati képességgel – az élvezettel vagy a megismeréssel – összemérhetetlen viszonyra szólít fel. Mégis, ez az új dimenzió az arc érzéki látszásában nyílik meg. Kifejeződésében a forma kontúrjainak állandó nyitottsága karikatúrába zárja a formát széttörő nyitottságot. A szentség és a karikatúra határán az arc tehát egyféle értelemben felkínálja magát a hatalomnak.”²⁰ Az anekdotává sűrített elbeszélésben ragadja meg, kísérli uralni a tolakodó, értelmezése alól minduntalan kisikló képet, melynek középpontjában a vizuális kontraszt, fekete és fehér kontrasztjának evidenciájára hivatkozik mint *ultima ratióra*. „Az arc meztelensége nem olyasmi, ami kínálja, hogy felfedjem, és ebből fakadóan a hatalmamnak, a tekintetemnek, az érzékeléseimnek egy hozzá képest külsődleges fényben felkínált. Az arc felém fordul, és ebben áll meztelensége. Önmagánál fogva van, és nem egy rendszerre vonatkozik. (...) A felém forduló arc meztelensége és a formája által megvilágított dolog felfedése közti különbség nem egyszerűen a 'megismerés' kétféle módját jelenti. Az archoz való viszony nem tárgymegismerés. Az arc transzcendenciája egyúttal távolléte a világtól, ahová belép, egy lét számkivetettsége, idegenségének, levetközöttségének vagy proletárságának feltétele. Az idegenség, mely szabadság, egyúttal idegenség-nyomorúság. A szabadság mint Más jelenítődik meg: az Ugyanaz előtt, aki mindig őslakos a létben, mindig előjoggal bír a lakhelyén. A más, a szabad egyúttal idegen. Arcának meztelensége fázó, és meztelenségét szegyenlő testének meztelenségében folytatódik. A kath'auton létezés nyomorúság a világban. Az én és a más között retorikán túli kapcsolat van. Ez a könyörgő és követelő tekintet – és csak azért tud könyörögni, mert követel – mindent nélkülözvén, mivelhogy joga van mindehhez, és e tény az ember az adással ismeri fel (éppen úgy, ahogyan 'az adással a dolgokat kérdőre vonja') –, ez a tekintet pontosan az arcnak mint olyannak az epifániája. Az arc meztelensége lemeztelenítettség. Felismerni a másikat annyit tesz, mint felismerni az éhséget. Mint adni.”²¹

²⁰ uo. 164. o.

²¹ uo. 56. o.

Máté J. György

A halál szeretete

A Háború és béke egyik fogalmának magyarázatához

Eltekintve az előkészületi lépésektől, a szabadkőműves tagjelölt új élete a sötétkamrában kezdődik, melyet a mozgalom 1717-től számított dokumentált történetének első másfél évszázadában csupán egy gyertya világított meg. A sötétkamra az elmélkedés helye, ahol a felavatandó (a szabadkőművesek keresőnek nevezik) átgondolja profán életét, s megírja első szabadkőműves tárgyú művét, azaz szellemi végrendeletét. A szabadkőműves élet nem is kezdődhetne máshol, csakis egy sötét kis szobában. Ez ugyanis a halál és a második, nem biológiai születés helye: a kereső „meghal” a profán világ számára, s avatása után szabadkőművesként születik újjá. A szabadkőművesség a kevés számú ma is létező iniciatikus szervezetek egyike, tehát a kereső affiliációja az első lépés a beavatás útján. Minthogy a szabadkőművesség iniciatikus közösség (és nem titkos társaság, ahogy sokan nevezik), a beavatásnak reguláris körülmények között kell végbemennie. A továbbiakban a spirituális befolyás hatására a személy – jó esetben – olyan szellemi felismerésekre jut, amelyek lehetővé teszik, hogy kibontakoztassa a benne szunnyadó mélyebb spirituális lehetőségeket. A szellemi transzmissziót benső munka és szüntelen külső segítség támogatja, ennek során a felavatott állapotról állapotra halad a beavatási hierarchiában a végcél felé.

Egyelőre azonban a kereső egyedül van a fekete drapériákkal letakart falak között. Előtte, a szintén fekete lepellel letakart asztalon fehér papír és írószer a végrendelet megírásához, s az elmélkedést elősegítendő néhány más tárgy is, többek között Szentírás, koponya, gyertya, földgömb, kén, homokóra, illetve a *V.I.T.R.I.O.L.* felirat, azaz egy alkimista anagramma, melynek feloldása ez: *Visita Interiora Terrae Rectifando Invenies Occultum Lapidem*. A szabadkőműves sötétkamra íróasztala valójában megfeleltethető a XVII–XVIII. században elterjedt *Vanitas*-csendéleteknek, melyek a *memento mori* egyik ismert műfajának számítanak. A csendélet motivikusan meghatározott tárgygyűjtése az élet mulandóságára és a közelítő halál elkerülhetetlenségére hívja fel a kereső figyelmét, s olyan „végső” gondolatokra serkenti, melyeket spirituális számvetésnek tekinthetünk. A sötétkamra ideája a hermetikus tradíciókban gyökerezik, s lokális analógiája az emberi lét kezdetének és végének, vagyis egyszerre *anyaméh* és *sírbolt*. A sötétkamra tágabb értelemben a szabadkőműves templom része. Az a pontja a páholyháznak, ahová a szabadkőműves életében csak egyszer lép be kontemplálni, illetve „meghalni”. Így a sötétkamra is *templum*, az elkülönültség színhelye. A szó *tem-* gyökét találjuk meg a *temenos* kifejezésben („szakrális klauzúra”, kolostor profánok elől elzárt, csak engedéllyel látogatható része), s magában a kontemplációban is. A kereső reflexiói (a helyiség angol neve *chamber of reflection*) preiniciatikus szellemi műveletek, s mintegy megelőlegezik új életét, melynek csak a fizikai halál vethet véget. Az egykori szabadkőműves

René Guénon (majd a nyomában Raymond Queneau) hívja fel a figyelmet arra, hogy az iniciáció utáni újjászületettség az emberi lét végéig tart; azt sem a szervezet tagjai közüli törlés, sem a kizárás nem semmisítheti meg.

Amikor Pierre Bezuhov, a *Háború és béke* egyik főszereplője első élményét szerzi a szabadkőművességről a torzsoki postaállomáson, rögtön egy *memento morira* lesz figyelmes: az Oszip Alekszejevics Bazgyejev ujján látható halálfejes gyűrűre, melyről azonnal felismeri, hogy szabadkőművessel van dolga. A halálfej mint szabadkőműves *memento mori* teljesen általános jelenség: a párizsi Musée de la Franc-Maçonnerie-ban őriznek több olyan, a XIX. század különböző korszakaiban készült szabadkőműves kötényt, vállszalagot, illetve Kadosh-médált, melyet halálfej, keresztbe tett csontok és könnyek díszítenek. Talán ugyanezt a gondolatot jeleníti meg az a XIX. század eleji, creili fajanszból készült szabadkőműves motívikájú festett tányér is, melyen férfi ír az íróasztalnál egy szobában, a tetőgerendán bagoly ül, alatta denevér repked, az asztal mögötti fehér drapériákon halálfejek, alattuk keresztbe tett csontok; jobbról, a vasráccsal lezárt kapu (kriptabejárat?) felől csontváz közeledik az íróhoz (keresőhöz?), s az írott műre vagy talán a beavatandóra mutat csontkezével.

Mint korábban már kiderült a regényből, Pierre számára a profán élet „kuszának, értelmetlennek és undorítósnak rémlett”, viszont idegen nyelveket beszélő, külföldön nevelkedett, művelt ember, vagyis mind szellemileg, mind lélektanilag megvan benne a beavatandó természetes diszpozíciója. Pierre az avatása előtti napokat Kempis Tamás olvasásával és a szabadkőművesek között reá váró „cselekvő-erényes élet”-ről való merengéssel tölti. Miután bevezették a sötétkamrába, a tájékozatlanok és reménykedők érzéseivel veszi szemügyre a *memento mori* tárgyait, s az asztal melletti koporsót, benne a csontokkal. „Koporsó, koponya, evangélium – úgy tetszett, mintha mindezt várta volna is, és most még többet várt. Igyekezett felkelteni magában a megihatottság érzését, és körülnézett. »Isten, halál, szeretet, emberi testvériség« – mondta magában, és ezekhez a szavakhoz egy bizonyos valamiről alkotott homályos, de örömteli képzeteket kapcsolt.”

A sötétkamra félhomálya azonban nem csupán a profán élet számára való „meghalás”-t, valamint a fizikai elmúlást fejezi ki jelképesen. A kontempláló még nem esett át a beavatási szertartáson, még nála vannak „fémei”, melyek a profán világhoz kötik. A kamra derengő fénye a *beavatatlanság*, a nem tudás sötétsége is. Innen vezet a kereső útja – próbákon keresztül – a beavatási szertartás utolsó fázisáig, amikor is megpillanthatja a fényt. Ez a szabadkőműves tudás első pillanata, durva egyszerűsítéssel a „sötétségből a világosság felé” sémára épül Mozart *Varázsfuvolája* is. Magának a szertartásnak azonban alighanem görög eredete van. Paul Foucart és más kutatók könyveiből ismert, hogy az eleusiszi misztériumok műsztagógosz irányította iniciatikus szertartásai (dróména) közben a felavatandónak sötétben kellett botorkálnia, majd hirtelen meglátta a fényt. Hogy a végső iniciatikus tapasztalat, az epopteia milyen természetű volt, az eleusiszi misztériumok hosszú története alatt soha nem vált nyilvánossá.

A főúri salonokban többnyire csak bolondos különnek, kelekótyának (un cerveau félé) tartott Bezuhov beavatásakor megismerkedik a szabadkőművesség hét erényével, melyek megfelelnek Salamon temploma hét lépcsőjének. Ezek: a *titoktartás*, az *engedelmesség*, a *jó erkölcs*, az *emberiség szeretete*, a *bátorság*, a *bőkezűség* és a *halál szeretete*. A rétor, a páholy egyik tisztviselője

így fogalmazza meg, mit is kell érteni az utolsó, bizarnak hangzó erényen: „a halálról való elmélkedéssel igyekezzék annyira megedzeni magát, hogy ne szörnyű ellenséget lásson a halálban, hanem jó barátot... aki megszabadítja e nyomorú élettől az erény munkáiban elcsigázott lelket, hogy elvezesse oda, ahol elnyeri jutalmát, és nyugalmat lelhet.” A rétor magasztos szavai teljesen összhangban vannak a szabadkőműves irodalomból ismert eszmékkel. Vizsgáljuk meg közelebbről, mit is jelent a hetedik erény, a *halál szeretete*.

Az angol nyelvű szakirodalom egyik klasszikusának számító *A Lexicon Of Freemasonry*-ben, Albert G. Mackey 1860-ban kiadott könyvében ugyan nincs „Death” címszó, és a témát tárgyaló munkák többsége nem foglalkozik közvetlenül a halál problematikájával, ám egyes szabadkőműves szimbólumok jelenlétében mégiscsak felfedezhetjük a rétor szavainak, illetve a hetedik erény mélyebb értelmét. A mesterszönyegen, de másutt is a templomterem szimbolikus értelmű díszítményei között a három lépcső jelképezi az emberi élet szakaszait: az ifjúkort, a férfikort és az öregséget. A három lépcső egyben a páholyokban (s korábban a középkori céhekben) alkalmazott háromfokúságra is utal, arra, hogy inasok, legények és mesterek alkotják a közösséget. A jelkép az ember profán és iniciatikus haladásának szükségszerű irányát is megmutatja. A hármasság ezenkívül metafizikai távlatot ad: az életet, a halált és a halhatatlanságot szimbolizálja. A szabadkőműveség nem csupán arra buzdítja a testvéreket, hogy erényesen éljenek, hanem arra is, hogy egész életükön át készüljenek a halálra, illetve a túlvilági életre. A csak a jelennek élő profán, akár tudatában van ennek, akár nem, „állati” létben él, hiszen az embert, ha úgy tetszik, az különbözteti meg az állattól, hogy van jövőtudata. Aki jövőtudat nélkül él, aki nem látja be, hogy jelen és jövő morális értelemben is egymásra épül, az még nem szükségszerűen bűnös, de mindenképpen tudatlan. Amilyen a kezdet, olyan a vég, mint az egy barokk címerpajzson olvasható, *finis de origine pendet*.

Az egyes feltételezések szerint Chartres-i Lipót által 765-ben feltalált homokóra, különösen a szárnyakkal ábrázolt változat az élet rövidegére figyelmezteti a testvériség tagjait. A fogyó homok világosan jelzi: földi napjaink árnyak csupán. Ám az az eszköz, mely az idő múlását méri, egyben arra is alkalmas, hogy a keresőt a múltó idő ellentétéről, az időtlenségről, avagy az örökkévalóságról való elmélkedésre sarkallja. Képzőművészeti toposznak számít a halandóval találkozó Halál, mely homokórát tart a kezében (például Albrecht Dürernél vagy Sebald Behamnál), illetve a szabadkőműves szimbolikában is fontos életszakaszokat allegorikusan megjelenítő figurák és a följük homokórát tartó Halál együttese (Hans Baldung Grien). A helyesen halálra készülő nem csupán az elmúlás sötét, gyászos oldalát érzékeli, ami első benyomása lehetett a sötétkamrába lépve, hanem a feltámadás reményének öröme is áthatja. Szentírási helyek sokasága beszél erről, legismertebben az egyik páli levél: „Halál! hol a te fullánkod? Pokol! hol a te diadalmad?” (1 Kor. 15, 55), illetve a 92. zsoltár (12–14.), amikor az igazakat a növeő pálmákhoz és cédrusokhoz hasonlítja: „Plánták ők az Úrnak házában; a mi Istenünknek tornáczaiban virágzanak. Még a vén korban is gyümölcsöznek”. Innen érthető a régi sírköveken gyakorta feltűnő pálmamotívum is.

A törött oszlop az élet bizonytalanságára hívja fel a szabadkőműves figyelmét. Templomkertekben és temetőekben is látni őket: a halál váratlanul is ránk törhet, életünk legszebb éveit veheti el tőlünk. Az egyik páli levél (1 Thess. 5,

2–3.) éjszakai tolvajhoz hasonlítja az Úr napját. Míg a törött oszlop az élet bizonytalanságára, a kasza a halál elkerülhetetlenségére figyelmeztet. A törött oszlop a szabadkőművesség legelégikusabb tartalmú szimbóluma: a mulandó földi dicsőségről panaszkodik, s létével azt kérdezi: hol vannak most az egykori nagyszerű mesterek, kik ragyogó munkájukkal szebbé tették a világot? A szabadkőműves testvérek által formált misztikus lánc egyik értelme is az, hogy rajta keresztül a jelenben dolgozó szabadkőművesek egyesítik szellemüket a múlt mestereiével, valamint az eljövendő testvéreikkel. E bizonyos lánc az, melyről Pierre Bezuhov azt magyarázza Bolkonszkij hercegnek, hogy „az ereje a mennyekben rejlik”. A *sic transit gloria mundi* gondolata jól ismert, a görög költészetben jelent meg először, átkerült az egyházatyák műveibe, s költők tömege élt vele Eustache Deschampstól Apollinaire-ig. Talán Villon versében (*Ballada a hajdani hölgyekről*) vált a legismertebbé. Pierre felavatásakor a páholy tagjai kórusban mondják ki a latin szavakat, fokozva az iniciáció drámaiságát. A szabadkőműves intések: használd ki szertelenségre és felelőtlenségre is hajló ifjúkorodat (inasévek), s készülj a férfikorra (legényfok), mind tartalmazák – közvetlenül vagy közvetve – a *memento mori* gondolatát.

A XIV. század harmadik harmadában bukkan fel először a *macabre* szó, kezdetben tulajdonnévként, majd melléknévi alakban, elindítva a Totentanz-ábrázolások sorát, melyeken vagy a Halott Ember emlékezteti rá az élőket, hogy egykor ő is olyan volt, mint ők, vagy maga a Halál allegorikus alakja játssza a főszerepet. 1425-ből származik az első haláltánc, s a párizsi Ártatlan gyermekek temetőjében (bezárva 1786-ban) az osszáríum falait borította. Midőn a későbbi haláltáncok a társadalmi ranglétrának megfelelően ábrázolták a csontvázakat, s ezzel gúnyt űztek a társadalmi (földi) tagozódásból, aligha voltak a bosszúálló s a sokaságot lenéző klerikusok eszközei, mint azt André Chastel véli. Inkább lehet szó plasztikus ábrázolásról: a halódó onnan ismeri fel, hogy érte jött a halál, hogy az az ő társadalmi rangjának emblémáit viseli. A halál/csontváz képe, melyről húscafatok lógnak, a szabadkőműves szimbolikus nyelvbe is behatolt, amikor egy rituális szöveg Hiram Abiff építőmester meggyilkolása kapcsán leszögezi: *a hús leválik a csontról!* André Chastel ír részletesen a halált pompás díszletek között megjelenítő barokk temetéseken feltűnő *castrum doloris*okról, melyekkel „a szokatlan és a hátborzongató lép színre”. E bonyolult és monumentális kompozícióegyüttesek célja, hogy éreztesse, a halál pompája mellett eltöpreng az életé, mely hívságos, törékeny és mulandó. A barokk temetés színvonalosságáról és magasztosságáról némi képet kapunk, ha megtekintjük Jean Bérain Condé herceg temetéséről készített rézmetszetét (1687). A barokk művészek is hangsúlyozzák a halálban való egyenlőséget. Edmé Moreau *Arc triomphal de la mort* című, csontvázakkal gazdagon díszített rézmetszetén bibliai bölcsességek segítségével érzékelteti ezt. A legrövidebb közülük ez: *Aujourdhuy Roy et demain Mort*. (Ugyanez a gondolat a német rímes szólásmondásban élt tovább: *Heute rot, morgen tot*.) A XVII. században jelennek meg a jámborságot hirdető újabb keresztény spirituális gyakorlatok, a lelkigyakorlatos meditáció és az askétizmus halálcentrikus formái, így a megint csak Chastel által emlegetett kapucinus csontkápornak. A meditatív exercitiumok közvetlen őse alighanem Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatos Könyve* (1551), melynek 186–187. pontja szerint az élet döntéseiben úgy kell eljárni, mintha halálos ágyunkon feküdnénk, illetve az ítélet napja következett volna el.

„Azt a szabályt, amelyet akkor szeretném, hogy megtartottam volna, tartsam meg most, hogy akkor teljes gyönyörűségben és örömben legyen részem.” Jezsuita, *omnia ad maiorem Dei gloriam* megfogalmazás szerint ez a halál szeretete.

A haláltánc is emlékeztető, s éppúgy az egyenlőség elvére épül, mint a legtágabb értelemben vett *memento mori*. Ahogy a szabadkőműves páholy minden tagja egyenlő jogokat élvez („Szentéleinkben – mondja a Bezuhovot felvevő páholy főmestere – nem ismerünk más fokozatokat, csak azokat, amelyek az erény és a bűn között vannak.”), bizonyos rituális és konvencionális keretek között szólásszabadsággal rendelkezik, úgy az Örök Keletre távozottak is egyenlőek, a halálban nem léteznek társadalmi különbségek. *Mors omnia aequat*. Huizingától tudjuk, hogy a párizsi Aprószentek temetőjében, a halálmotívumok valóságos tárházában még ünnepi lakomákat is rendeztek. A temetői tor stilizált Totentanz, megjátszott haláltánc is lehet: a résztvevők mintegy elpróbálják utolsó vacsorájukat. Nem halotti tor ez, ahol egy eltávozottra emlékeznek, hanem önbúcsúztató. Együnk-igyunk még egyszer, utoljára, mielőtt a halál elragad. Werner Herzog *Nosferatu*jában a dögvésszel sújtott városka főterén terítenek az elegánsan öltözött uraknak-hölgyeknek. A város: maga a temető. A főtér: a temető közepe. Az utolsó vacsora itt teljesen önmagára reflektál, egy snittet követően az asztal körül már nem ül senki, viszont téren-asztalon-székeken csak úgy hemzsegnek a patkányok, egy groteszk, meghökkenítő filmképpel helyettesítve az enyészet borzalmait, például a felnyitott emberi testben nyüzsgő férgeket láttató késő középkori képzőművészeti ábrázolásokat. Mégse valószínű, hogy a német rendező a haláltól való középkori iszonyatot akarta volna újraébreszteni az 1970-es évek végi mozilátogatókban. A búcsútor itt mintha az *ars moriendi* megnyilvánulása volna. A bölcs ember vidáman, a szerettei körében elfogyasztott vacsora végeztével engedi csak meg, hogy a halál elvigye. A német film egy nagyon régi hagyományra utal vissza. A 15. század elején jelentek meg az *ars moriendi* típusú keresztény kalauzok a meghaló számára, melyek arról beszéltek, hogy a haldokló imák, rítusok és egyéb módszerek segítségével hogyan valósíthatja meg a jó halált. (Lényeges, hogy megvalósításról, ne pedig belépésről vagy elérésről beszéljünk, hiszen itt egy aktív és magasrendű szellemi aktusról van szó!) E buzdító tartalmú művek egészen a 18. századig forgalomban voltak. A 15. században erősödött meg az érdeklődés az egyéni halál és meghalás iránt. A műfaj mintapéldánya Jean Gerson párizsi egyetemi kancellár *De arte moriendi*jé lett, de már korábbi könyvekben is találni olyan illusztrációkat, melyeken az ördög és a megszemélyesített halál szúrófegyverekkel próbálja elorozni egy haldokló lelkét, akire feje felett egy angyal vigyáz. A reformáció szintén átvette a műfajt, a megfelelő átigazításokkal. Közös a felekezeti eltérő variánsokban, hogy a meghalás művészetét az életművészet (értsd: a helyes életvitel) tágabb tematikájába helyezte bele, ennek lényege pedig a halálra való folyamatos odafigyelés. A hívőnek olyan életet kell élnie, amely minél jobban felkészíti őt a halál elfogadására. Jutalma a jó halál, illetve az üdv, s a Gerson nyomán keletkezett, egy hosszabb és egy rövidebb változatban fennmaradt *Ars Moriendi* arra is figyelmeztet, hogy a keresztényien élők, valamint a bűnbánók boldogan halnak, hiszen Isten magához emeli őket.

Herzog egy groteszk, mégis „kegyes” képsorral idézi meg a középkori halálvíziót. Az azóta eltelt harminc év alatt azonban sok minden változott. A helyszín-

elői munkát bemutató tévésorozatok, illetve a furmányos sorozatgyilkosok mes-
teri brutalitásával sokkoló játékfilmek és regények visszatérni látszanak a késő
középkor naturalizmusához, vagy időben közelebbi példát hozva, Gottfried Benn
ma is skandalumnak ható verseihez, melyekben a rákbarakk és a boncasztalok
derűs rettenetét fedezte fel a költészet számára. A thrillerekből természetesen hi-
ányzik a Benn-versek botrányos érzelemmentessége, helyette azzal bizsergetik a
befogadói fantáziát, hogy változatos módokon, plasztikusan és tudományos vér-
tezettel (kriminológus és törvényszéki orvosszakértői tanácsadók bevonásával)
állítják elénk az enyészet képeit. A brit Simon Beckett eddigi három regényének
egy *forensic anthropologist* a főhőse, aki a meghalás és a post mortem állapot
legbizarrabb formáinak szakértője. A beszédes című *The Chemistry Of Death*
című regény (2006) első bekezdése úgy hat, mint valami beavatás az enyészet-
tudományba. Kiderül belőle, hogy az emberi test a halál bekövetkezte utáni ne-
gyedik percben bomlani kezd; megindul az egykor életet rejtő corpus (elégikus
elem!) végső metamorfózisa. A sejtek belülről kezdik a bomlást. A rostok folyé-
konyá, majd légneművé alakulnak. Előbb a baktériumok, majd a férgek ülnek
diadalt a halott testen. Legyek érkeznek, és tojásokat raknak. A tojásokból kikelő
lárvák mohón lakmároznak a tápanyagban igen gazdag húsevessé rothadt pem-
pőből. Majd megkezdődik a vándorlás. Az addig falánk lények most szabályos
rendben hagyják el a bomló testet, és mindig déli irányban. Néha délkeletre vagy
délnyugatra, de észak felé sosem. Senki se tudja, miért.

A középkori macabre-ábrázolások készítői persze szintén tudtak bibliai
példákra hivatkozni. Ésaíasnál ez olvasható: „Kevélységed és lantjaid zengése
a sírba szállt; fekvő ágyad férgek, és takaró lepled pondrók!” (14, 11). Közös
elem a régi haláltáncokban és a modern thrillerben, hogy hiányzik belőlük a
vigasz eleme. Csak míg a thrillerben a nyersen-kegyetlenül ábrázolt vég *mindig*
a mások halálaként és merő esetlegességgént jelenik meg, vagyis nem érinti
személyében a nézőt-olvasót, legfeljebb borzongat, addig a macabre vagy a
barokk kori, az erkölcsnemesítő anatómia eredményeit is felhasználó drámai
halottábrázolások egyenesen a nézőre mutatnak: amit itt láatsz, az mindannyiunk
közös sorsa, *ez lesz belőled is!* Épp személyességük az, ami vérfagyasztó.

Térjünk azonban vissza a hetedik szabadkőműves erényhez. Miközben a
három lépcső, a homokóra és a törött oszlop a múltó idő helyes felhasználá-
sára biztat, és csak áttételesen rejti magában a halál szeretetének értelmét,
addig a szabadkőműves szimbólumok egy másik csoportja közvetlenül tartal-
mazza az újjászületés és az örök élet ígérteit. A templom oszlopainak tetején
látható gránátalma-motívum görög eredetű, valaha Démétér és Perszephoné
gyümölcse volt, s az új élet reményét hirdeti. Szabadkőműves értelmezésébe
belejátszhat az is, hogy később az egyetlen burokba összefogott magok soka-
ságának képe az azonos közösségben egyesülők jelképe lett, a barokk idején
pedig az adományozó kedv és a könyörületesség szimbóluma. Az akáclomb
elsősorban a szabadkőművesség jelképhasználatában vált ismertté, a halálon
aratott diadal szimbóluma. Hiram sírját akácággal jelölte meg a három gyilkos
kőműveslegény. Az építömester jelképesen tovább él azóta is minden mes-
terben, a zöldellő akácág pedig a halálon győzedelmeskedő szabadkőműves
eszmét hirdeti. Az Örök Keletre távozottak gyászjelentését hagyományosan
akáclomballal illusztrálják, s az elhunyt sírjába is akáclombot helyeznek.

Mint a fentiekből kitetszik, a halál szeretetének az eleusziszi misztériumokig visszavezethető, majd keresztény elemekkel bővült szabadkőműves hagyománya semmilyen összefüggésben sem áll a 19. század végének dekadens és esztétizáló halálszemléletével, melyben többször a maníros önfeladás kap hangot. Míg abban a világfájdalomé és a lemondásé, addig ebben az önépítésé és a reményé a főszólam. Ez volt a tanítás lényege, melyet Pierre Bezuhov a beavatottaktól kapott. S erről beszél a szintén szabadkőműves J. G. Fichte is egy helyen: „Eltűnik tekintetem elől és elmerül a világ, melyet az imént még csodáltam. Az életnek, rendnek és fejlődésnek minden gazdagságával együtt, amit szemlélek benne, ez a világ függöny csupán, amely egy másik, végtelenül tökéletesebb világot rejteget előttem, és csíra, melyből ama világnak ki kell fejlődnie. Hitem belép a függöny mögé, és melengeti s életre kelti e csírát. Nem lát semmi határozottat, de többet vár, mint amit idelent felfogott, s amit az idők folyamán valaha is képes lesz felfogni.”

Függelék: vakolás 1808-ban

A *Szegény Yorickhoz* címzett fogadó, valamikor 1808 nyarán. A *traîtreur* előző éjjel álmatlanul forgolódott az ágyában, gondolatai szüntelenül a másnapi nagy sütés-főzés körül kalandoztak. A mintegy húsz főből álló úri társaság legalább fél napra kibérelte a tágas különtermét, s már előre megmondták a vendéglősnek, hogy senkit nem engedhet be oda, amíg ők másképp nem rendelkeznek.

Vannak itt szabadkőművesek Erdélyből és Pozsonyból, Bécsből és Miskolcra, sőt, távolabbról is érkeztek vendégeik. A munka német nyelven zajlik, így mindenki érti, miről folyik a szó. D., a tájképfestő, aki fiatalon Canalettotól tanulta a vedutakészítést Itáliában, most krétával rajzolja a padlatra a nélkülözhetetlen ábrákat. Poseidón (S. I., g...-i főispán) kalapácsütése nyitja meg a munkát. Gyertyák lobbannak fel, a félhomályos szeparé kivilágosodik. „Íme, a világosság fiai” – súgja a szomszédja fülébe Orpheus, azaz Kazinczy Ferenc úr, a költő, aki immár huszonnégy éve tagja a Társaságnak. Arion, vagyis Pálóczi Horváth Ádám – szintén tollforgató ember – némán bólint. Nem szeret beszélni a szertartás alatt. De felidézi magában, amit tizenhat évvel korábban írt, egy név nélkül kiadott könyvben. Hogy ez itt egy titkos ház, valamint ezek itt az ő boldog barátai, kik Istent is közelebbről ismerik, mint a világ, egymást pedig testvér atyafiakként szeretik.

A fiatal A. Sch. metafizikus tartja a munkatáblát. Mindenki tudja róla, hogy a Társaság alapszabályával már csak azért is rokonszenvezik, mert nem szereti a nőket, márpedig emez összejöveteleken fehérnépnek nincs helye. A *halál szeretetéről* beszél, valamint arról, hogy Szókratész szerint a halál a bölcselkedés muszagétésze. Élénk vita követi az előadást az örökkévalóság természetéről. Kazinczy is felszólal, s mint a szépművészetek nagy barátja, arról emlékezik, hogy három év előtt azt javasolta Cserey Farkasnak, véssék a fiatalon elhunyt Csokonai sírkövére ezt: Arkádiában éltem én is! Ugyanis aki ezt olvassa, *megérdekelve* fog távozni a költő sírjától. Ám arra is felhívja a testvérek figyelmét, hogy a nagy Poussin festményén az *Et in Arcadia ego!* felirat a halál

mindenütt-jelenvalóságaként is olvasható, s épp ebben a kétértelműségben rejlik a kép titokzatossága.

Miután megfogadták, hogy az itt elhangzottokról hallgatni fognak, s az ábrákat letörölték a padlatról, Orpheus és Arion egymás mellé ül a munkát követő testvéri lakomán – vakoláson – is. Épp velük szemben mutatnak helyet a páholy orosz vendégének, aki M. Pierre Bezuhovként mutatkozik be a magyar íróknak. Zömök, kövér, szemüveges ember, s mintha mindig zavarban lenne. Csak akkor lelkesül fel, amikor a szabadkőművesség eszméi kerülnek szóba, illetve amikor enni-inni kell. Kazinczyval franciául társalog, de néha németre fordítják a szót, mert Lessing és Goethe nyelvében otthonosabban mozognak az asztalszomszédok.

Monsieur Pierre, akit néhány pohár tokaji után Kazinczy máris hol „megbecsülhetetlen”, hol „édes” barátjának szólít, a szabadkőműves banketten nem gyakorolja a mértékletesség erényét. Előbb teknősbékalevest hörpöl, majd bayonne-i sonkát eszik, előételnek. Sűrűn pislogva azt magyarázza Kazinczy-éknak, hogy ő sose hagyja ki az hors d'oeuvre-t, s ha hozzájut, lehetőleg carmargue-ot fogyaszt ilyenkor, mivel a legjobb kaviárt a tengeri márna ikrájából készítik, de miután a Kellner még csak nem is hallott erről a csemegéről, ma beérte a sonkával. A két magyar fricassée de poulet-t rendel, az egy kicsit olcsóbb, mint a périgord-i pulyka, amit az orosz választott. Nem akarnak hinni a fülüknek, amikor Monsieur Pierre még egy pikáns pástétomot és egy adag holland juhsajtot is kipróbál a *Szegény Yorick* konyhájából. Közben néhány pohár vörösborot is felhajt. Kazinczy büszkén emlegeti a híres nedűt, és a magyar lányok páratlan szépségét dicséri, de az orosz arca erre elkomorul, mert Jelena Vasziljevna, azaz Helène jut az eszébe, meg a körülötte lebzselő des messieurs de l'ambassade, akik mindig lenéző sajnálkozással pillantanak rá, a férjre, s bármit mond, nem veszik au sérieux.

Minthogy a magyar vászoncselédek láthatóan nem érdeklik Bezuhovot, Pálóczi témát vált, s megjegyzi, hogy a kőművesek bankettjére már James Anderson 1723-as *Alkotmányában* több utalás történik, valamint hogy ő úgy tudja, még néhány évtized előtt is a francúz profánok azt képzelték, a szabadkőműves mozgalom tulajdonképpen a Bacchusnak áldozó korabeli társaságok egyike, és semmi több. S hogy a rendi bankettek hagyománya a nagy revolúció előtti katonai páholyok szokásrendszeréből ered. Ezután Kazinczy veszi át a szót, és azt kérdezi az orosz gróftól, vajon az ő hazájának páholyaiban is tradíció-e, hogy emez „asztali munkák” alkalmával a vizet „gyenge por”-nak, a bort „erős por”-nak, a pezsgőt „gyöngyöző por”-nak, az égetett szeszeket pedig „mennydörgő por”-nak nevezzék. Hogy a kenyér neve ott is „vakolat” vagy „durva kő”-e. S hogy az orosz testvérek is „ágyúk”-nak nevezik-e a poharakat, „zászlók”-nak a szalvétákat, „csákányok”-nak a villákat és „kardok”-nak a késeket. Merthogy nyugatabbra ez bizony így van, sőt, az ételt a vakolásokon „felszerelés”-nek vagy „fegyverzet”-nek hívják, a só „homok” és a bors „sárga homok”. A poharakat pedig nem megtöltik, hanem „megpakolják”. Bezuhov egyetértően hümmög, majd nagy darab pástétomot tűzve a „csákányára” arról motyog valamit, hogy igen, tudja, hiszen Nyugat-Európában sokszor ült efféle agapékon, miután ott avatták be a felsőbb fokokba. A bortól később megered Monsieur Pierre nyelve. Elmondja, hogy külföldi nevelődése idején Párizsban jól ismertek voltak az ún. filozófus-vacsorák. A meghívottak en petit comité ekkor osztották meg egy-

mással a fontos híreket; s az „erős por” hatására mind bátrabban meséltek vas-kos anekdotákat, humoros történeteket. Az itt elhangzó bonmot-k vagy egyéb elmés megállapítások másnap már bekerültek a város szellemi vérkeringésébe, a jól értesültek ezeket idézték a szalonokban, s a hódítani vágyó fiatal emberek nemcsak egy-egy könyvet olvastak el, hogy legyen miről nyájas beszélgetést folytatniuk szívük hölgyével, hanem e bonmot-kat is gyűjtötték, hiszen ha a szalonban ők mesélték el, az kicsit úgy hatott, mintha a maguk agyszüleménye lett volna. Emez összejöveteleken, ahol alkalmasint persze komoly nézeteket is megvitattak, művészek, tudósok, arisztokraták és kézművesek egyaránt megfordultak, olyan emberek ültek együtt tort oldott hangulatban, akik egyébként nem is ismerhették volna egymást személyesen. A lakomák demokratikus szerveződések voltak: mindenki megszólalhatott, és nyíltan elmondhatta a véleményét. Bezuhoz még hozzátesszi: számára a szabadkőművességben is a társadalmi különbségekre nem adó egyenlőség-elv az egyik fő vonzerő. Pálóczi halk hangon elmeséli, hogy sok év előtt regényt írt egy szabadkőműves candidaturáról, akiben hasonló érzemények támadtak, s ezért így beszélt: „Tudom azt, hogy az ember társaságot szerető teremtés, és nálatok láték legtisztább baráti társaságot, egymást értést, egymás szeretetében való telhetetlenséget.” Kazinczy arra kéri megbecsülhetetlen barátját, bocsásson meg neki, de ő már csak megmarad a szabadkőművesség háromfokúságánál, historice ugyan sok grádusokat esmér, de reájok nem vágyik. Ugyanígy nem szenvedheti az illuminátusokat és az alkimistákat sem. Azonban a legriasztóbb jelenség mind közül a Geisterbeschwörung, *mely oly bolondság, amit még a gyermek is megnevet.* Amikor Monsieur Pierre megkérdezi, akkor hát Kazinczy miben látja a szabadkőműves közösség lényegét, az így válaszol: *Én nekem a kőművesség oly társaság, amely egy kis karikát csinál a legjobbszívú emberekből; melyben az ember elfelejti azt a nagy egyenetlenséget, amely a külső világban van; amelyben az ember a királyt és a legalacsonyabbrendű embert testvérének nézi, amelyben elfelejtkezik a világ esztelenségei felől, s azt látván, hogy minden tagban egy lélek, t.i. a jónak szeretete, dolgozik, örömkönnyekeket sír; amelyben sokkal biztosabb barátokat lél, mint a külső világban; amelyben kiki igyekezik embertársainak nyomorúságát aszerint, amint tehetsége engedi, könnyíteni, amelyben kiki olvasni, tanulni, szerzetes atyjafiai munkái, írásai, példái által tanítani tartozik... óhajtom a szerzet elterjedését és meg vagyok győzve, hogy ez a legtökéltebb oskolája az emberi szívnek.*

Bezuhoz lenyeli az utolsó falat juhsajtot. A társaság kezd szétszéledni. Kazinczyék szekere is indulásra kész. A testvériség hármassal búcsúzik tőlük az orosz gróf. Okulárja mögött mintha hunyorogna. Kazinczy és Pálóczi nem tudja eldönteni, megilletődött-e, vagy csak rosszul lát. Nézzék, mondja még nekik a gróf, csak egyetlen igazi barátom van Oroszországban a testvériség tagjain kívül. Mégis, talán ő a legfontosabb a számomra. Andrej Bolkonszkij herceg a neve. Egyszer volt egy hosszú beszélgetésünk, talán másfél évvel ezelőtt, nem sokkal azután, hogy keresőből szabadkőműves lettem. Próbáltam megmagyarázni neki, miért léptem be a társaságba. Amit akkor mondtam, ma is hiszem: *Csak a mi szent testvériségünknek van valóságos értelme az életben, minden egyéb puszta álom.*

A szekér elindul.

Benedek Szabolcs

Mítoszok a szabadkőművesség körül

Mítoszok gyakran ott születnek, ahol valami nem, vagy legalábbis nem mindenki számára látszik. Ám az ember olyan, hogy föltétlenül látni akar, és amennyiben ez nem lehetséges, hát jobb híján elképzeli, mi lehet a függöny mögött. A szabadkőművesség kiváló táptalaj az efféle mítosznak, lévén hogy zárt, diszkrét társaság – a leggyakrabban azt szokták rá mondani, hogy „titkos”, ami talán azért nem annyira szerencsés, mivel a szabadkőművesség céljai, elvei, eszméi javarészt nyilvánosak. Ami titok, az – történelmi hagyományokból eredően – az élő tagság kiléte, az egymás fölismerésére szolgáló jelek, valamint mindaz, amit a legprofánabbul és nagyon leegyszerűsítve „szabadkőműves életérzésként” nevezhetünk meg. Hiszen a szabadkőművesség olyan filozófiai rendszer, amely művelői számára egy nagyon speciális életeszmenyt teremt. Ez utóbbi a szabadkőművesség legnagyobb titka. Nem azért titok, mert valami rettenetes és félelmetes információ rejtőzik a függöny mögött, hanem azért, mert egyszerűen nincsenek reá szavak. A szabadkőművesség titka kimondhatatlan, nem verbális titok – mondatok és kinyilatkoztatások helyett a szívben és a lélekben, gondolatok, de még inkább érzések formájában létezik.

Az alábbiakban olyan dolgokról igyekszem röviden szólni, amelyekről már talán valamennyien hallottunk. Az utóbbi időben egyre gyakrabban, hiszen a szabadkőművesség utáni érdeklődés (nem kis részben Dan Brown kalandregényei okán) mostanság afféle reneszánszát éli. A szabadkőművességhez azonban zártsága folytán mindig is sok mítosz kötődött. Most ezek közül próbálok a teljesség igénye nélkül néhányat görcső alá venni.

1. A *hoax* eredetileg angol szó, jelentése beugratás, félrevezetés, megtévesztés, illetve a médiára visszautalva: álhír, kacsa. Egyesek etimológiailag a magyarban is ismert *hókuszpókusz* kifejezésre eredeztetik vissza, ugyanakkor kétségtelen, hogy az internet megjelenésével terjedt el világszerte. Pedig korábban is létezett, mind a szó, mind a *hoax* – a médiánál maradván az egyik legemlékezetesebb a múltbélieliek közül az, amikor 1938. október 31-én az Egyesült Államokban országos pánikot okozott a *Világok harca* című rádiójáték sugárzása, mikor is a hallgatók azt hitték, hogy valóban Mars-lakók támadták meg a Földet, és amit hallanak, az erről szóló élő közvetítés.

Ez a *hoax* nem volt szándékos: maguk a rádiójáték készítői (így Orson Welles rendező és H. G. Wells író, utóbbi különben szabadkőműves volt) sem gondolták előre, hogy a műsor ekkora tömeghisztériát fog okozni. Azt azonban már nehezebb eldönteni, hogy az úgynevezett Rosslyn-mítosz, illetőleg a templomosok és a szabadkőművesek közti kapocs tényként való közlése szándékolt dezinformáció, avagy jóhiszemű félreértés, esetleg tudatlanság eredménye-e.

Ezzel a témával foglalkozik a Skót Nagypáholy múzeuma és könyvtára kurátorának, Robert L. D. Coopernek a 2006 végén megjelent *The Rosslyn hoax?* című, 320 oldalas, képekkel gazdagon illusztrált könyve. A szerző nyilatkozatainak tanúsága szerint több páholynak a tagja, újságíró, szabadkőműves témájú könyvek szerzője. Eme munkája némiképp fölbolygatta azt a csöndes konszenzust, miszerint a szabadkőművesség eredetéről és őstörténetéről szóló modern és nem is annyira modern mítoszokat nem kell és nem is szükséges kommentálni, mondván, megfelelő autentikus források híján azok se nem cáfolhatók, se nem bizonyíthatók.

„Dehogynem cáfolhatók!” – mondja a fentiekre Robert L. D. Cooper, aki már könyve címével is azt szándékozott jelezni, hogy ennek a témának manapság (sokadjára) aktualitása van. Ő ugyanis azt állítja, hogy a szabadkőműves eredetlegendák mögötti igazság jelentős része igenis kutatható és vizsgálható. Ehhez persze megfelelő tudományos módszertan szükségeltetik egyfelől – ennek mikéntjéről hosszan értekezik könyve elején, élesen rávilágítva arra a különbségre, hogy miként dolgozik a történeti anyagok földolgozása során egy tudós, és miként egy „bulvártörténész”, aki általában a történettudományos módszertanban járatlan, autodidakta újságíró –; másfelől igenis léteznek e téren is források és dokumentumok. Többek között a Skót Nagypáholy múzeumában és irattárában, amivel kapcsolatban Cooper azon ironikus megdöbbenésének ad hangot, miszerint milyen fura, hogy miközben annyian írtak már mind Rosslyn, mind a feltételezett templomos–szabadkőműves reláció témájában, senki nem vizsgálta meg ezeket a dokumentumokat. (A teljesség kedvéért azonban érdemes leszögezni, hogy a „senki” inkább csak egy jól hangzó szólam, gondoljunk például a glasgow-i egyetem tanárára, David Stevensonra, aki a Cooper által joggal hiányolt tudományos módszertannal írt a skót szabadkőművesség őstörténetéről igen komoly könyveket, melyekben nem mellesleg a Cooper által is vizsgált dokumentumokat vette górcső alá.)

Talán nem szükséges külön részletezni, hogy miből áll a Rosslyn-mítosz. Az Edinburgh közelében álló kápolna hosszú ideje vonzza a titkos társaságok és összeesküvések, illetve a nagy egyetemes rejtélyek iránt érdeklődők képzeletét. A hely különösen fölkapott lett Dan Brown *A Da Vinci-kód* című krimije után, noha az igazából csupán érintőlegesen szól a szabadkőművességről, ugyanakkor a regényben fölvezetett hipotézis kulcsa többek között a Rosslyn-kápolnában található meg. Viszont ez a hipotézis sem új, hiszen Brown lényegében nem tett egyebet, mint hogy „irodalmiasította” (azaz inkább lektürizálta), kalandregénybe ültette a Baigent–Leigh–Lincoln szerzőtríónak először 1982-ben, a *The Holy Blood, Holy Grail* című (magyarul *Az abbé titka* címmel megjelent) kultúreltűriájában fölbukkanó elméletét, miszerint Jézus és Mária Magdolna házaspár voltak, gyermekeik születettek, akiknek vérvonala mindmáig él stb. (Dan Brown újabb, az angol nyelvterületen 2009 szeptemberében megjelent regényében már egyenest a szabadkőművességet „boncolgatja”; minden bizonnyal újabb reneszánszát indítva el a rend körüli mítoszoknak.)

A *Da Vinci-kód* ott kerül a képbe, hogy Robert L. D. Cooper hangsúlyozottan a regény hatására fölbukkanó és újra fölbukkanó legendák és hipotézisek miatt írta meg a könyvet. Brown bestsellere nyomán a Rosslyn-kápolna ma már még inkább kultikus helynek számít, sokan egyenest az emberiség

múltjának és jövőjének letéteményeseként tekintenek reá, holott – amint azt Cooper megjegyzi – ilyen stílusban épült kápolnából csak Skóciában is akad vagy még egy tucat. Amint azt már David Stevenson is megírta, Rosslynt a szabadkőművességhez leginkább az köti, hogy a kápolna építtetője és tulajdonosa, a Sinclair család (ugyancsak a Szent Grál-mitoszok kulcsszereplője) a környékbéli kőműves céhek patrónusa volt, mi több, a XVI–XVII. század fordulóján a neki dolgozó céhek (páholyok) számára kartát bocsátott ki. Ezekben a kartákban persze semmi eget rengető titok nincsen: a páholyok belső életét hivatottak szabályozni.

A Rosslyn-kápolna körüli legendák közepén a templomos lovagrend áll – dacára annak, hogy a kápolnát másfél évszázaddal Jacques de Molay nagymester megégetése és a rend szétverése után kezdték építeni. A divatos hipotézisek szerint azután, hogy 1307. október 13-án a francia király emberei rátörtek a rendházakra és börtönbe zárták a templomosokat, a rend kincseivel és legnagyobb titkainak tárgyasult formáival két tengeri szállítmány indult el Franciaországból: az egyik Portugáliában kötött ki, aminek folytán a templomosok egy része beleolvadt egy ottani tengerészrendbe; a nagyobbik csapat azonban Skócia elhagyatott részeire hajózott, és ott a legnagyobb titokban folytatta a lovagrend működését; természetesen itt jön a képbe a közeli Rosslyn-kápolna is mint föltételezett templomosközpont. A probléma ezzel csupán az – jegyzi meg Cooper –, hogy vajon miféle működést folytathatott titokban egy olyan lovagrend, amely korábban váltókat adott ki, bankszerű intézményeket működtetett, diplomáciai küldetéseket bonyolított le, hatalmas földeket birtokolt, egyszóval működésének szinte minden eleme nyilvánosan zajlott?

Nem akarom részletesen taglalni a *The Rosslyn hoax?* című, egyébként méltán nagyszerű könyv észrevételeit, csak érdekességképpen említek meg belőle néhány példát. Az egyik ilyen a legendás, 1314. évi bannockburni ütközet, amelyben Robert Bruce skót király végül legyőzte az angolokat, ám a följegyzések szerint a csata kimenetele sokáig kétséges volt, míg föl nem bukkan egy friss, a skótokat támogató haderő. A hipotézisek szerint ez a friss osztag a templomosok hadteste volt, csakhogy – mondja Cooper – egyrészt erre semmi bizonyíték nincs (a források ugyanis csak az új csapat érkezéséről szólnak), másrészt ha az a bizonyos templomos hajóhad partra is szállt 1307-ben Skóciában, ugyan hol voltak egészen 1314-ig?

Hasonlóan nem állja ki a tudományosság próbáját a Rosslyn-kápolnában látható állítólagos kukoricaábrázolások elmélete sem, melyhez kapcsolódóan sokan már egyenesen azzal jönnek, hogy a templomosok Kolumbusz előtt eljutottak Amerikába. Igen ám – így Cooper –, ám mi a bizonyíték arra, hogy ott a falfaragások között valóban kukorica látható, nem csak olyasmi, ami hasonlít rá; illetve ha valóban kukoricát látunk, honnét tudjuk, hogy nem Kolumbusz után vették a falra és az oszlopokra?

A példákat lehetne sorolni. A legmeghökkenőbb kijelentés Robert L. D. Cooper részéről azonban minden bizonnyal az, hogy a mendemondák ellenére a Rosslyn-kápolnában egyetlen szabadkőműves szimbólum se fordul elő. (Emlékezzünk csak: *A Da Vinci-kódban* a főszereplők szabadkőműves jeleket látnak a falakon.) Ezzel kapcsolatban pedig az a másik divatos elmélet se állja meg a helyét, miszerint a kápolnában ott áll az Inas, a Legény és a Mester oszlopa

– ez már csak azért sem lehetséges, mert a skót szabadkőművesség csupán a XIX. század másik felében, négyszáz évvel Rosslyn építése után lett háromfokú.

Cooper végkövetkeztetése az, hogy a Rosslyn-kápolnának legfőljebb annyi köze van a szabadkőművességhez, hogy olyan kőművesek építették, akik ősi szokás szerint páholyok tagjai voltak. A templomos lovagok pedig szerinte akkor keveredtek a szabadkőműves eredetmítoszok közé, amikor a XVIII. század derekán az ő fölemlgetésükkel kívánták a páholyokba invitálni az arisztokráciát, amelynek képviselői szívesebben dolgoztak együtt a templomosok utódaival, mint a kétkezi munkát folytató kőművesek kvázi leszármazottaival. (Ez egyébként egybeesik azzal az időszakkal, amikor például az angol szabadkőművesek a királyi családot igyekeztek megnyerni rendjük számára.) Szóval, ez az egész, úgy, ahogy van: *hoax*. Mindez azonban csöppet sem gyöngíti a szabadkőművességet – mondja a Skót Nagypáholy múzeumának és könyvtárának kurátora –, sőt, erősíti, még inkább emlékeztetve arra, hogy a szabadkőművesség nem más, mint allegóriákba és szimbólumokba burkolt ősi erkölcsi tanítások rendszere. S ez több a Jézus-vérvonalnál meg a legendás lovagoknál.

2. Egy másik divatos hipotézis a szabadkőművességnek az Amerikai Egyesült Államok történetében játszott állítólagos szerepe köré szövődött. A közismert és népszerű klisé szerint az Egyesült Államok megszületésénél jócskán bábáskodtak a szabadkőművesek – egyes divatos frázisok szerint például a függetlenségi nyilatkozat 1776. július 4-i aláírása fölért egy szabadkőműves-összejövetellel. Nos, megint csak a rend kedvéért nem árt leszögezni azt a tényt, hogy a függetlenségi nyilatkozat 56 aláírója közül mindössze 9-ről tudjuk, hogy szabadkőműves volt, 7-ről nincs információnk, a többiekről, azaz szám szerint 41 aláíróról viszont a kutatások kiderítették, hogy nem álltak kapcsolatban a szabadkőművességgel. Hasonló eredményre jutunk, amennyiben az Egyesült Államok alkotmányának aláírói között kutakodunk: ebben az esetben a 39 név közül csupán 13 köthető bizonyítottan a szabadkőművességhez. Azaz azt mondhatjuk, hogy noha valóban jelen voltak a szabadkőművesek az Amerikai Egyesült Államok létrejötténél, arányuk sokkal kisebb annál, mint hogy merész és messze mutató kijelentéseket lehessen tenni az ott játszott szerepükkel kapcsolatban. Hogy a kép valamelyest kerekesebb legyen, azt is érdemes elmondani, hogy a függetlenségi háború 74 katonai parancsnoka közül 33 volt tagja valamelyik szabadkőműves-páholyoknak – azaz George Washington tisztjeinek majdnem fele valóban szabadkőműves volt, ám ez elsősorban a többnyire brit mintára létesült katonai páholyok elterjedtségét mutatja; a polgári életre vonatkozóan ellenben azt tapasztaljuk, hogy az államigazgatásban jóval kisebb arányban játszottak szerepet a szabadkőművesek. Ami egyébként teljesen normális, hiszen a szabadkőművességnek nem feladata az államigazgatás, sőt elvei alapján szigorúan tilos az állam működését bármiféle szabadkőműves ténykedéssel összekapcsolni.

Ha már a számoknál tartunk: az is közismert klisé, hogy az amerikai elnökök többsége szabadkőműves volt. Nos, a „többség” kifejezés ezúttal sem állja meg a helyét, ugyanis az eddigi 43 amerikai elnök közül 14 volt tagja a szövetségnek. Egyikük, Harry S. Truman Missouri állam Nagypáholyának nagymestereként is dolgozott, a többiek azonban inkább kevesebb, mint több

aktivitással vettek részt a szövetség életében. A közhiedelemmel ellentétben nem volt szabadkőműves a nevesebb elnökök közül például se Thomas Jefferson, se Abraham Lincoln. Sőt, az Egyesült Államok történetének két harcos szabadkőműves-ellenes elnöke is volt, mégpedig apa és fia, John Adams és John Quincy Adams, a XVIII–XIX. század fordulóján, illetve a XIX. század elején. Utóbbi elnöksége idején komoly lépéseket tett a szabadkőművesség betiltása felé – regnálása egybeesik azokkal az évekkel, amikor az Amerikai Egyesült Államokban egyértelműen megnevesítve egy szabadkőműves-ellenes párt is működött.

Egy másik elterjedt hiedelem az amerikai egydollároson fölbukkanó szabadkőműves szimbólumokról szól... Az a nagy helyzet, hogy a „zöldhasún” – a helyes fordítás valójában „zöldhátú”: *greenback* – egyetlen szabadkőműves szimbólum sincsen. Az ezzel kapcsolatos félreértések alapja az Egyesült Államok 1782-ben készült nagypecsétje, amely nem melleleg csak 1935-ben, azaz jóval az Unió megalakulása után került föl a bankjegyre. S azt sem érdektelen megemlíteni, hogy azok közül, akik a nagypecsét tervein dolgoztak, egyedül Benjamin Franklin volt szabadkőműves, az ő terveit azonban félredobták, és a kongresszus végül egy olyan férfiú terveit fogadta el, aki nem állt kapcsolatban a szabadkőművességgel.

A nagypecséten lévő szimbólumok közül leggyakrabban az ún. „mindent látó szem”-et szokták a szabadkőművességhez kötni. Valamennyien ismerjük: egy háromszög, benne egy szem, ami a magyarázatok szerint azt hivatott jelképezni, hogy Isten mindent lát. Ez a szimbólum fölbukkan egyes középkori bibliákon is, a XVI–XVII. század folyamán pedig előbb az alkímisták, azután a jezsuiták elevenítették föl a használatát (egy időben „Hórusz szeme”-ként is számon tartották). Érdemes fölnézni pl. a budai Batthyány téren álló Szent Anna-templom homlokzatára, ahol ugyancsak látható. De megjelenik II. Rákóczi Ferenc egyik ifjúkori képén is – Rákóczit Bécsben a jezsuiták nevelték, minden bizonnyal ennek nyomán került a portréja mellé a „mindent látó szem”. Kiugrott jezsuita volt Weishaupt, a XVIII. századi, kétes hírű illuminátus rend alapítója, aki valószínűleg korábbi rendjétől hozta át a jelképet a saját szervezetéhez, majd ahogy pár illuminátus beszivárgott a szabadkőműves-páhollyokba, a „mindent látó szem” bekerült a szabadkőműves jelképek közé – ám nem kizárólagossággal, azaz nemcsak szabadkőművesek használják, és ők se mindenütt (pl. a XIX. században az FBI elődjének tekinthető Pinkerton-féle nyomozóirodának is ez volt a jelvénye). Egyébként a „mindent látó szem” első szabadkőműves ábrázolása 15 évvel a nagypecsét elkészülte után bukkant föl, azaz már csak ebből eredően sem vonható párhuzam a nagypecsét szimbolikája és a szabadkőművesség között.

A „mindent látó szem” alatt az egydollároson, illetve a nagypecséten piramis látható, amelynek jelentésére többféle magyarázat létezik, de egyiknek sincs köze a szabadkőművességhez. A talán legreálisabb elképzelés szerint a piramis árnyékos nyugati fele a föltáratlan nyugati földeket jelzi, a befejezetlen piramis pedig azt szimbolizálja, hogy amit ember elkezdett, azt Isten fejezi be. (A piramis 13 lépcsője minden bizonnyal az Egyesült Államokat alapító 13 államra utal.)

Hasonlóképpen nincs köze a szabadkőművességhez a nagypecsét alatti, ugyancsak sokat citált jelmondatnak se – *Novus Ordo Seclorum*, amit tévesen

„új világrend“-ként szoktak fordítani, holott a latin szöveg jelentése helyesen: „a korszakok új rendje”.

A fentiek nyomán szintén elvethetjük azt az ugyancsak gyakran hangoztatott divatos hipotézist is, miszerint ha megvizsgáljuk Washington térképét, fölfedezhetjük az utcák és az épületek elrendezése által kirajzolt szabadkőműves szimbólumokat. Tévedés, nem fedezhetünk föl ilyeneket – illetve megfelelő képzelőerővel igen, na de ugyanezzel a fantáziával akár Budapest térképére is fölrajzolhatjuk a körzöt és a derékszögű vonalzót. Ennek az elméletnek az a valóságalapja, hogy Washington, az új szövetségi állam új fővárosa először valóban terasztal mellett született meg, azaz ténylegesen körzővel és vonalzóval határozták meg az utcák és az épületek elhelyezkedését, hasonlóképpen ahhoz, ahogy az egyes szövetségi államok határait is a térképen olykor derékszögű vonalzó mentén húzták meg. Ám abban az időben, amikor Washington városrendezési tervei születtek, még nem volt repülőgép, a léghajóval is még épp hogy csak kísérleteztek, így hát nem is lett volna értelme a város utcarajzába szimbólumokat tervezni, hiszen azokat a földről nézve úgyse látja senki.

3. A szabadkőművességgel kapcsolatos magyar vonatkozású mítoszok közül az első helyen mindenképpen azt érdemes megemlíteni, amelyik a szabadkőművesek és Trianon lehetséges kapcsolatát taglalja – egészen konkrétan akár olyan formában is, miszerint a trianoni békediktátum egyenes következménye a nemzetközi és a magyar szabadkőművesség ténykedésének. Az elmélet hívei közül sokan a Trianon előzményének és okozójának tekintett 1918-as őszirózsás forradalmat, valamint az azt követő Tanácsköztársaságot is a szabadkőműves ármánykodás folyamányának vélik. A dolog nem új keletű: már az 1920-as évek elején megjelent a hazai közgondolkodásban, mikor is többen többféle módon próbáltak választ keresni arra a meglehetősen bonyolult és összetett problémára, hogy mi minden vezetett Trianonhoz. Az államszocializmus évtizedei alatt egyebek mellett természetesen ez az elmélet is hallgatott – mint ahogy a békediktátumról sem lehetett beszélni, és (jegyezzük meg gyorsan) a szabadkőművesség is tiltva volt –, a rendszerváltást követően azonban újra fölbukkant, mégpedig nemcsak elrejtve, esetleg szűk nyilvánosság előtt, hanem országos sugárzású filmekben és történelmi tematikájú folyóiratokban is egyaránt.

Nem volna szerencsés most, ezen a helyen ezzel a mítosszal részletesen foglalkozni. Egyrészt azért nem, mert a Trianon-kérdés túl összetett ahhoz, hogy röviden elintézzük. Nyilvánvaló, hogy nem egyetlen út vezetett Trianonhoz, hanem több folyamat együttesen. A probléma túl bonyolult és összetett ahhoz, hogy pusztán azt a leegyszerűsített választ adjuk rá, hogy a békediktátum egy szabadkőműves-összeesküvés következménye. Másrészt – megint csak több okból eredően – kilencven évvel később az események megtárgyalásában és jellemzésében még mindig túl sok politika van ahhoz, hogy szimplán történelmi kérdésként tekintsünk Trianonra. Azt azonban, ha röviden is, de mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a reguláris szabadkőművesség egyik legfontosabb alapelve a politikamentesség: a szabadkőműves-páholyokban szigorúan tilos politikai kérdéseket megvitatni, és sem a szabadkőművesség egésze, sem az egyén szabadkőművesként nem nyilvánulhat meg politikai

ügyekben. A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy léteznek magukat szabadkőművesnek tekintő, ám a reguláris szabadkőműves-főhatóságok által annak el nem ismert szervezetek, amelyek olykor a politika vizeire merészkednek, azonban a reguláris szabadkőművesség egyik legfontosabb jellemzője éppen az, hogy kerüli mind a politikai, mind a vallási kérdéseket, és egyáltalán, zárt, spirituális testvériségeként tagjainak önépítő és önjobbító ténykedésével foglalkozik, nem pedig társadalmi és még kevésbé politikai ügyekkel. Az erre vonatkozó tiltás fölbukkan már a szabadkőművesség legkorábbi dokumentumaiban is, és azóta is több, megismétlő és megerősítő megfogalmazást nyert a szabadkőműves irányelvek, kötetmek között, továbbá az egyes Nagypáholyok alkotmányjaiban.

Nem kétséges, hogy azon személyek soraiban, akiknek szerepük volt Trianon létrejöttében, akad szabadkőműves érintettségű. Mint ahogy az sem vitás, hogy (maradva a mítosz sarokköveinél) az első világháborút követő forradalmak szellemi és gyakorlati előkészítői között is találunk szabadkőműveseket. Ám ha átnézünk a „barikád” másik oldalára, akkor azt látjuk, hogy bizony ott is vannak szabadkőművesek. (Az megint csak vita tárgya, hogy ezen forradalmaknak volt-e bármi közük is a háború utáni határokhoz.) A szabadkőművesség nem zárja ki, hogy tagjai politikai ügyekkel foglalkozzanak – azt azonban nagyon határozottan tiltja, hogy bárki is szabadkőművesként, avagy a szabadkőművesség nevében politikai tevékenységet folytasson. Egy politikus lehet szabadkőműves. Van is erre bőséggel példa a világtörténelemben. Ellenben senki nem politizálhat szabadkőműves mivoltában. Amikor egy szabadkőművespáholy-tagsággal rendelkező politikus politizál, azaz a munkáját, a napi ténykedését végzi, azt nem szabadkőművesként, hanem politikusként teszi. A szabadkőművesség legfőljebb – humanista filozófiai rendszerként – egyfajta elméleti hátteret adhat politikus tagjai számára, ám semmiképpen nem közöl és nem sugall konkrét cselekvési terveket és irányokat. (Azt pedig itt megint csak nagyon röviden lehet, de mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a szabadkőművességet Trianonnal kapcsolatban is méltatlanul éri a nemzetellenesség vádja. Egyes országokban mind a mai napig az uralkodóházak tagjai állnak az ottani Nagypáholyok élén, akiket nemigen lehetne nemzetellenességgel vádolni. Magyarországon pedig olyan tagjai voltak a szövetségnek, akiket a köztudat is úgy tart számon, hogy igen sokat tettek a nemzet anyagi, szellemi és kulturális fölemelkedéséért: a teljesség igénye nélkül említsük meg Kazinczy Ferenc, Széchényi Ferenc, Festetics György, Klapka György, Móra Ferenc, Benedek Elek, Kosztolányi Dezső vagy éppen Hajós Alfréd nevét.)

4. Térjünk át talán két kisebb fajsúlyú, ám mindenképpen izgalmas, ugyan csak a szabadkőművességgel kapcsolatos magyarországi mítoszra. Ezek pontos eredetéről jelen sorok szerzőjének nincs egyértelmű tudása, mindenesetre mostanság újra sokat lehet hallani ezekről is.

A dégi kastélyban nemrégiben kis szabadkőműves-múzeumot alakítottak ki. Hasonló példát számos más országban is találunk, így a közvetlen közeli Ausztriában is, ahol Rosenauban működik egy ilyen témájú kiállítás. Annak előzménye az volt, hogy a rosenau kastély XVIII. századi tulajdonosai között akadtak szabadkőművesek, akik az épület egyik eldugott szegletében

egy, a szabadkőműves-összejövetelek céljára szolgáló speciális helyiséget, úgynevezett műhelyt rendeztek be, ahol a környék szabadkőművesei találkozhattak rituális keretek között. A dégi kastély helyzete ezzel részben analóg: építtetője, Festetics Antal a család más tagjaival együtt ugyancsak szabadkőműves volt, később pedig – miután I. Ferenc osztrák császár és magyar király 1795-ben betiltotta a szabadkőművességet birodalma területén – a birtokában lévő, illetve a különféle forrásokból beszerzett és megvásárolt szabadkőműves iratokat és dokumentumokat az 1810 és 1815 között épült dégi kastélyban helyezte el. A kastéllyal kapcsolatos elméletek szerint Festetics Antal oly módon instrualta a tervező Pollack Mihályt, hogy az egyrészt szabadkőműves szimbólumokat helyezett el az épületen, másrészt kialakított egy, a rituális összejövetelekre használható helyiséget is.

Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy mint említettük, a kastély építése azon időszakok egyikére esik, amikor Magyarországon tiltva volt a szabadkőművesség, melynek egy másik fontos elve az, hogy a törvényeket lehetőség szerint minden körülmények között be kell tartani. Ha tehát valahol a világon betiltják a szabadkőművességet, az javarészt azt jelenti, hogy addig, amíg az ennek föloldásáról szóló állami vagy uralkodói rendelet meg nem születik, ott nem lehet rituális összejövetelet (szabadkőműves szóhasználatban: „munkát”) rendezni. Elszórt kivétel lehetséges, hiszen a magyarországi betiltások idejéből is tudunk úgynevezett illegális munkákról, ám ezek nem szervezett körülmények között zajlottak, és maguk a szabadkőművesek sem tekintették szabályos munkának. Festetics gróf természetesen gondolhatott arra, hogy a tiltást egyszer föloldják, és ennek megfelelően tervezette meg a kastélyt, ám hogy ott valóban tartottak rituális szabadkőműves-összejövetelet, arra egyelőre semmilyen bizonyíték nincsen. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a szabadkőművesség 1868-as újbóli engedélyezését követően, vagyis amikor újra lehetett legálisan szabadkőműveskedni, a család tagjai már nem voltak érintettek.

A dégi kastély körüli elképzelések a kastély egyik oldalszárnyában lévő dísztermet tekintik a „munkák” lehetséges helyszínének – mondván, szokatlan, hogy egy efféle díszterem nem az épület közepén, hanem kissé elrejtve, oldalt kap helyet. Igen ám, csakhogy ez a terem ovális alakú, ráadásul jókora ablakokkal, nemigen alkalmas tehát szabadkőműves-összejövetelekre. Ha már effélét keresünk, akkor e sorok szerzője sokkal inkább tekinti lehetséges helyszínnek az épület túloldali szárnyában lévő azon, a díszteremnél jóval kisebb és jóval eldugottabb, csak az egyik oldalán ablakos helyiséget, amelybe nem a folyosóról, hanem több szobán keresztülhaladva jutunk csak el, és amelyből az az ovális alakú, kupolás mennyezetű beugró nyílik, amit az 1920-as években fürdőszobává alakítottak át, és amit a dégi kastélyról kiadott látogatókalauz a szabadkőműves iratok lehetséges tárolási helyeként említ.

Annyi bizonyos: a XIX. század végén Abafi Lajos ismerte a dégi Festetics-könyvtár szabadkőműves iratait, és föl is használta azokat a magyarországi szabadkőművesség történetéről kapcsolatos könyve megírásához. Mint ahogy az is biztos, hogy a kastély homlokzatán valóban találhatunk a szabadkőművességhez, de máshoz is köthető szimbólumokat. Minden további elmélet egyelőre hipotézis – és a szabadkőművesség rejtettségéből és nehezen kutathatóságából következik, hogy erősen kérdőjeles, hogy ennél többre bármikor is fény derül.

Egy másik mítosz, amiről még röviden szólunk, az a budatétényi úgynevezett szabadkőműves pincekápolnához kapcsolódik. Abafi Lajos azt írja már említett könyvében, hogy egyebek mellett a budai hegyek, valamint egyes budafoki, budatétényi sziklapincék szolgálhattak az 1795–1868 közötti betiltás időszakára esett állítólagos, különösen a János-napok körül, illetve a reformkorban gyakori találkozók helyszínéül.

Budatétényben, a Jókai Mór utcában, egy hajdani présház pincéjében található az a pár négyzetméteres föld alatti helyiség, amit ugyancsak a szabadkőművességhez kötnek. A helytörténeti kutatások szerint a pince valamikor 1780 körül épült (a présház már nem áll), tehát elvileg nem volt akadálya annak, hogy 1795-ig legális (avagy esetleg később illegális) szabadkőműves-összejövetelt rendezzenek benne. Más kérdés, hogy méretei ezt nem igazán teszik lehetővé. Déghöz hasonlóan ez a dolog is még bővebb kutatásokat igényel, mint ahogy ennél is ugyancsak kétséges, hogy a jelenleginél többet fogunk tudni róla. Az ajtóval szemben fölállított, fából készült díszítés (berendezés?) elemei mutatnak rokon vonásokat a szabadkőművességben használt szimbólumokkal – de mutatnak mással is. Az egészet megkérdőjelezi a bejárat fölötti, német nyelvű „Éljen a barátság!” fölirat, ami viszont nem igazán köthető a szabadkőművességhez. (Persze az is lehet, hogy a fölirat később került oda, hiszen ha tényleg találkoztak is szabadkőművesek a pincében, könnyen lehet, hogy ugyanez a helyiség más egylet, szervezet, afféle „holt költők társasága” összejöveteleinek is helyet adott.) Ahogyan Déggel kapcsolatban, itt is azt mondhatjuk, hogy a mítosz valóságtartalma nincs kizárva, de nincs is megerősítve. Szigorúan történettudományi szempontok alapján nem állíthatjuk, hogy akár a dégi kastélyban, akár a budatétényi pincekápolnában bármikor is rendeztek szabadkőműves-munkát. Kétségtelen azonban, hogy mind a két helyszín a köztudatban a szabadkőművességhez kapcsolódik, és ez (ahogy a bevezetésben szó volt róla) már önmagában is elegendő a vele összefüggésbe hozható mítoszok születésére.

Bibliográfia

- Abafi Lajos: *A szabadkőművesség története Magyarországon* (Budapest, 1900)
- Churton, Tobias: *Freemasonry – The reality* (London, 2007)
- Cooper, Robert L. D.: *The Rosslyn hoax?* (London, 2006)
- Encyclopaedia Britannica: Founding fathers – The Essential Guide To The Men, Who Made America* (New Jersey, 2007)
- Jászberényi József: *A magyarországi szabadkőművesség története* (Budapest, 2006)
- Millar, Angel: *Freemasonry – A history* (New York, 2005)
- Stevenson, David: *The origins of freemasonry* (Cambridge, 1990)

Kiss Anna

Levendulakék

a levendula-
kék, és
múlhatatlan,
levendula-
sötét az
alkonyatban,

és a zúgás
fölött fű-
virradatban,
a szeles
virradatban
is levendula-
sötét,

még a
szél is, a
láthatatlan,
és az almák
vérszíne a
havakban,

és a zúgás
fölött, a
nyár hívatlan
esői ha
hullnak, a
nyár hívatlan
esői,

gyolcs
se lobban,
levendula-
sötéten
ázik ottan,
ha minden
még sötét,

ha ég a
katlan,
és fest a
levendulakék!,
a láthatatlan
világ, a
gyolcs világa
áttűnik, és
sötét!,

s a nyár
levendulái
szállnak,

levendulakék,
a levendula-
kék, és
múlhatatlan,
levendula-
sötét az
alkonyatban,

és a zúgás
fölött fű-
virradatban,
a szeles
virradatban
is levendula-
sötét,

még a
szél is, a
láthatatlan,
és az almák
vérszíne a
havakban,

fű-virradat
fölött a
nyár hívatlan
esői ha
hullnak,
nyár hívatlan
esői,

gyolcs
se lobban,
levendula-
sötéten
ázik ottan,
ha minden
még sötét,

ha ég a
katlan,
és fest a
levendulakék!,
s a láthatatlan
világ, a
gyolcs világa
áttűnik, és
sötét.

Csobánka Zsuzsa

Részlet, folytatás nélkül

A boldogság üres lap. Fóliára
vívvel rajzolt tested nyári záporban,
átlátszó, színe nincs is, csak a fények törnek
örömben meg rajta.
Nem én vagyok boldog, nem is te,
hanem csak a fény a törésben,
árnyékkod rám vetül, kiemelt ívek
a csuromvizes esőben.

A boldogság üres nap. Kitépett
lapok egy hiányfüzetben, listák,
vándor az úton, miközben ösvények
mosdatják, a napba néz, de nem vakul,
vakít céltalan. Utána fordul mind, akire.

A tükörben látok egy vörös ajkat,
alsót és felsőt, aprókat, a fog kivillan, kívár,
egyre szaporábban eregeti a levegőt.
Valakire gondol, érez.
Nagyon kíván.
De tanulja a türelmet, tanul várni, erre született.
Csak oda kér, ahova adhat.
Milyen végtelen a világegyetem, a csillagos ég.

Kilátó

Libegő visz fel, gerincen ájult séta.
Függőpályás suhanó székek alatt
lombos avarban gázol a nyár.

A visszhangban lehet bízni,
Zugligetben méla csöndből inni,
merítkezik benned, kíván.

Alul a város, magas regiszter,
érintsd az alkart, óvatosan, hittel,
fél karral emel, mint kerékpárvázt.

Szemében bolygó arcod,
zihálva intő bokrok,
serdült láz.

Amerre menni kell, az út sajátod.
A tied metsző, lankás, zegzugos.
Sárga téglákból ível árkád.

A hólyagos múlt már messze nincs,
levetett béklyó, rozsdás bilincs,
zsibogó hajnal fűzi a rámpát.

Tajtékos napok

Lassan tutajt kell ácsolnom,
de legalábbis gumicsizmát vennem,
akkora a vízállás. A balsafában bízom,
újabbán hallani, ahogy magába szívja a vizet.

Azért van valami megejtően szép ennyi esőben.
Dőlésszögek, páratartalom, színek.
Eresz alatt evezlek hosszan,
amíg a tested besötétedik.

Gömbszív a nulla, mintha abban osztanál,
számmissztika és próbatétel.
A flaszterre rajzolt ugróiskolán
fellocsolt, ácsorgó éjjeli törtek.

Járd be a számlapot, mutatóra lépkedj,
ne kapkodj, csiszold az ívet, gömbölyödjön.
Nincsenek nemek, élek, se miértek,
kifeszül megint egy vitorlavászon.

Elhúló kontinens a néma pilóta,
értől indul óceánig,
tükör előtt áll meg.
Álmában egyre gyakrabban repül éjszaka.

Mirtse Zsuzsa

Háromszoba-triptichon

(majd egyszer jó lesz minden,)

de amíg az nincsen, mellényúl
a kéz, a száj, jó leszel te is,
hozhatnál bort, sokat, meg húst,
a kirakat üres, kevés a tej is,

és vidd el mindenem, ha elmész,
nekem az jó lesz, túl sok vagyok,
ha lenne mit, addig üres
tenyeret, szikkadt kicsit, osztogatok

a hal mellé, amikor kell, és jár
a korsó a kútra, reggel összetört cserép
minden, út mentén fémkereszt, alatta sár

őrzi lábnyomát, három napig félt,
aztán elindult, az volt a legjobb, csak néztünk,
akkor éjszaka még szerintem is éltünk.

(amíg azt álmodtam, hogy jó vagyok,)

csendben meglépett, de a villanyt azért
égve hagyta, mert úgy könnyen visszatál,
néhány tárgyat vitt csak el, nem érdekes,
persze jobb lett volna, ha magát

felejtí itt végül, mert úgysem tudom
soha jól összeadni, hogy épp mennyit ér
mindaz, ami a zsebét lehúzza most,
mennyit nyom az a néhány jó kép

egy női arcról, ha kicsit feslett is
a simogatása, mert persze annak is
súlya van, ha adják semmiért,

rossz voltál, mondta, és holnap megtudom,
látom az ujjai nyomát a nyakamon,
hogy e nyom majd másnak mennyit ér.

(negyedik napja van,)

a villany még mindig ég, de a kép
valahogy sosem lett készen, rosszul fest
a helye a falon, tudom, nem volt szép
tőlem, hogy vacsora sem volt, csak test

és hús és éjszaka, nappalt akart,
meg fényt, meg embereket, hogy milyen kár,
eliszkolt harmadnap, ami betakart,
pedig egyszer jó lesz, hideg kabát

minden, lenne mindenünk, szög is volna
később, meg világítás, nagy kosztümkök,
tömeg, szivacs, csak rendezés dolga,

végül én is a helyemre kerülök,
elviszik lepedőm, vérző hátamat,
megácsolják reggeli ágyamat.

Kölcsey Ferencnek.
Széphalmon 1814. Októb.

Nagypál István

Papa mesél

papa biciklije a falnak támasztva állt.
a nagyival a vurstliba sose jártak vele.
papa és a nagyfi kirándulni szerettek.
apuék addig otthon maradtak. ketten
jártak, messzire: a papa meg a mama.
a gyerekek az iskolába mentek, felváltva,
éppen kin volt a cipő – mesélte apu.
áldott rossz gyerekek voltak.

papával mindig csak nevettem.
apu a lédit csókolta. meg anyut.
papa meséjét a lábán lovagolva
hallgattam. a nagyfi csak járt-kelt.
sosem hallgatta végig. az első mondat
után ott hagyott bennünket.
a virágokat locsolta a hideg lodzsán
és a télikertben. szerette a virágokat.

a nagyfi szeretett üldögélni a sámlin.
kis barna színű sámlifolt volt. erre álltam
fel, ha a nagyfi nem ült rajta. a széken
állva ordítottam a papának: szeretem
az anyukámat! úgy éreztem magam,
mint lóci. nagyra nőttem a szemükben.
a kék szememmel bővöltem el őket.
mosolyogtak rám.

de erre nem emlékszem annyira. anyu
mesél sokat. ő mindenre emlékszik.
mindig mondtam neki, hogy keveset
csicseregjen, mert már azt se tudom,
mire emlékszem én, és mire ő. mert a
papa után anyu mesél nekem.
és amit anyu mesél, nem biztos, hogy
igaz. így most én mesélem el az igazat.

Anekdót.

Nehezen kelek fel mostanában, a félhomály miatt otthon hagyom a dolgaimat – tudom, sapka, sál. Anyám már nem készít tűzórait, valahogy nem is hiányzik. Megezek egy tavaszi muffint. A munkából kiblokkolva szaladok a 62-es villamoshoz – elérem.

Könyvtárba megyek. A ruhásszekrény kódját ügyetlenül felírom a noteszom végébe. Papírt otthon hagytam, kérni meg nem szeretek, feszengek a kéréstől. Noteszomba jegyzetelek a kakasviadalról, a napi beosztásom alá; az olvasóterem ismét nyugalmat ad, olvasok.

Könnyedebben, mint otthon. Egy újabb délutánra azt éreztem, hogy egy irodalmi kávéházban püffedek, a pilvax illata nélkül.

*Bárá Wesselényi Miklós
Séphalmon, Novemb. 3-6.
Liláig, 1814.*

Nyerges Gábor

Akkor is szertenéz

Megmaradunk, nincs gond, nem kell minket félteni,
sőt, írni sem kell annyit,
csak sorban állni, ha nyit
a hivatal per bazár, értsd: az az isteni.

Ha meg bezár, nem beszarni, majd az idő elteli
a hátralevő paklit,
az életet mint haknit,
íme hát akkor is szertenéz, ha nem leli.

És most botladozik, mert ivott,
hogy valami még legyen benne,
aztán körbenéz, hogy ennyi volt,

tulajdonképp már nincs is messze –
nem kell valaminek lenni ott,
ahová ha lenne, menne.

Madárse

Elmosódó állványokon
túl villamos vánszorog
túl könnyűnek tűnnek a még
hezitáló napszakok

időtmúlnak régen eltört
madársejár fészkek és
ereszben esőcseppeket
szenteltvíznek képzelés

temetni jöttünk a múltat
nem dicsérni úgy hagyom
ne háborgathassa semmi
szélmalomharc buzgalom

naplecsukó vörösségek
karmolnak így éjszakát
odakozmált nagy tüzeektől
nem sejtjük a vég szagát – nahát.

Számvetésforgó

akit lesmárolt a korom
ne csodálkozzon ha sötét lesz
és hát valóban kissé sötétesz
ízléstelen irodalmi rejsz vón azt írni hogy
mint egy marék korom?

ahova mi születünk
abból már mindent fölettünk
igen tényleg így képzél
egy verssort a rímkényszer

kik vagyunk mi mondanám
ha lenne e könyv oldalán
helye a retorikának
de (figyelem, csattanó)
nincs.

ezért kell szeretni ötkor
hajnalban hidegben (öngól)
addig se vagyunk történelem
vagy politika én felbérelem

a múltat
hogy íródjon át mert untat
és leszólítom a magányt egy körre
ha jól csinálja kettőre

na legyen elég már ennyi szenvedély
nézd csak meg jól a szám személy
és csupa csupa csupa korom

P. Papp Zoltán
Sokkoló flow

Grazi várkert
óstölgy tövében ülök
szememben pergő
kerékküllők csillannak
fülemben MP3 Péterfy Bori
ez egy műtőparti sztori

a bál mindennap áll
extázisban táncol a vár
s több száz éves fák
középkori toronysüveg
sikolytól csendülő harangpár
kimért ésszel perel az örület

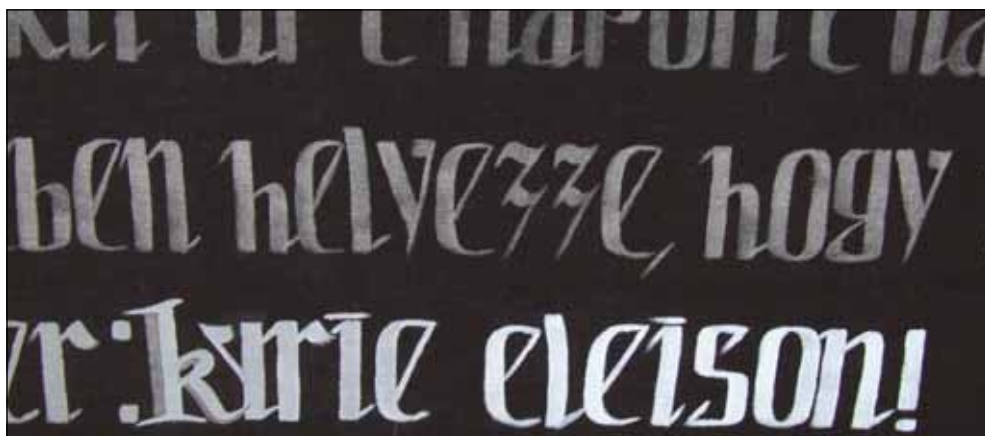
záporban úsznak aranyhalak
magamba bábozódok
maradok így borzongva
mókusűző bizarr dalok
tudom élek
érezem halok

Politikus

Ügyes ádáz
Arcán lázmáz
Gazdag tárház
Tudod átráz

Örök jelek

Halotti beszéd és könyörgés. Nyolc évszázad távlatából szinte halljuk a régi beszédet, olvassuk, érteni véljük az ómagyar szöveget. ...*Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc...* (Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk). Komoran hangzanak a sír feletti beszéd szavai.

Feketeszín lenvásznon életpiros betűk: ...*ysa pur es chomuw vogmuc...* (isa, por és hamu vagyunk). A szövegből meredeken kiugró piros betűknek sajátos ritmusa van: EKG-szalag mutatja így a szív dobogását – az élet ritmusát. Néhány rövid szó, és szinte észrevétlenül az életpiros betűk szürkévé változnak, a ritmus mind ritkább, kisebb, végül a „vagyunk” szó utolsó betűje kifejezi a már nem „vagyok” döbbséget, az utolsót.

Ómagyar Mária-siralom – kárpitokra írva. Tiszta, fehér betűsorok, törtfehér kárpitokon.

A mi Mária-siralmunk keletkezésének idején, a középkori női kolostorokban egész Európában elterjedt szép jelkép volt Máriát a szent búzaföldnek tekinteni, aki az Életet termette. Kettős, mégis egylényegű szimbólum az életet termő búzaföld, és a búza, mint az élet jelképe.

Fehér betűsorokkal végigírt lenkárpitok előtt, búzakévével ékes, keskeny gyolcsvásznon szinte „épig érnek” az aranyszínű búzaszálak: az örök Életet, Mária Szent Fiát jelképezve.

Gondolatok a „Pannon-tengeri töredékek”-hez. Ősi vizek éjfékete mélységéből megvillanó apró jelek: ÜZENETEK. Távoli, halk fohász, démonúzó varázsigék, tegezre karcolt vonalak: *lőjj-suttogják-tíz nyúl ellen!*

És századok múltán: ...*Egy az Isten!* – vési kőbe dacosan az unitárius atyafi temploma tornyának homályában.

László király öt követét várták itt – örökíti meg a rovásfelirat a török császár udvarában Kettei Székely Tamás és társával esett méltánytalanságot.

Munkaeszközébe karcolja a honfoglaló vasműves: *Hionaszék népének!*

A Tihanyi alapítólevél térképén. Az apátságot I. András király 1055-ben alapította.

A latin nyelvben írt alapítólevélben a helynevek és a határpontok nevét magyar nyelven írták, a későbbi birtokviták elkerülése végett.

Itt vezetett a kereszties csapatok jeruzsálemi zarándokútjának Magyarországon átvonuló szakasza, amelynek megnyitása Szent István király európai jelentőségű lépése volt. Ezzel kapcsolta be hazánkat a keresztény világ vérkeringésébe.

Nincs tudomásunk arról, hogy az alapítólevél határmegjelölő pontjait, valamint a területen átvonuló kereszties hadak feltételezett útvonalát valaha is térképszerűen ábrázolták volna.

Munkám erre tesz kísérletet, egyfajta megoldást...

Csete Ildikó

Ádám Tamás

Zökkensz

Arrébb tolom a házsort
 helyette széles rét lesz ahol
 befele nő a fű ott ülsz középben
 velem magadban velem
 kizökkent egy pengve
 repülő rozsdás konzervdoboz
 olajos haldarabok hullnak
 nyakadba kezdődhet
 az első vacsora a konzervdoboz
 meg üresen repülhet tovább
 rendelek tölgyfa asztalt
 hozzá barackszínű terítőt
 barackízűt az ízed is barack
 egyszerre fekszel mindkettőn
 most velem vagy
 képeslapot hoz a túlfestett alkony
 sóhajtasz hajtasz belőle
 papírrepülőt hogy emlékezzem
 a jövőre elküldöm magamnak

Kompozíció

Kopott parkban
 kopott ballonkabát
 pihen kopott padon
 mindkét oldalon kutyaszar
 már csontkemény
 szúrágta ülődeszka
 leszakadt háttámla
 sablonok
 arrébb
 bilux-szemek
 átlátszó bőr
 hódítatlan
 asszonyhegyek
 körben kedvetlen
 kandeláberek
 távolabb

gyűrött arcok
nyakkendőhurok
az áll alatt
koldusok vállán
éhező agyaggalambok
csipegetik a jelent

Grimaszt karcolsz

Parancs a harangszó:
látványosan önkielégítesz
a muskátlis gangon
opálos fény szítál
james joyce-ot kicsit
ritmustalanul lapozod
ki tudja melyik élvezetesebb
kínodban grimaszt karcolsz
az északról jövő
borotvahab-felhőkre
gyűrött kapcát terítesz
émelyítő szivárványra
szagos ünnepen száradsz
karod sorompója felelged
mered mint férfiasságom
mered a szabadságot
sóhajod alatt szépen szól
a harmonikaajtó
ha nyitod végleg bezárod

Deres László

Potomság

(Alkalmi vers)

Ha nem volnának verssorok,
ha kő esik, ha csont ropog,
a dolmány porban hempereg,
mikor a porra vér csepeg:
verset írni éppen annyi,
mint lassítva elzuhanni.

A lovasság már a gázlón,
gally törik, hasad a vászon,
ha eb csahol, ha ló nyerít,
megírta összes verseit,
mire a nap majd talpra áll,
két rím között a láthatár.

Azt is élesítve látod,
iszákból a vér szivárog,
világ gazdátlan zsákjai
lógnak a költő vállain,
törés, szakítás szégyene
bakancs ütötte verszene.

Ha már az Isten kérdezett,
ne vállvonással adj jelet,
a bélyeg, amit ránk sütött,
mint vér a gyolcson, átütött,
mit eldadogni nincs idő,
potom kis dalba írja ő.

Megtorpanás

(Elégia)

Ti meg sem született napok,
fekete fáklyás éjszakák,
az évek mellett ballagok,
megkarcol egy faág.

Kerítéslécek ritmusa
lámpás sarokig így kísér,
a hídnál nincs is nagy folyam,
csak egy kis általér.

Futhattam volna, réseket
keresve utcahosszat,
nálam kisebb merészeken
nyerjek és kifogjak.

Aranymetszés az utcavég,
szélen, a hála partjain
túl féltégla, üvegcserép
diribdarabjai.

E kerített létezőn is
görcsök, javítás, sebhelyek,
amit idő meg nem őriz,
abból még elvegyek?

Maszatos hold, világ, kilóg
zsebéből egy lepeldarab,
összegyűródött távlatok
kényükre játszanak.

Világ utolsó léceit
most lopja részeg társaság,
s már térdre kényszerítheti
egy karcoló faág.

Potom pénzen megvehetnéd,
ha volna még harminc ezüst,
út ha volna, ó, ha lennék
felparázsló fáklyatűz.

Nyírfalvi Károly a körülmények

versek *magyarázatokkal*

(Részletek)

Bámész tömeg

Folyton az elvágódás.
Elsétálok a bokrok közé, ott
hagyom a bámész tömeget. Egykor
része voltam én is, szakadt zsebemből
csordult a mérhetetlen idő több
helyen egyszerre.

Majd az mondják: önvédelem.
Továbblépek hát, hogy ott legyenek, aki
én vagyok, beleépülve a tájba,
mint kórokozó a kifeszült bőr
réseibe. És így jó. Mert ha
megérkezem, már megyek is tovább,

azt sem tudva, marad-e emlék, vagy
hagytam-e nyomot magam után. És
persze bámész tömegre vágyom én is,
szégyenlősen elsétálva a bokrok
közé, onnan vizslatva, utánam
néz-e bárki is.

Hazafelé menet a munkából megálltam az udvaron, rendezvényre készülődtek éppen, én meg csak bámultam a zenészeket, eléggé szájtáti és el nem ítéhető módon, mint amikor váratlanul az ölembe pottyan valami, aztán hirtelen rám tört valami rossz érzés, de hogy felülemelkedjem rajta, elindult bennem ez az ironikus szöveg. Később már csak az egyszerre hiteles, és mégis izgalmas megformálás jelentett kihívást, hisz amiről szól, valójában nem túl izgalmas. De ott van benne némi önironia és nem kevés fogalmi keresettség, közben pedig nagyon szerettem volna, hogy spontánnak tűnjön a szöveg. Egyszerre megnyílni és rejtélyesnek maradni, akár egy hülyének titulált, mégis irigyelt sztár. De kifakulunk mind, csak ez olyankor nem jut eszünkbe.

[a széleken]

Mi ez a hely?
 Elgyötört bőrkabát a
 földre dobva, mellette
 zakó hever gyűrötten.
 Hófehér kiskabát a
 villanydúcra akasztva.
 A zsebek helyén sárfoltok.
 Magát formálja rend és kétség.
 Csillagok őrült rendszerét
 kutatva itt vert tanyát a
 bűnös kíváncsiság?
 Jó volna hinni benne!
 Miféle hely ez?
 A szétszóratás mér földköve
 az elfeledett erdő szélén?
 Gazdátlan, árva holmik
 nappal és este is másképp.
 Mikor arra járunk, kicsi
 szívünk nagyot dobban, hogy
 most kerül minden a látatlan
 folyó medrébe vissza; felfejlik
 a titok, farkasszemet néz velünk
 az elszánt mohóság.

Reggelente ugyanarra visz a lábam. A kiserdő mellett az ösvényen, jobbra a régi strand, balra az erdő és a HÉV-sín. Bizonyos jelekből látszik, itt emberek laknak, élnek, szabadon, éjszakánként a csillagok fényénél hajtják álomra fejüket, már ha képesek elaludni. Szétszórják mindenük, mintha a táj lenne az otthonuk, és ott sem tartanának rendet. Nem tudtam, pontosan mit akarok megfogalmazni. A kép sugallt valami félelmet, otthontalanságot, számomra is átélhető fenyegetettséget, és feltettem kérdéseimet, melyekre talán épp magamtól, talán az ismeretlenektől vártam választ, akik napra nap feldúlják a magukéval együtt az én életem és tágabb otthonom. Kicsiben ugyanaz, amit az emberiség „művel” percről percre.

[Párlat]

Emeld a folyót a fejed fölé
 Terítsd az eget a lábad elé
 Kerüljön minden a helyére
 Állj tótágast ha nem
 megy másképp

Nem sürgetlek nincs még késő
 Lásd mily apró nyúlós az idő
 Nem jár nem áll mi porladunk
 Hamvadunk láthatatlan
 réseiben

Jönnek a hírek mennek a hírek
 Egyik-másik rám talál a többi
 Elkerül miről nem tudok nem fáj
 A többi mélyen eltalál valahol
 a bordák között

Mint akit löknek úgy ülök itt
 A belső táj el nem enged
 Hal cikkan a víz színén
 A közelben fedélközből
 egy barát integet

Ő a folyó én a part híve
 Ő utazik én belül haladok
 Ha nincs szél nincsenek
 Hullámok ha nincs mélézás
 őt sem láthatom

Maga a cím könnyen magyarázatot ad, eleinte hosszabb lélegzetű szövegnek szántam, aztán elfáradt, és jelezte, itt most leülne, félbehagyná, vagy hagynám abba, ebben ennyi van, és nem több, de az lehet nagyon kedves is, afféle franciás könnyedséggel megírt, látszólag fegyelmezett dalszerű szöveg, víz, mélézásról, természetről, barátságról, egyszerre nyitottan és befelé fordulóan. Ezért párlat, vagy sűrítmény, ha úgy tetszik, egyszer talán folytatható, és jobban kifejthető maga az alaphelyzet is. Egy konkrét élményhez is kötődik, egy kedves pályatársam sokat ír hajókról, én is szeretek hajón lenni, de még inkább a parton ücsörögve nézni a víz lassú, kegyeletlen munkáját.

Takács Tímea

SZOMORÚFŰZ

Anyám a szomorúfűz leány
 minden nevetésében rügyet eresztett.
 Kizárólag e rügyekben érezte hány
 ember ág nélkül hajlik, s víz keresztet.
 És ő mint bánatos éjkirálynő
 Szeme mint az ózon kék eleme
 Szíve mint a gondolatok íve
 odahajolt gyermekéhez közel,
 lágyan beszélt a földdel.
 S kibontott rügyeit lerakva,
 kiegyezett az ősszel.

.Gömb.

Pontból vonal, abból körvonal,
 kitöltöm: körlap, növelem: gömb.
 Így rajzolom meg önmagam,
 leszek nyomokból tömb.

És találkozom majd veletek,
 üres pontok, vonalak, gömbök.
 Szétomlok: apró szeletek,
 melyekben testet öltök.
 Ezeket osztom körbe közétek
 e geometrikus élettérben,
 halmazok, metszetek, s mögétek
 bűvó kiüresedett lélek.

Ti lesztek kitöltött részem anyái,
 s én eltaposott gömb.
 Visszacsigázó körvonal szavai
 onnan, mi voltam előbb.

Szlamka Zsófia

Képek

1. invenció. Az ég kék volt. Hasonló ahhoz az életérzéshez, amit az ember egy bögre forró csokoládé elfogyasztásakor érez egy fagyos reggelen. Kék, mint a búzavirág végtelen szíromkoszorúja, kék, mint az óceán boldog, nyugtató mélysége, kék, akár az olvadó jég engedő csöpögése.

A nap sárgán sütött. Sugárzotta magából az ünnepek fenségét, elmerülendő malasztját, aranyos cikornyáját. Fénye csillogott, akár a templom belső alázata, mint a tavasz illatozó, bájos és nőies rétje, mint a tóparti pihenés csendes nyugalma. A föld teteje fehérnek hatott. Fehérnek a maga sárgás és kék színében. Fehérnek, mint a júniusi báránnyelűk a zöld dombok fölött, fehérnek, mint a vattacukor lágy puhasága, mint az anyatej éltető ereje, mint a tél karácsonyi, érzelmekben forró hava. Ez volt a kép a Kodály Terem ablakából.

2. invenció. Az utca élt. A járdákon zsongott a dél népe. Egymás mellett észrevétlen elrohanó éhes, szomjas emberek dobogtak. A dobogás ütemesen megremegtette a várost. A házak, a parkok, a piacok, a terek mind egy nagy, egyre remegő szívvé váltak. Minden más elült. Elaludt a szél. Megbújt egy kalitka mögött. Elcsendesedtek a madarak is. Némán tekingettek alá a háztetők cserepeiről. Megálltak a fakanalak a fazekakkal való keringőben. Elkészült az étel. Némán gőzölgött, kitámasztva az asztalok lapja által. A lámpák csöndesen világítottak. Évszázadok óta végzik dolgukat tökéletesen. Soha nem hibáznak. Törzsükön a romantika ősi virágai nyílnak.

3. invenció. Mit tehet az ember, ha a szíve mélyén lassan rájön, hogy nincs visszaút? Vannak dolgok, miket sohasem feledhetünk, és vannak, miket sohasem kaphatunk meg. Mi a teendő, ha a szív már nem hiszi el, hogy a felhők fölött mindig kék az ég? Mikor már semmi sem számít, minden mindegy. Hiába keresem, nem találok magamban a gyermeket, azt az egyszerű, naiv és mégis jó embert, aki voltam. Nem tudom, mi a valóság és mi a képzelet. Nem látom, mi van a mese függönyén túl, mert a mese végtelen, minden domb után jöhet egy következő. Milyen furcsa, hogy különbség élet és halál között nincsen. Itt e lámpa, mi világít most nekem, hogy papírra vethessem e sorokat. Az ő fénye világítja már egyedül szívem, az ő melege élteti testem. S ha majd én nem leszek, az utánam következőknek segít majd. Tétlen keringek a semmiben, tétlen bolyongnak szavaim is. Mit kell vajon tenni? Beletörődni a sorsba, vagy küzdeni ellene? Az eszemre, avagy a szívemre hallgassak-e? Ki vagyok, és mit akarok? Minden perc az életben egy-egy pillanat, amit sohasem kapunk vissza. Karjaim közül sorra zuhannak ki e darabok. Mi történik, ha elfogyanak? Meghalok, avagy elalszom? Hány és hány este elmélkedtem már itt, ennél az asztalnál. Sírtam. Nevettem. Most fáradt vagyok. Veszítettem, feladtam.

9. invenció – Negyven. Futok. Rohanok. Mondhatni, menekülök. Hova? El innen. Merről? Nem emlékszem. Miért? Mert nem látok más kiutat. Tüdőm zihál. Zörög, fészül, sípol, sikít, süvít, nyöszörög. Ajkam liheg, mint a kifulladt zerge, ha félel-

mes fenevad kergeti. Szememben ijedt fény tüze szikrázik. Íriszem szinte kihuny. El kell fogyjak innét. Felépülni máshol? Talán igen. Különben meghalok. Hát akkor? Nem számít. Már mindegy. Már belekerültem. Nincs kiút, örök mókuskerek. Most tenni kell, eleget tenni a halálos vágynak, a semmi, a fájdalom kívánatának. Való világ? Olyan nincs, nem is lesz. Idealizált eszmények, különös gondolatok, örök kérdések. Ez létezik. Ez vesz körül minket. Emberek? Szégyen, bűn, gyalázat annak lenni. Tébolyos örület hajt, úz, kerget, hajszol, s én csak megyek, már ellenállni sem próbálok. Véget vetni ennek? A halál. Csak az hozhat már megálást. Megpróbáltam. Vér, sok-sok vér mindenütt. Nem segít. Fáj. Aztán a fájdalom megkacagása. A test megvetése közeleg. Társ nincs. Lassan elkanyarodik az utam a nagybetűs Többiekétől. Lelkem visszahúz, de lábam elvisz. Akarat. Önostorozás. Önbizalom. Gyűlölet. Kérdések. Tör a kézben, kéz a törben. Hangok, látomások, könnyek, kiáltozás válasz nélkül. Kongó, fagyos terem. Apró, hófehér, ijesztő golyó a tenyérben. Azt mondták, segít. Ha másban nem, hát a halálban. Szemébe nézni más embernek. Lehetetlen. Tedd, amit tenned kell! Teszem is. És jön a végutószó az ember életében. Az utolsó hiba, amit elkövettem. Nem vagyok már nő. Ember sem igazán. Eufória. Szégyen. Kétely. Ébredés idegenek közt, visszaadják, amit elvesztettél. Vesztes vagy. Beteg. Rossz, nem jó, más, sérült, abnormális. Aztán kezded előlről.

14. invenció – Tökéletes üresség. És rímelték a versek, szóltak a dallamok, rajzolt az ecset, pörgött a láb, zörrent az óra, fénylett a lámpa, kattant a gép; süttött a nap, fújt a szél, kinyílt a virág, eljött az éj, úszott a fecske, repült a keszeg, siklott a szarvas, futott a kígyó, változott a minden, és a semmi nem változott. Aláhullt az égbolt, hullámozott a lég, dörgött a talaj, ingott a semmiség. Nem tűnt el a semmi, s az élet tolla mégis radírhoz kapott, sorsvirág szirma hullott, halálfa reccsent, örömszél süvített, könnyzivatar eredt. Fáj, mi simogatott, és gyönyörrel töltött el, mi csak kárt okozott. Van olyan szellő, mi sohasem tér vissza. Útjára ered, fénykorát éli a magasban, majd elszáll, mintha nem is létezett volna, nyom nélkül a végtelenben. Hiába a könyörgés, ez a suttogás elment, s csak füstölgő hamu maradt utána. Elveszettnek hitt érzélem született meg a végzet méhében, fekete pecsétet égetve a szívbe, maradandó, örök vérfoltot, véget nem érő vágyakozást, emléket, reményt. De a szellő után csak huzat maradt, elszállt a susogás, mint az élet, s csak az íze maradt. Íze, mi egykor létezett virágos rét mézét idézi, rét ízét, teli apró, mosolygós pipaccsal. A pipacs olyan, mint a beteg lélek. Sudáran tündöklük, ám ha leszakajtják, mentem lehullnak szirmai.

Szabolcsi Erzsébet

Hétköznapló

Sóhajok szálltak az őszülő égbe,
 felhővé foszlottak, s visszhangzott a csend.
 Tükrömön repedés futott keresztül,
 fojtott sikolyomra csak árnyam felelt.
 Mások szavait faltam otthon éppen,
 míg fazekamban lecsót szült a gőz.
 Néztem elmerengve, mások hogy lobognak,
 s tudtam, hogy engem minden szó legyőz.
 (A számítógép tette a magáét,
 letöltött éppen egy újabb programot,
 én örültem annak, ha a nap végén
 fáradt szemeimnek néhány perc jutott.)
 Emlékfoszlányokat ragasztgatok össze.
 Vissza tavaszomba sosem léphetek.
 Rajzoló magamnak légvárat cserébe,
 s festékfoltokból ragyogó életet.
 Pillangót álmodok felhőim fölé,
 míg parancsolón nem csöng a telefon.
 Bólogatok: persze, igen, úgy van...
 S a megszokás pókjá újra körbefon.

Képzelt ízekkel

Képzelt ízekkel jó az est,
 árnyékok nőnek kopár falakra,
 hűvös álommal éled az éj,
 s nem burkolózhatom, csak szavakba...
 Vállalt szárnyaim súlya húz,
 tompán csapódom durva rögbe.
 Félek, a szürke nappalok
 elaltatnak majd mindörökre.

Légváarak felé, félúton...

Éveink sorfalat állnak,
 földetlen fővel vonulnak a percek,
 míg eltelik néhány évad... Hol is?
 Az ég hamuszín zsinórpaddlásáról
 lassan ereszkedik ránk
 holnapok foltos hálója.
 Vergődő éj takar.
 Késik a feloldozás.

„A nyelv olyan, mint az ég a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékával.”

Kazinczy Ferenc

Szójátékgyűjtő pályázatunk

lezárultával, a nagyszámú beküldött munka végigolvasása után a szerkesztőség arra határozott, hogy mintegy arányos terjedelemben tizenhét gyűjtőnek, alkotónak ajánl Napút-oldalakat most. Mert az anyaggazdagság azt diktálja számunkra, hogy kinél-kinél bővebb választékkal tovább tallózzunk az értékes pályamunkákban, s terveink szerint 2010 elején a folyóirat egy Káva Téka-füzetmellékletében tegyük közzé egy helyütt a tanulságos „termést”.

Köszönjük mindenkinek a munkáját, kívánjuk, hogy folytassák a szóteremtést, a játékos alkotást, a gyűjtést.

A mostani közös szerepléssel s a majdani együttes „füzet-jelenléttel” egyidejűleg ugyanakkor – nem egyszerű döntés után – a következő pályamunkákat külön is kiemeljük, beküldőit díjazottként köszöntjük:

I. díj: Pataki Edit

II. díj: Dömötör Andrea, Hidi László, Pölcz Ádám, Terjéki Tamás (Anyanyelvápolók Szövetsége Ifjúsági Vezetősége); Gárdonyi Éva; Kiss-Péterffy Márta

III. díj: Bertalan Tivadar, Tasi Ilona, Vadászi Árpád

Gratulálunk!

Gárdonyi Éva egyike volt azoknak, akik nagy gyűjtőmunka után elegánsan csoportosítva tálalta gazdag anyagát. Midőn pályázatunk lényegét és eredményét jellemezn szeretnénk, egyszerűen az ő szavait kérjük kölcsön, kicsit igazítva:

Az eddigi gyűjtés kitűnően szemlélteti, hogy a nyelvi játékok napjainkban is a kellemes időtöltések közé tartoznak, s szép számmal akadnak olyan emberek, akik lelkesen hódolnak ennek a szenvedélynek.

Több játékkal találkozunk, melyeket már a nyelvművelés időszakában a kedvelt kikapcsolódást nyújtó elmemozgatók közé soroltak, írók, illetve ismert költők múltaták művelésükkel az időt. Számos feladvány – palindromok, alliterációk, az eszperente nyelv alkotása stb. – napjainkban is a köztudatban él könnyed szórakoztatást nyújtva az embereknek.

Vannak azonban olyan nyelvi játékok, melyek – talán nehézségi fokukból fakadóan – nem maradtak meg igazán az emberek tudatában, csak nagyon ritkán művelik őket. Ezen utóbbi kategóriába sorolható Kazinczy Ferenc szellemes nyelvi játéka, a szóintarzia, azaz olyan értelmes mondatok, illetve szöveg írása, melyben egy másik szintén értelmes szó van elrejtve (Például: „De rossz itt a koszt, ó lány! Ide szőrtőlódni jár az ember!”).

Visszatekintve a gyűjtött anyagra, egyértelműen látszik, hogy a nyelvi játékok mellett egyre nagyobb szerephez jutnak a játékos szóalkotások is. Hisz a terjedőben lévő nyelvi leleményesség, a szavakkal való játék nemcsak szórakoztató, hanem figyelemfelkeltő célt is szolgál. Az ötletes nyelvi fordulattal reklámozott termékek sokkal inkább megmaradnak az emberek tudatában, hirdetik, népszerűsítik az adott céget, márkát vagy éppen szolgáltatást. A szóalkotások közül közkedveltnek, legtöbbször előfordulónak a szóösszerántással keletkezett szóalakok, a tagolással való játék, az ismert kifejezések elferdítése, módosítása, a hangzásbeli hasonlóság, illetve a poliszémia felhasználása bizonyul.

A gyűjtő-pályázó összefoglaló gondolatait e mondatokkal zárja (s innen már „viszsaadjuk” egyes szám első személyét):

Dolgozatomban azoknak a szóalkotásoknak, nyelvi játékoknak a gyűjtésére törekedtem, melyek ma is a köztudatban élnek, illetve a mindennapi életünk részét képezik. Véleményem szerint ezek az alakok jól tükrözik napjaink nyelvi állapotát, s egyúttal reményt adnak azoknak, akik bíznak ennek a nyelvünket jellemző játékoságnak a megmaradásában. Hiszem és remélem, valamennyire sikerült bizonyítanom ezzel a gyűjtéssel – hogy amíg a magyar nyelv él, annak játékosága is megőrződik.

A szerkesztőség köszöni,
hogy Grétsy László és Balázs Géza
védnökséget vállalt pályázatunk felett.

Melczér Manczi.

1790.

Vice János Luky László
lóné.

Álösszetételek

Az Anyanyelvápolók Szövetsége Ifjúsági Vezetőségének gyűjteményéből

fekvőhely feszítőszerszáma – has alatti testrészt: **ágyék**
 meztelen portrékat tartalmazó füzet – tevékeny: **aktív**
 alárendelt növény – a görög ábécé első betűje: **alfa**
 kereskedelmi érték meghatározása – dagály: **áradás**
 a menyasszonyt vágó – sárga virág: **aranyeső**
 dagály medencéje – ívtornác: **árkád**
 hüvelyes növény véredénye – fűszerfa levele: **babér**
 kölyökmedve-időszak – bakancs: **bocskor**
 csomó vasrúdszerkezete – főzőedény: **bogrács**
 hosszú fadarabból készült patás állat – eleső: **botló**
 harci hím juh – vizes, saras: **csatakos**
 hajdísz kereskedelmi értéke – lövőjátékos: **csatár**
 megtévesztésre használt patás állat – vonós hangszer: **cselló**
 vágószél része – táplálék: **élelem**
 térelvlasztó kiváltója – mohón eszem: **falok**
 növény toldaléka – szoboralapanyagot megmunkál: **farag**
 nem egész villamosáramot termelő eszköz – rettegés: **félelem**
 csontképződmény után fizetett járulék – vendéglő: **fogadó**
 zöld növény darabja – favágó eszköz: **fűrés**
 légnemű patás állat – folyó sekély, átkelésre alkalmas része: **gázló**
 fejszörzeten létrejött nyílás – lakhely: **hajlék**
 hallószervekkel felfogható rezgés nagy tömege – csarnok: **hangár**
 testrészt ajándékozása – szakadás: **hasadás**
 tatár uralkodó gyászlakomája – egyházi orgonista: **kántor**
 végtag estéje – kenyérszelet: **karéj**
 hím juh kereskedelmi értéke – vesszőből font edény: **kosár**
 vérképző szerv csatornája – feljáró: **lépcső**
 patás állatok táncos mulatsága – lenget: **lóbál**
 régi fejszörzet – kívánság: **óhaj**
 ürügy útjának hossza – nyolchangnyi távolság: **oktáv**
 régi hulladék – nehézfém: **ólom**
 labdaátadás görbe vonala – tétlen: **passzív**
 szemcsékből alkotott állóvíz – postaküldemények után szedett viteldíj: **portó**
 tönkrement tömegközlekedési eszköz – egyenlő oldalú négyszög: **rombusz**
 elemi alkotórész része – gyanú: **sejtelem**
 tudományág ajándékozása – hasadás: **szakadás**
 vegyi anyag része – magasztos emberi érzés: **szerелеm**
 árnyalat szellemi képessége – előadóművész: **színész**
 nyelvi egységekből felépülő növény – ülőbútor: **szófa**
 disznóvágás kiváltója – hangképző szervek helye: **torok**

Dömötör Andrea, Hidi László, Pölcz Ádám, Terjéki Tamás

Baksa Bernadett

Magánhangzó-tangó

Ledér mesém

Menyhért szerény, kemény legény,
egy mént lesvén hetykén henyél.
Teréz ledér fehércseléd,
kecskét fejjén felé se néz.

Menyhért egén felkél egy fény:
„Cseléd mezét letéphetném.
Kertjét-sejtjét, nyelvét-selymét,
kegyét-eszét megéhezém.”
Derék legény elmégy, nem fél,
letérdelvén ekképp regél:
„Te szép Teréz, serény te lény,
megkérlek én, legyél enyém!
Egy éj felén megérezném
lényed, gyengéden vétkezővén.
Elmém elég sekély, ez tény,
mellém megtérve kéjt remélj!
Merész fecském legyél nékem,
ez év delén vétkezz vélem!
Nem kérkedék, szekér s fedél
lesz, s még elég kenyér 's ne félj!
Meg prém, tehén, remény-regény,
meggylé, lepény, egy gép, egy kép...
Ne késs, emészt e kél, e vég,
e mézes kézre éhezés!”

Teréz kevély fehércseléd,
szemén egy fény mesét zenél.
Fejét szegé, kedvét lelé,
e rét setét felére tér.
Megérkezővén eszét veszté,
kevés mezét le 's veszé,
bevégezvén Menyhért hegyén,
véget ér e ledér mesém.

Bertalan Tivadar

Aktív fej

- 1.) HAJaz – később: HAJráz v. HAJbókol
- 2.) FOGzik – később: FOGlár v. FOGoly
- 3.) NYAKlik – később: NYAKas
- 4.) HANGol – később: HANGos
- 5.) SZÁJal – később: SZÁJhős
- 6.) NYELVel – később: NYELVtörő
- 7.) ÁLLít – később: más(t) ÁLLít
- 8.) ORRont – később: megORRrol
- 9.) FEJel – később: FEJes és leFEJel
- 10.) FÜLel – később: leFÜLel
- 11.) SZEMez – később: SZEMtelen
- 12.) AGYal – később: AGYba-főbe...
- 13.) RÁNCol – később: RÁNcigál

(Ha egy kicsit lejjebb tekintünk: VÁLLal,
VÁLLalkozik, de ez már egy másik testrész.)

Bódai-Soós Judit

Eszem-iszom beszéd

Nem is gondoljuk, hogy az evés-ivás szerepe milyen jelentős mindennapi beszédünkben. Pedig szófordulatok, egyszerű kifejezések, szólások és mondások tucatjai utalnak ételre, italra vagy ezek elfogyasztására valamilyen módon.

Nem kerülgetem hát tovább a témát, mint macska a forró a kását, hanem egyenesen belecsapok a lecsóba:

Képzeljünk csak magunk elé egy tehetős fickót jó zsíros állással és egy cukorfalat barátnővel! Emberünk nagy kanállal eszi, sót, habzsolja az életet, de könnyű a dolga, ha elég közel ül a húsosfazékhoz. Neki aztán bőséggel van mit a tejbe aprítani, mert egyes ügyfelei önszántukból tejelnek neki, másokból meg erőszakkal sajtolja ki a pénzt. Ő biztosan nem kukoricázik, ha kenyértörésre kerül a sor valakivel, nem tököl vele, hanem a konkurenciát simán (csont nélkül) bekebelezi, vagy levajazza, illetve lekenyerezi, hogy övé lehessen a legnagyobb falat a profit terített asztaláról.

Persze az ilyen embernek tálcán kínálja az élet a boldogságot, sokszor mégis keserű, sótlan, amolyan se hús, se hal ember, vagy pedig éppen túlságosan is felpaprikázott jellem, akinek nagyon könnyű borsot törni az orra alá. Állandóan be van sózva, és reszket, mint a kocsonya, mert folyton csak a vagonát félti.

Bezzeg a szegény, hétköznapi polgár! Eszi, nem eszi, nem kap mást alapon csak egy gyárban vagy egy irodában gürcöl napestig, amíg a fűbe nem harap. Szegény ember vízzel főz... Hiába van esetleg némi sütnivalója, ő és a szerencse mégsem kenyeres pajtások. Pedig lehet, hogy ő éppen olyan áldott jó ember, hogy szinte kenyérré lehetne kenni, mégis csupán egy éhenkórász. Aztán ne csodálkozzunk, ha idővel megsavanyodik, kedvét veszti, s oly unottá, lassúvá válik, hogy megalszik szájában a tej is.

Más emberek naphosszat csak rizsáznak, szaftos történetekkel traktálják egymást vagy ízetlen tréfákkal élcelődnek a többiek kárára, meglehet, hogy olykor savanyú a szőlő alapon. Többen közülük vizet prédikálnak, s bort isznak, mézes-mázos szavakkal édesgetnek maguknak „barátokat”, akikkel aztán sültve-főve együtt vannak, ha érdekük úgy diktálja.

Persze ez a fajta „barátság” gyenge, mint a harmat, mondhatnám: olcsó húsnak híg a leve...

Nos, kinek-kinek a maga érdeme szerint, mert ugye, akinek emészthetőek az ilyen híg kapcsolatok, s hajlandó egy tálból cseresznyézni sekélyes cimboráival, sót, életének éppen ez a sava-borsa, az ne nagyon lepődjön meg, ha sült galambra várva éhkoppon marad.

Azt mondják, hogy aki korpa közé keveredik, azt felfalják a disznók. Ne is vesztegessünk rájuk több szót!

Bizony, az élet nem egy habos torta...

Velős megjegyzések s magvas gondolatok garmadáját sorakoztathatnám még itt föl, szemezgetve, elcsemegézve a gusztusos szavak között vagy csámcsogva-csócsálva egy-egy gusztustalanabb karakter fölött, de nem folytatom. Mert akinek úgy kell mindent a szájába rágni, annak már a fentiekből sem lesz piskóta dolog kihámozni, kimazsolázni a lényegét, vagy pedig csak falra hányt borsó marad számára minden szavam. Akinek pedig ez az iromány nem elégé finom, s talán cseppet sem fogára való, esetleg már meg is csömörlött tőle, az inkább kolbászoljon kicsit másfelé. Aztán, később, ha kedve tartja, nézzen vissza hozzám megint, mert bízom benne, hogy ugyan már nem vagyok tejfelesszájú, de még nem ettem meg a kenyérem javát, s ha mindig akad némi harapnivaló, akkor talán írok még ennél jobbat is.

Lovasy Benedek
Franciscánus Barát, hajdú
Debreczeni Fogátus.

Igaz Nathanael, Er ő
János ovk 83.

Csindel Klára

Az én kutyavilágom

(Rövidítve)

Ma nagyszombat van, és szokás szerint megint egyedül vagyok. Szilvászarádon a húsvéti kutyakiállítás mindig nagy élmény. Nálunk a kutya központi téma, én szoktam mondani, hogy szeretném magam kutyául érezni, mert az egy pozitív állapot a mi esetünkben. Sokat gondolkodtam a kutya szó velem kapcsolatos összefüggésein. A magyar nyelvben rengeteg fogalom van a köztudatban a kutya variációjával, jó, rossz egyaránt. Nekem, ma már tudom, gyermekkoromban is sokban befolyásolta az életemet. Apám a kutya évében született, ezt persze akkoriban még nem volt divat tudni. De a szóhasználatában sűrűn megjelent a szó szimbólumként. Soha nem káromkodott, a legmérgeesebb kitörésekor is csak a kutyafáját emlegette, max. a kutya mindenit vagy kutya istenit szidta. Persze a fejébe nem láthattam, mit gondol, és ez csak a szublimált változat volt, mert mindig jó példát akart nekünk, gyerekeknek mutatni. Nekem már korán elmagyarázta, hogy mik a kutya kötelességeim. Nagyanyám szidott, mert enni gyakran csak úgy kutyafuttában szerettem, pedig az egészségtelen. Igaza volt, a gyomrom azóta is sokszor kutyául megkínoz. Nekünk nem lehetett kutyát tartani a belvárosi lakásban, pedig a bátyámékkal szerettünk volna, de a szülők nem engedték. Nagyon sokszor voltam egyedül, és így még a kutya sem nézett rám. Ez ma már változott, most is a kutyánk néha bejön hozzám, mert a gazdi távollétében ő is bánatos. Szóval gyerekkoromban nem éltem egészségesen, mert a kutya hidegben ritkán dugtam ki az orrom a meleg lakásból, legalábbis korai éveimben. Mi nem tudtunk fakutyázni sem, legfeljebb néha szánkózni, de a végtagjaim gyakran majdnem lefagytak, mert nem volt elég meleg ruházatom. A szüleim is hiába panaszták a szükségét, a kutyaugatás már akkor sem haltszott az éjig. Persze a nagykutyák gyerekeinek akkor is tellett minden divatos téli sportra. Nekem a korcsolyám is először csak olyan cipőre csatolható volt, de én azzal is a kutyaparadicsomban éreztem magam. Ha elestem, nem volt gond, mert tudtam, az ebcsonat beforr hamar. Soha nem volt elszórni való javam, soha nem szereztem ebül jószágot, ami ebül vész el. Húséges kutya módjára éltem a betanított erkölcsi, etikai szabályok szerint, és tiszteltem az eb ura fakót mindig. Ja, a középiskolában ezt láthatták rajtam, mert a Bobi nevet ragasztották rám, és én hiába dühöngtem, mikor megkérdezték, Bobi kutya, hol a pedig-réd? Mert ugye a család kutyabőrrel sem rendelkezett, csak rólam sült le a bőr sokszor a szegényes külső miatt. A dolgaimat próbáltam nem összekutyulni, ez sem mindig sikerült, de nem volt jellemző, hogy kutyálgodtam volna. Soha nem voltam a kertész kutyája, szívesen adtam másnak még azt is, aminek még én is hasznát vettem. Ritkán voltam szerencsés, mert figyeltem, hogy ne lépjek kutyagumiba, a pénzem is nehezen csordogált, mert a kutya is oda csinál, ahol már van. Azért ahhoz mindig elég jó szimatomból volt, hogy a zsákutcákról visszataláljak a cél felé vivő útra. Mert az élet ugye nem kutyakomédia, a múltat úgy

kell elfogadni, ahogy van, mert a késő bánat eb gondolat. Próbálok láthatatlan farkamat csóválva minden apróságnak örülni, és feltétel nélkül szeretni mindent és mindenkit. Ez nehéz, az életben sokszor félttem, a behúzott faroktartástól deformálódott a gerincem, kénytelen vagyok ma alázatos testtartásban élni. Nem alázkodom meg, csak elfogadom a jelenlegi körülményeimet kellő alázattal. És akkor biztos kiérdemlem a Sorstól a jutalomfalatokat, és remélem, lesz még jutalomjátékom az élet színpadán. Nagy színészünket is az egész ország Kutyá néven ismerte, én sem kell hogy szégyelljem a magamét, mert a nőta is megmondta, hogy kis kutya, nagy kutya nem ugat hiába. Igaz, sokszor kutyába sem vettem, de talán úgy volt rám jobb hatással a jellemfejlődésemben. Mert mikor munkám a társadalom hiénakutyája volt, bizony nem éreztem magam jól a bőrömben. Néha úgy éreztem, a kutyának sincs rám szüksége, de azért mikor kutyaszorítóba kerültem, akkor valaki mindig segített a családból, mert nem mondhatják rám, hogy se kutyája, se macskája nincsen. Szomszédaimmal is többnyire jó volt a viszony, nem afféle kutya-macska barátság. Az mindig relatív, hogy az ember jó kutya vagy rossz kutya, aszerint hogy szolgálalkú vagy szabadságra vágyik. Ma is egyre több a kóbor kutya, de soha nem lesz belőle újra farkas, hiába áll össze falkába, mert a nyakán a nyakörv nyoma mindig megmarad, ahogy a költő mondta. És mint Morzsa kutya, én is továbbra is hegyezem a fülem, hogy értsem, mit kíván tőlem a gazdi, és ha végleg magához hív, tudom, a rajzfilm is megmutatta, a kutyák mindig a Paradicsomba repülnek, fel a teliholdra. És mivel soha nem voltam kivert kutya, így biztos a mennyei gazdasszony is beenged, és mivel mindig tyúkanyó típus voltam, igaz, hogy dehogy veri, dehogy veri, mint a galambot eteti, és a galamblelkem mindig válogat a kendermagban, a kiskirály sem élhet jobban. És megígérhetem, hogy ezután is jó(l) leszek, mint Morzsa, és a baromfiudvar közepén hűségesen őrizve úr leszek a szemétdombon, és boldog a magam csillagán, mint a Kis Herceg. Én mindig őszinte ember voltam, mert a hazug embert könnyebb utolérni, mint a sánta kutyát. Másoknál sokszor nehéz volt igazságot tenni, ha kértek, mert egyik kutya, másik eb, csak a nézőpont volt más, ami szerint mindkét vitatkozóknak igaz volt, de az egészhez képest ezek részigazságok voltak. Magamnak is nehéz volt bebizonyítanom, hogy nálam hamis a kutyából nem lesz szalonna jóslat, igenis sokat változtam. Bár ez többnyire a külső és belső énem cseréje volt, így megélve a teljességet a külső szemlélő a különbséget látta. De nem akarok lerágott csonttal foglalkozni, ellentétben azokkal, akik végletekig rágódnak elavult csontemlékeken. Inkább kutyafülön széljegyzem nekik, inkább szidják a kutya fülit, vagy mosolyogják meg saját tévedésüket, és lépjenek tovább. Persze én is okoskodva tanácsokat adok, de közben időnként jobban ugatok, mint a kutyám, a lelki gubancok miatt ugatva köhögök, de örülök, mint kiskutya a farkának, egyre ritkábban. A bátyám, szegény, kicsi korában megjijedt egy ráugró nagy kutyától, ez sokáig beszédzavart okozott nála. Ha szüleink engedtek volna kutyát tartani, akkor kutyaharapást szőrével gyógyult volna. Kutyaszavas emlékeim lassan kifogytak, elfáradtam, mint a kutya. Most kellemes pirkadati hűvösben írok az erkélyen, mert nappal kutya meleg van. A kánikula szó is a latin kutya, azaz canis szóból alakult ki. De már kutyautó legyek, ha tovább folytatom. Mára elég, leteszem tollam, és életem tovább élvezettel az én kutyavilágomat, ahol csodás kaktuszvirágban gyönyörködöm kutyatej helyett.

Dittrich Panka

Az utolsó kötél...

Amikor megszületsz, elvágják a köldökszinórt. Sorjában jönnek a „kötelek”. Ha szeretettel kötödsz szüleidhez, akkor beültetnek téged is a kötélhintába, jól bekötnek, ki ne ess, és megtapasztalod, milyen ott fent, aztán lent. Megint fent, megint lent, a világ, az ég és a föld. Majd vesznek egy ugrálókötélet, hogy tovább játssz. Először csak egy helyben ugrálsz, botladozol, majd futva kötelezel, amerre látsz. Ahogy nősz, úgy törsz magasabbra. Megtapasztalod, milyen egyedül a kötélugrás. A lécet egyre feljebb teszed. Aztán eléred a csúcst, és rádöbbersz: ennél tovább nem emelkedhetsz. S elkezdődik a társakkal a kötélhúzás. Ki az erősebb és ki győzi le a másikat. Ki nyeri a játszmat? Éjjelente kötél táncolsz egy valakivel. A mutatvány annyi, hogy mind a ketten rajt maradjatok a kifeszített kötélén. Egyensúlyoztok. Nehogy valamelyiktek lezuhanjon a mélybe, mert akkor a másikat is magával rántja. Aztán az esküvőtökön egybekötöttetek. Elmentek nászútra hajókötelezni, hogy kipróbáljátok: hogyan horgonyoztok ki. Dolgozol elkötelezetten, majd lekötelezetté válsz. Aztán megkezdődik a kötélgyártás. Jönnek a köldökszinórok, amiket viszont el kell vágni. Megszületnek a kötélekek, igaz, csak a sodrott, természetben lebomló alapanyagból. Ez, ami még jobban összeköt benneteket. Kötőelemekből fészket raktok. Nem mássá, mint családi kötéllékké váltok. Aztán valamelyikőtök megkóstolja a mézesmadzagot, vagy lókötvé válik. Az bírja tovább, akinek erősebb kötélből vannak az idegei. Igaz, ha minden kötél szakad, akkor sem teregetitek ki a szennyest a szárítókötélre. Melyet előzőleg kötélboltban vásároltatok együtt, ahol volt háló és heveder is. Ahogy telik az idő, úgy mállik szét a kötél. Először a sodrás feszül, mint a húr. Jön a kötőzködés és a belekötés. Majd valamelyiknek általában az akasztókötél is eszébe jut. Amikor megöregedtek, jön egy másik KÖTÉL, azaz a Kódolt Önkéntes Tűzoltó és ÉLementő egyesület, magyarul: a kórház. Aztán senki sem menekül. Itt hagyva mindent: köteleket és kötéleket – miért is ne –, kötéllel eresztenek a földbe is.

– Ilyen a világ: KÖT és ÉL. –

Fábián Krisztina

Gyerekszáj

Gyakorló anyukaként gyakran tapasztalom, mennyire bájos, gyakran tanulságos szavakat, kifejezéseket képesek alkotni a gyerekek anyanyelvük elsajátítása során. Arról nem is beszélve, milyen érdekességek, mulatságos dolgok kerekednek belőle, ha valamit félreértenek.

Gyermekeim aranyköpéseit kezdettől fogva leírom és gyűjtögetem. Ezek közül válogattam a pályázatra, amelyek láttatják nyelvünk játékosságát, az anyanyelv tanulásának „kitérőit”, melyek évek múlva újraolvasva vidámságot, időnként meghatottságot hoznak életünkbe.

- Egy dokumentumfilmet néztem (és így velem együtt a fiam is) a hajléktalankokról. A filmben mutatnak jómódú embereket is. Balázska megkérdi: „Ők már *hajlékonyak?*”
- Apához: „Apa, neked borot kellett volna válkoznod!”
- „Anya, úgy szaladtam, mint akit villámba vágta!”
- „Anya, én úgy szeretlek, mintha dézsából öntenék!”
- Nem jut eszébe az ágy szó. Alkot egyet helyette: *alvány*.
- Oviban tanulságos mesét hallgattak. Itthon megosztja velem a tanulságot: „Többet ésszel, mint erővel.” Merő kíváncsiságból megkérdeztem tőle, vajon tudja-e, mit jelent ez. Mire ő: „Azt, hogy nem szabad kézzel verekedni, csak fejjel!”
- Betegen feküdtem az ágyon, magas lázam volt, fájt mindenem, mozdulni is alig bírtam. Kisfiam bebújt mellém a takaróm alá és elragadtatottan így szólt: „Hmm, milyen romantikus, ugye, anya?!”
- Este aludna, de csuklik. Apukája felajánlja, hogy hoz neki innivalót. Kisfiam legyint: „Á, nem kérek, elalszom én így csuklóból is...”
- Szereti az oviban a meséket. Egy időben a „Kiskakas gyémánt félkrajcárja” volt a kedvence. Délután itthon különböző szereposztásban el kell játszannunk. Először a kakas vagyok, utána a szolgáló. Végül így szól: „Anya, most te legyél a »bizén«!” (A kakas mondja a mesében: „Nem adom, biz’ én!”)
- Betakarózik, majd megszólal: „Anya, ez a takaró olyan, mintha kesztyű nélkül hógolyóznánk!”
- Beszélgetünk arról, kik a szegények. Elmondom az én meglátásomat, mire ő is a magáét: „Szerintem azok az igazi szegények, akiknek nincs gyerekük, hogy gondoskodhassanak róla.”

Gárdonyi Éva

Játékos szóalkotások

Éttermek, vendéglők nevében található játékos alakok

Barbár Borbár Vendéglő = játék a betűkkel

Bár-Ka Étterem = bárka (hajó) + kisebb bár

Bor-Téka Bisztró ~ portéka

Csirke-fogó = csirkefogó + csirkét fogó

Ebéd Elek Önkiszolgáló Étterem = Ebéd Elek + ebédelek

Ételbárka (lásd *Bár-Ka Étterem*)

Ét-Trend = étrend + trend

Fal-A-Tom Ételbár = falatom (egyes számú első személyű birtokos személyjeles alak) + predikatív szerkezet

Fincsibe Ételbár = fincsi + csibe

Hidegburkoló

Hófehér-Kék Cukrászda = Hófehérke többes számú alakja + hófehér és kék

Hörpinty Borozó = hörpint + pinty

Íz-Lelő Étkezde = ízeket lelő + kóstoló

Kolbászda - Bajor Söröző

Lángastronomia Kft. = láng + gastronomia

Les Vigas Söröző

Lessz Vigasz Gyorsétkezde (az idézett nevet eredeti formájában közlöm)

McKiwán's = megkívánsz (játék a kiejtéssel)

McSüti Büfé = megsüti (lásd McKiwans)

McTels Pizzéria = megtelsz (lásd McKiwans)

Mix-R Pizza = mixer

Pocaktanya ~ pocoktanya

Szendvicsvár ~ szendvicsbár

Szöglet presszó (egy labdarúgó-stadion közelében épült, két utca sarkán)

Trójai faló (játék a poliszémiával)

Tyúk-Ász Gyorsétkezde = tyúkkal foglalkozó + a tyúkok ásza (= legjobbika)

Vekker - Időmulató = időt mulató + mulató

Gönczi S. Tivadar

Nyelvgyötrő ábécé

- Alattomos asztalos aszalt asztalt aszfaltoz.
- Barna bárkán három bárány tizenhárom búbánatos barikája béget.
- Cilike csinos cirnos cicája csíkos cumit cipel.
- Csorba csőrű csibéim csütörtökön csókra csücsörítettek.
- Drámaian drága durva dobom dicső diadalt dörömböl.
- Esztelen gyermekem elektromos egere elengedhetetlenül előnytelen ketyere.
- Fűzfán függő fázós fácán fején fura fémsíp fénylik.
- Gondos gömöri gazda goromba gereblyéje gömbölyű göröngyöt görget.
- Gyöngye gyomrommal gyakran gyötrődöm, gyatrán gyógyulok.
- Heves havazás hűti három hullott holló hült helyét.
- Isti időtlen ideje idült italától idétlen.
- Jövő januárig jó játék jajongó juhunk japán jojója.
- Két kövér kar épp kemény köményt kavar kaktuszkoktélomba.
- Lapos lámpás lilán lobogó lángját lovagok lesik lázasan.
- Mézesmázos mesém mogorva manója most must-mazsolát morzsol.
- Nem nehéz nekem nálad naponta negédes nádnedvet vedelnem.
- Nyári nyertes nyulam nyomában nyalka nyest nyomul.
- Ódon odúból óvatosan ónpohárba ontott óbor okoz gondot.
- Öt ördög pörög öt ördögi körben, öregedve, örökön-örökké.
- Pántlikás petárda pattan Pista pünkösdi pitykepaszományán.
- Rokonának romlott rumja riadra rángatja Rezső rút ráncait.
- Sötét sasok súlyától sok-sok sáska suhogó sásban suttog.
- Szélben száll szerte számtalan szál szöszke szalmaszál.
- Török, tót, tatár követ töltött tököt követ.
- Unt útját újra új úr uralja.
- Űzött ürge üzen: reze az ürömi ürgeüzem.
- Villogó végvári vértre vészes vég vár.
- Zord zene zendül: Zala szelíd szava rezdül.
- X-lábú mixer a tipp-mixen x-et ikszel.

Kiss-Péterffy Márta

Szóbontó, szópóker

Szóbontó

A játék lényege, hogy mindegyik játékos kap egy-egy azonos hosszúságú szót, és az a feladata, hogy a szó minden betűjével mint kezdőbetűvel mondjon egy-egy olyan újabb szót, ami tartalmilag közvetlenül kapcsolódik az eredeti szóhoz.

Pl. a-sz-t-a-l

abrosz, szék, terítő, akta, láb

Pl. k-e-ny-é-r

kés, eszik, nyel, élesztő, rág

A játék bonyolítható úgy is, hogy a megfelelő kezdőbetűjú szavakkal körül kell írni az eredeti szó értelmét.

Pl. k-e-ny-é-r: köznapi elemózsia, nyersen élesztőtől ragad

j-ó-d-l-i: jellegzetes osztrák dalolás libegő intonációval

a-sz-t-a-l: aktáknak szolgálhat tárhelyül, abrosszal leterítheted

Minden helyes, illetve helyesen felhasznált szó egy-egy pontot ér. Az nyer, aki a legtöbb pontot gyűjti. Időre is játszhatjuk.

Szóbontó, kérdezz-felelek formában

A fenti szóbontó játék továbbfejlesztett változata, amikor egy olyan kérdést teszünk fel játékosainknak, amiben szerepel egy személynév vagy egy helységnév, és neki úgy kell válaszolnia, hogy a mondatát alkotó szavak kezdőbetűi épp a kérdésben szereplő nevet adják ki.

Pl. Mit csináltál **Egerben**? Egy **görbe estét** rendeztem.

És miért nem ment veled **Pál**? **Picit álmos** lett.

Az egyszerűnek tűnő játék pl. Balmazújváros vagy Hajdúszoboszló említésekor igazán izgalmassá válhat.

Versátköltés

A feladat a játékosok által kiválasztott, ismert verssor(ok) átírása alliteráló vagy/és csak egyetlen magánhangzót felhasználó sorokra. Megállapodás szerint a frappánsabb vagy a gyorsabb megoldás nyer.

Pl. Arany János: *A walesi bárdok* – Áll néma csend; légy szárnya bent, Se künn, nem hallatik: „Fejére szól, ki szót emel! Király nem alhatik.”

Egy lehetséges megoldás: Hosszú hanghiány. Hártyásszárnyú hallgat. „Hangoskodók halállal hálnak! Hatalmasunk hiába hunyna.”

Játszhatjuk úgy is, hogy a magunk által kiválasztott, ismert verssorokat írjuk át alliteráló vagy/és csak egyetlen magánhangzót felhasználó sorokra. A feladat ekkor az, hogy a játékosaink az átírt változat alapján ráismerjenek az eredeti műre.

Pl. Esteledett, esteledett, emberek elszenderedtek,

Egy szervezetnek, mely epret terem, fekete feje megremeg.

(Arany János: *Családi kör* – Este van, este van, ki-ki nyugalomba, feketén bólingat az eperfa lombja.)

„Állati” változat

Állatok leírása a fenti módon, azaz alliterálva vagy/és csak egyetlen magánhangzót felhasználva.

Pl. Kakas: kertben kapirgálva kukorékol, kedvese kotlós.

Medve: bős bundás, barlangjában barna bocsainak brummog.

Kecske: e szerzet mekegve legel, teje kellemes.

Szópóker

Ehhez a játékhoz egy csomag kártyára van szükségünk, melynek mindegyik lapján egy-egy betűpár áll. Ez házilag könnyen elkészíthető.

A csomagból minden játékos kap öt-öt kártyát. Megnézik a rajta lévő betűpárokat, és azokból újabb betűk mögétoldásával értelmes szavakat próbálnak alkotni. Pl. ha „te” van a kártyán, akkor ebből lehet tenger, teknő, tej, terv stb.

A kézben lévő kártyák alapján sokféle szó alkotható. A póker analógiájára az azonos betűre végződő szavak azonos „színű” lapnak számítanak, az azonos betűszámúak pedig azonos „értékűeknek” (a szóhossz /betűszám/ növekedése növekvő értékű lapot jelent).

Így a szóalkotás során az alábbi kombinációkat hozhatjuk létre:

(A nehézségi sorrend eltér a pókerből ismertektől.)

Egy pár: két azonos hosszúságú szót sikerült alkotnunk

Két pár: két-két azonos hosszúságú szót sikerült alkotnunk

Drill: Három azonos hosszúságú szó

Full: három plusz kettő azonos hosszúságú szó

Póker: négy azonos hosszúságú szó

Royal Póker: öt azonos hosszúságú szó

Színflős: öt, azonos betűre végződő szó

Flős: öt, azonos betűre végződő szó, melyek egymásnál egy-egy betűvel hosszabbak

Sor: öt, más-más betűre végződő szó, melyek egymásnál egy-egy betűvel hosszabbak

Példával: a következő kártyák vannak a kezemben: ha, te, ká, pr, mi

Egy pár: milyen – tehén

Két pár: milyen – teker, hal – kár

Drill: hal – tej – kár

Full: hal – tej – kár, milyen – tehén

Póker: harcsa – tehén – kályha – próba

Royal póker: harcsa – tehén – kályha – próba – minta

Színflős: harcsa – tea – kályha – próba – minta

Flős: tea – haza – próba – micsonda – káposzta

Sor: haj – terv – proli – millió – káposzta

A játék menete:

1. változat (egyszerűbb): Osztás után (5 lap) mindenkinek először egy párt kell alkotnia a lapjainak fent leírt módon történő felhasználásával, x perc gondolkodási idő alatt. A következő körben ugyanebből az öt lapból két párt, a harmadik körben drillt stb. kell alkotni. Minden körnél egy-egy pontot kap az, akinek sikerült az adott feladatot megoldania. Az nyer, aki a végére a legtöbb kombinációt teljesíti.

Úgy is játszható, hogy körönként több pont is gyűjthető, amennyiben a játékos az adott gondolkodási idő alatt több helyes megoldást talál. Itt is az nyer, aki az utolsó kör végéig a legtöbb pontot gyűjti össze.

2. változat: A pókerhez hasonlóan a játékosok osztás után megnézhetik lapjaikat, majd egyszer lehetőségük van tetszőleges számú kártya lecserélésére. Ezek helyett újat kapnak az osztótól. Aki a legnagyobb értékű kombinációt tudja kihozni a kezében lévő lapokból x idő alatt, az nyer.

Kisteleki Tamás

Cél

Jövök-megyek, hozok-viszek,
Adok-kapok, kicsit-nagyot,
Jobbra-balra, szépek-csúnyák,
Veszek-lopok, öltönyt-gúnyát.

Jövök-megyek, gondol-teszi,
Így is – úgy is, végig-félbe,
Hoz is – visz is, felel-kérdez.
Eszik-iszik, gyógyít-mérgez.

Jövök-megyek, egykék-ikrek,
Hallom-mondom, ifi – agg lesz,
Minek-kinek, menne-marad,
Kezed-lábad, csúszik-tapad.

Jövök-megyek, oda-vissza,
Élek-halok, semmit-sokat,
Erre-arra, tudom-érezem,
Itt is – ott is, érzem-vérzem.

Jövök-megyek, minek-kinek,
Magam – más is, köszön-fizet,
Én is – te is, tudom-sejtem,
Nem ér semmit, mégis élem.

Pataki Edit

Nyöszörgök

(Részletek)

Blöfföd örömet öl.
 Böckön rögöt török.
 Bökdösött ön ördögöt?
 Csökön csöndörhöz csöndös gör!
 csöndörödött.
 Csökönyös csönd gyötör.
 Csömörhöz közöny jött?
 Dödögött ön kölykökhöz?
 Döfj, döfködj, döfölj, dögyözz!
 Döglött böglyöt göröngy föld.
 Flörthöz döggös göncöt ölt!
 Föcsög kölyök nörszök között.
 Födött gödörhöz göröngyöt lökők.
 Föld körött Göncöl köröz.
 Göblyök között lökött ökor pörgött.
 Gőcshöz kösd ökröd!
 Gödör fölött bögly köröz.
 Hölgy lötyöt hörpölt.
 Hőmpölyög köröndön özön gör!,
 hölgy, nörsz s kölyök?
 Hörcsög dörög, zörög tökök között.
 Jött önhöz öt kölyök?
 Jövök örökkön.
 Köbgyök ötöt ötszörözök. Köbgyök
 ötöt köbözők. Köbgyök ötöt több-
 szörözök.
 Köcsög fröccsöt töltök löncsömhöz.
 Köcsögöd tököt föld.
 Ködmönöndön könyökölök.
 Lölkömhöz kötöd önös kölyköd?
 Löncshöz köntöst öltök.

Löszös földön többször öntözök.
 Mөл (*mely*) göncöt öltött Kötöny?
 Mөл kölyök gyötört vörösbögyöt?
 Mörcög (*töpreng, tűnődik*) Ödön: kö-
 pönyögöt öltön?
 Növök, mört ösztöznöl.
 Nyögött ön ökrök között?
 Öblös völgyhöz vörösbögy költözött.
 Öcskösöd fölcsöpörödött.
 Ödönhöz örömhölgy könyökölt.
 Pöcköld östökön kölyköd, mört szön-
 dörög!
 Pöcökhöz kötöd öt vörös ökröd?
 Pöcsös kölyök görlt dögyönyöz.
 Röghöz kötött görög örökkön nyö-
 szörög.
 Rögön rönk görög.
 Rögöntözött közlönnyet körmölök.
 Sör ömlött vödörök között.
 Söttönködött kölyök csöcsömöshöz.
 Szödör gyöpön töpörödött.
 Tökön bajtól.
 Tölgyrönkön döglötök?
 Töltött ökröm ötödölöm.
 Vörösbögy köröz bödönök fölött.
 Vörös fröccsöt töltök.
 Vörös övhöz zöld ködmönt öltök.
 Zöld gyöp fölött köd hőmpölyög.
 Zömök hölgyön örökölt ködmön.
 Zötykölt ön pörköltöt?

Mondókák, nyelvtörők, szójátékok

Vár a Klára vára.

Sára bárja nyárra tárva, Klára gyára mára zárva.
Sára s Klára párba' járja.
Mára már a Sára drága sárga márgavára sárra málla.
Sárga pára száll alá a drága várra.
Prága drága.
Sárga spárga s márga drága.

Marakodtok? Ma rakodtok!

Mi sikerült? Misi került.
Híres író híre síró.
Verekedtél? Berekedtél.
Miért ékes, mi értékes?
Ön tett el öntettel barackot? Ön vett fel s vetett el tarackot?

Rest nyest este fest.

Fess Pest messze lesz.
Rücskös bütykös csücskös füttykös, füttyös prücskös-tücskös trükkös bükkös.
Szutykos-lucskos csücskös butykos futkos.

Kendtek szentek? Kendtek lettek? Kendtek lettek lettek?

Centek mentek.
Kendtek csentek, fentek, kentek, mentek, henteredtek.
Kalapalap a lap.
Annak alapja Anna kalapja, annak a lapja.

Köszönet Papp Ferencnek és A magyar nyelv szóvégmutato szótárának!

Komoly molyboly gomolygott sonkolyon, bolyhos coboly sompolygott ombolyon, fogoly fogoly mosolygott, somolygott zombolyon, konvoj bolygott, bolyongott molyos konkolyon.

omboly: lóp, ingovány
sonkoly: mézpergetés után visszamaradó lép
zomboly: aknaszerű üreg, barlang, víznyelő
konkoly: mérges gyomnövény

Szabóné Horváth Anna

Bemutatom a Tál családot

Vege Tál néni készíti az ebédet, melynek illata Irri Tál testvért nyugtalanná teszi. Hezi Tál nem tudja, miért lökdösi egymást Inzul Tál és Molesz Tál. Invesz Tál új tányérokkaal teríti az asztalt. Han Tál soha nem ér rá segíteni, így az evőeszközök Asszisz Tál segédletével kerülnek a helyükre. Agi Tál Medi Tál nővért küldi Reprezen Tál után, hogy öntsön italt a poharakba. Trombi Tál zenével, Kán Tál dallal nógatja a családot az asztalhoz. Dezer Tál és Szabo Tál nem ülnek az asztalhoz. Affek Tál folyton Imi Tált figyeli, ahogy Dik Tállaal együtt kanalaznak. Protes Tál és Konver Tál gombócot dugnak Exi Tál bácsi szájába. – Neki már elég volt! – mondja Garan Tál. A legkisebb nagy meglepetésében Mu Tál...

Szeszély

Szép szavakat szőni
Szüntelen szavalva
Szeretetet szedni
Széllal szerteszórva
Szabadon szárnyalni
Szirmait szagolva
Szívünket színezni
Szürkét – szivárványra
Szemedet szemlélni
Szelíden szorongva
Szerelmeket szülni
Sziszegő szavakra...

Szűcs Janka

Szójátékok
 Szellelbélelt
 Szűkszavú
 Szedett-vedett
 Szellemszellentéses
 Százlábú
 Szánalomra méltó
 Szarkalábas
 Széklábreccsenéses
 Szanaszét szórt
 Szivárványsugaras
 Szószátyár
 Szénaszagú
 Szívélyes
 Szakállszőrös
 Szarvasbőgéses
 Százada

Várj!

Véletlen		verseim
vesződő		vajúdásban
váltak		valóra.
Végestelen		végig
vártam a		váratlan
végre		vagy
víg		vágyódásra.
Végül		vasárnap
virradatkor		veszítve
vérem	vigyázásából	
visszavedlettem	vadvirágnak.	
	Végre.	

Tomán Zsóka

Csigabige

Bár minden csiga
bige is, azért minden
bige nem csiga.

Ídegroncstelep

Akár országnyi
Méretekben. Részvétel
Nem kötelező.

Csigaházhely

A meztelennek
Nem jár, a többi pedig
Magán viseli.

Lélekjelenléti ív

Hirtelen történt,
S észnél maradtál. Ezt nem
kell aláírni.

Életút-keresztvezető

Én is szeretlek.
Te is tisztelsz. Jössz velem?
Mehetek veled?

Plasztikbomba

Műanyag éra
Műt sablonra nőt s férfit.
Az agyban van baj.

Füstködmön

Cirádás semmi
mutatja magát soknak
eltűnéségben.

Reklámárvíz

Elönt a tudat,
Hogy most akciósan kapsz.
Ellen kell állni.

Végállomásfőnök

Talán tudjuk már,
Mikor megérkezünk, hogy
Ott vagyunk, s Ő az.

Tasi Ilona

Szópótlások

Szópótlás mássalhangzókkal

Ahány pont, annyi mássalhangzó hiányzik az összetételekből. Segítségül megadtuk az előforduló hangzókat.

- 1) e. i.. e. é.. e. é.. ó
- 2) e. o. a. ó. é. e.. é.
- 3) e. e. e. e. a... o..
- 4).. a. a. ö... e. o. á.
- 5).. e. e.. ő. é.. e. e.
- 6).. a. a.. á... e. e. ő

Beírandó mássalhangzók:

- 1) t, r, m, l, s,
- 2) p, g, k, b, s, d, f
- 3) ny, l, s, z, d, m, f, j
- 4) s, c, v, t, n, z, p
- 5) n, k, c, l, t, v, p, s
- 6) t, g, r, b, s, z, d

Megoldás:

- 1) elismerésreméltó
- 2) befogadóképesség
- 3) fejedelemasszony
- 4) csapatösszevonás
- 5) cselekvőképtelen
- 6) szabadságszerető

Szópótlás magánhangzókkal

Ahány pont, annyi magánhangzó hiányzik a szavakból. Könnyítésül megadtuk a sorokban előforduló magánhangzókat.

- 1). l l. m. s p. r. n c s n. k
- 2) c s. l. t k. z h. t. t l. n
- 3) f. l s z. d. l. d z k. d. k

4) j. g y z. k. n y v v. z. t.

5). r v. s m. t.. r. l. g..

6) r. d. g p. s z t. r k. d. s

Beírandó magánhangzók:

- 1) a, á, o
- 2) a, o
- 3) e, i, ö, ő
- 4) e, ö, ő
- 5) a, e, i, o, ó
- 6) á, e, i, o

Megoldás:

- 1) állomásparancsnok
- 2) családkozhatatlan
- 3) felszedelődzködik
- 4) jegyzőkönyvvezető
- 5) orvosmeteorológia
- 6) ridegpásztorkodás

Abc-szólánc

A hangzópárok a szavak kezdetét és végét jelölik.

Ügyeljének arra, hogy a lánc ne szakadjon meg!

a – á, b – c, cs – d, e – é, f – g, h – i,
 í – j, k – l, m – n, o – ó, ö – ő, p – r,
 s – sz, t – u, ü – ű, v – z

Megoldás (pl.):

alá – bérc – család – elé – farag – he-
 ti – ítéj – korál – magán – Ottó – ön-
 ző – piktör – sansz – tabu – ügyvitelű
 – vadász

Vadászi Árpád

Sírfeliratok

A Három Sasban, itt helybe'
egy széklábbal ütötték fejbe.

Nem védett az amuletem,
a tűzvészben hamu lettem.

A depresszió miatt volt állandóan bágyadt,
csak a koporsó kedvéért hagyta el az ágyat.

Azok között kísérték,
akik a temetőbe kísérték.

Az élet és halál közt vékony az árok,
itt a túlsó oldalon mindenkit várok.

Míg éltem, humoros ember voltam,
de most szellemesebb vagyok holtan.

Már több ízbe'
esett vízbe,
de most elmerült, mint a balta,
a folyó magába falta.

A bíró úr remélte, a halál
döntése alól kibúvót talál,
de nem rajta volt már a talár.

Most már tudjuk, hogy az volt a sorsa,
hogy kinyírja gyomrát az élet sava-borsa.

Sebők Bence
a nők kedvence,
azért van itt elhamvasztva,
mert egy tehén felszarvazta.

A krokodilbőr cipőt mindig is szerette,
a krokodil is szerette őt, amikor megette.

Egy cápa okozta a halálát,
miután megérintette a hal állát.

Egy klasszikus fordítás margójára

avagy hogyan tett erőszakot Kazinczy
Barnhelmi Minna kisasszonyon?

Bevezetés. A német felvilágosodás legjelentősebb költőjének és drámaírójának, Gotthold Ephraim Lessingnek (1729–1781) a vígjátéka, a *Minna von Barnhelm* már német szakos egyetemi tanulmányaim idején a kötelezően elolvasandó penzumnak ahhoz a részéhez tartozott, amit nemcsak szívesen teljesítettem, hanem – önszorgalomból, érdeklődésből – többször is. Eme különleges vonzalmam a darab iránt máig is tart. Amikor néhány éve rábukkantam egy antikváriumban a vígjátéknak a Kazinczy Ferenc által elkészített, s az általam addig egyetlennek hitt magyar nyelvű fordítására (amit természetsszerűleg nyomban el is olvastam), alig fékezhető indíttatás kerített hatalmába, hogy nyomban belekezdjek egy saját fordításba, hisz az, ami Kazinczynál a „Minná”-ból lett, a szó szoros értelmében elborzasztott. Annak fényében, hogy Kazinczy fordítása mintegy tíz évvel Lessing halála után, a XVIII. század kilencvenes éveiben készült, egyáltalán nem furcsálható, ha a mai olvasó meglehetősen avítottnak, idegennek, mesterkéltnak, manírosnak stb. találja a mű korabeli magyar nyelvezetét. Ha egy magyar színház napjainkban be akarná mutatni a darabot, egy hozzáértő dramaturg ügyes igazításokkal és modernizálással esetleg akár még színpadképessé is tehetné. Ezért aztán nem is annyira Kazinczy ugyancsak „pókhálós” nyelvezete hatott rám ennyire sokkolóan, hanem sokkal inkább az a körülmény, hogy a fordító bizonyos részeket önkényesen kihagyott, illetve – s ez még inkább megbocsáthatatlan – saját maga kitalálta szövegtartalommal költötte át, magyarán, hamisította meg azokat.

Miután első felindultságomat követően elvettem egy saját fordítás elkészítését, s ugyanakkor elhatároztam jelen tanulmány megírását, egész véletlenül megtudtam, hogy a „Minna” általam egyedülinek hitt Kazinczy-fordítása szerencsére mégsem az egyetlen, mert 2002 óta létezik egy új, magyar nyelvű „Minna”. Mi sem természetesebb, mint hogy haladéktalanul megvásároltam és elolvastam Kótzian Katalin munkáját, s azóta nyugodt vagyok. Ez az új „Minna” azonos a Lessing-féle „Minná”-val, s azért maradhatott Lessing-mű, mert bár a fordítónő a jelenkor magyar irodalmi nyelvén beszélgeti a vígjáték hőseit, a szöveg olvasásakor mégis az az érzésünk, hogy a szereplők kortársai vagyunk. S ami a legfontosabb: Lessing egyetlen szótöredéke sem hiányzik, s hozzáköltve sincs benne semmi.

Jelen munkácskában Kazinczy szövegének azokkal a hosszabb-rövidebb részleteivel szemben kívánok lándzsát törni, amelyek miatt Lessing alighanem

nyugtalanul forgolódik a sírjában, és automatikusan, szinte magától feltevéódik két kérdés is egyszerre: 1. Mi motiválta Kazinczyt ebben a durva beavatkozásban? 2. Meddig terjed egy fordító szabadsága?

Ha most sebtében sorra vesszük Lessing szövegének Kazinczy által megerősített helyeit, elsőként a „francia” fő- és melléknév körömszakadtáig való kerülése szúr szemet, majd különböző szavak és kifejezések, vagy akár egész mondatok és bekezdések egyszerű kihagyása, illetve azok semmivel sem motiválható megszépítése, átértelmezése.

Mielőtt azonban belefognék a „beteg” szöveghelyek kiemzésébe, úgy gondolom, nem ártana röviden felvázolnom a vígjáték cselekményét, s teszem ezt azért, hogy a cikk olvasóját, aki esetleg nem ismeri a „Minna”-t, vagy már rége óta nem vette kézbe, többé-kevésbe képbe helyezzem.

1. A darab cselekménye. A „Minna von Barnhelm” háttérét a hétéves háború¹, ill. annak következményei képezik. A közvetlenül a háború befejeződése után játszódó darab tartalma, illetve annak egyetlen nap leforgása alatt egy berlini vendégfogadóban szövődő cselekménye az alábbiakban foglalható össze:

Von Tellheim őrnagy, egy leszerelt porosz katonatiszt Just nevű szolgájával a már említett vendégfogadóban lakik. A hétéves háborút követően elvesztette a vagyonát, ráadásul sértve, rágalmazások, valamint leszerelésének becsület-sértő körülményei miatt pedig tisztességében tönkretéve érzi magát. Megvesztegethetőséggel gyanúsítják, s azt vetik a szemére, hogy túl engedékeny volt az ellenséges Szászország lakosságával szemben. Több pénzügyi segítségnyújtási ajánlatot is visszautasít, miközben teljesen pénztelenül arra vár, hogy a király majd jóvátételben részesíti és visszaállítja meghurcolt becsületét, ugyanakkor segítőkész és önzetlen ember módjára viselkedik, amikor például a harcokban elesett törzskapitányának s egykori barátjának özvegye számára elenged egy nagy összegű adósságot.

A tulajdonképpeni cselekmény csak akkor kezdődik, amikor a pénzsóvár Fogadós jó módú vendégeknél, a Szászországból érkezett Minna von Barnhelm nemeskiasszonynak s az őt kísérő szobalánynak, Franziskának a kedvéért úgy rakja ki az őrnagyot addigi szobájából és költözteti át egy annál sokkal silányabbba, hogy az őrnagyot erre nem is figyelmezteti előre, amire föl Tellheim haladéktalan elutazásra szánja el magát. Mindazonáltal pénzre van szüksége, ezért meghagyja Justnak, hogy zálogosítsa el a fogadósnál eljegyzési gyűrűjét. A jegyes, akinek a gyűrűjét zálogba adta, nem más, mint maga az ifjú Minna

¹ Az 1756 és 1763 közötti hadiállapot során, amely a történetírásban a hétéves háború nevet viseli, a (Habsburg) Mária Terézia német-római császárné, magyar és cseh királynő francia, orosz, svéd és lengyel szövetségben viselt hadat a Nagy-Britanniával és Portugáliával szövetséges II. (Nagy) Frigyes porosz király ellen. Mária Terézia és gróf W. A. Kaunitz osztrák miniszter a második sziléziai háború után Szilézia visszaszerzésére törekedett. Nagy Frigyes a lehetséges támadás megelőzésére bevonult Szászországba. A váltakozó hadiszereplése és a váltakozó szövetségek kísérte konfliktust 1763. február 15-én lezáró hubertusburgi békében a Habsburg Birodalomnak bizonyos ígéretek fejében végleg le kellett mondania a Poroszországnak már korábban átadott Sziléziáról.

von Barnhelm kisasszony, aki a háború végeztével felkerekedett, hogy megkeresse Tellheimet. Amikor azután a fogadós a személyi adatok regisztrálásakor véletlenül megmutatja a kisasszonynak jegyese gyűrűjét, Minna azonnal rájön, hogy régóta keresett jegyese egészen közel van, ezért tehát kiváltja a gyűrűt, s belekezd egy ügyes játékba, hogy visszanyerhesse vőlegényét. A megszervezett azonnali találka és viszontlátás Tellheimmal azonban nem úgy alakul, ahogy Minna elképzelte. Ő azért jött, hogy megtalálja Tellheimet és végre-valahára a felesége legyen, ám a becsületében megsértett őrnagy többé nem tartja magát méltónak egy vele való házasságra. Hanyatt-homlok elmenekül tőle, majd pedig ír neki egy terjedelmes levelet, amelyben közli vele álláspontját. Minna felbontja ugyan a levelet, ám azt üzenve, hogy el nem olvasta, visszaküldi Tellheimnek egy újabb találkozásra való invitálás kíséretében. Az a terve, hogy megleckézteti az őrnagyot, s oly módon nyeri őt magának vissza, hogy, miközben megrévalja, szembesíti saját hibáival. Minden igyekezet hiábavaló, Tellheim nem hajlandó engedni elhatározásából, tehát szükség van egy komolyabb színjátékra. Gyűrűjének látszólagos visszaadásával Minna elhiteti vele, hogy felbontja a vele kötött eljegyzést, pergő nyelvű szobalánya, Franziska viszont ugyanakkor megbízatást kap egy hamis történet terjesztésére, miszerint gazdag nagybátyja és gyámja Minnát kitagadta örökségéből. Tellheim nem lát át a cselen, s mivel most már egyenrangúnak érzi magát Minnával, boldogan jelenti be készségét az egybekelésre. Ám Minna ellene fordítja saját fegyverét, amikor – az őrnagy korábbi érvelését követve – kijelenti, hogy most már ő az, aki nem méltó többé a férjhez. Ekkor érkezik teljesen váratlanul a hír, hogy a porosz király rehabilitálta Tellheimet, ami azonban Minnát arra sarkallja, hogy még határozottabban képviselje látszólagos álláspontját, hisz most már még csak nem is egyenrangúak az őrnaggal. Amikor Tellheim Minna bonyolult gyűrűcsere-játékát félreérti, már-már az a veszély fenyeget, hogy rossz véget vesz a komédia, ám ekkor megjelenik Minna nagybátyja, Bruchsall gróf, aki még képes megmenteni a helyzetet. Minnának nem marad más választása, mint hogy felfedje csínytevését Tellheim előtt, amit követően a darab – vígjátékhoz méltóan – boldog véget ér.

2. A „francia probléma”

2.1. A Lessing-féle Riccaut. A 4. felvonás 2. jeleneteként, közvetlenül Minna és Tellheim mindent eldöntő dialógusa elé toldja be Lessing Riccaut de la Marlinière francia „lovag” elhíresült színre lépését. A francia tiszt hírt hoz Tellheim folyamatban levő rehabilitálásáról, s egyúttal pénzt csal ki Minnából. Ahhoz, hogy lentebb egyértelműen tetten érhessük Kazinczy brutális belenyúlását a lessing-i eredetibe, idézzük előbb teljes terjedelmében a szóban forgó jelenetet.²

² Kótzian Katalin magyar nyelvű szövege olyan mértékben pontos mása az eredetinek, hogy nyugodtan helyettesítheti (itt és a későbbiekben is) a lessingit. A francia nyelvű szövegrészek szögletes zárójelbe tett magyarításait magam toldottam be az idézetbe (Sz. L.).

(*Riccaut de Marlinière. Kisasszony. Franziska.*)

Riccaut. *Még a színen kívül.* Est-il permis, Monsieur le Major [Szabad, őrnagy úr]?

Franziska. Hát ez meg micsoda? Hozzánk jött ez az ember? *Az ajtó felé megy.*

Riccaut. Parbleu [Az ördögbe]! Rossz helyen jáhok. – Mais non [Ugyan már]! – Dehogy jáhok rossz helyen. – C'est sa chambre [Itt a szobája].

Franziska. Nagyságos kisasszony, ez az ember bizonyosan azt hiszi, hogy von Tellheim őrnagyot még itt találja.

Riccaut. Úgy is van. – Le Major de Tellheim; juste, ma belle enfant, c'est lui que je cherche. Où est-il [Von Tellheim őrnagyot, igen, szép gyermekem, őt keresem. Hol van]?

Franziska. Már nem lakik itt.

Riccaut. Comment [Hogyan]? Még huszonnég y óha ezelőtt itt lozsirozta? És most nem lozsirozza itt? Hol lozsirozza most?

Kisasszony. *közelebb megy. Uram...*

Riccaut. Ah Madame, – Mademoiselle, – bocsánata esedezek...

Kisasszony. Uram, az ön tévedése megbocsátható és csodálkozása igen természetes. Az őrnagy úr volt olyan kedves, hogy átengedte a szobáját nekem, aki idegen vagyok itt és nem találtam szállást.

Riccaut. Ah, voilà de ses politesses! C'est un très galanthomme que ce Major [Igen, ennyire udvarias: az őrnagy úr egy fölöttébb udvarias ember]!

Kisasszony. Sajnos szégyenkezve vallom be, nem tudom, hová költözött.

Riccaut. Nagyságod nem tudni? C'est dommage; j'en suis fache [Kár! Igen elszomorít].

Kisasszony. De mindenesetre még megérdeklődhetem, hiszen természetes, hogy a barátai itt keresik.

Riccaut. Vagyok én neki igen bahátja, nagyságod...

Kisasszony. Te sem tudod, Franziska?

Franziska. Nem, nagyságos kisasszony.

Riccaut. Lett volna beszélhivalóm veled, nagyon szükséges. Jöttem neki hozni egy Nouvelle [hírt], amitől lesz ó igen vidám.

Kisasszony. Most még jobban sajnálom a dolgot. – De remélem, csakhamar találkozom veled. Ha mindegy, kinek szájából hallja a hírt, én nagyon szívesen kész vagyok...

Riccaut. Megéhtem. Mademoiselle parle français? Mais sans doute; telle que je la vois! – La demande était bien impolie? Vous me pardonnerez, Mademoiselle [A nagyságos kisasszony beszél franciául? Hát persze, hisz látható! – A kérdés udvariatlan volt; kérem elnézését, kisasszony]!

Kisasszony. Uram...

Riccaut. Nem? Nem beszél francia a kisasszony?

Kisasszony. Uram, Franciaországban megpróbálkoznék veled. De mért tenném meg itt? Amint látom, ön megért engem, uram, és én is meg fogom önt érteni. Beszéljen tehát úgy, ahogy kedve tartja.

Riccaut. Jól van, jól van! Ki tudom fejezni magam németül is. Sachez donc, Mademoiselle, tudja meg nagyságod is, hogy jövök én a miniszter asztalától, a miniszter, a miniszter, hogy is hívja a miniszter

ott kinn a hosszú úton? Ott a széles téren?

Kisasszony. Én még nem ismerem a helyi viszonyokat.

Riccaut. Persze, a háborús departement minisztere. Ebédeltem nála ma dél; én ebédelek à l'ordinaire [rendszerint] nála, – akkor jött a beszéd a Tellheim majorra; et le ministre m'a dit en confidence, car Son Excellence est de mes amis, et il n'y a point de mystères entre nous [és a miniszter elárulta nekem, mert őexcellenciája a barátom, s így nincsenek egymás között titkaink] – Őexcellenciája mondom én, bizalommal lenni hozzám, hogy ő mondja a mi őhnagyunk azon a point-en [ponton] van, hogy a dolga jó vége lesz. Ő csinálta egy rapport [jelentést] a királyhoz és a király arra resolvírozta [döntött], tout-à-fait en faveur du Major. – Monsieur, m'a dit Son Excellence, Vous comprenez bien, que tout dépend de la maniere, don't on fait envisager les choses au roi, et Vous me connaissez. Cela fait un très-joli garçon que ce Tellheim, et ne sais-je pas que Vous l'aimez? Les amis de mes amis sont aussi les miens. Il coute un peu cher au roi ce Tellheim, mais est-ce que lon sert les rois pour rien? Il faut s'entr'aider en ce monde; et quand il s'agit de pertes, que ce soit le roi, qui en fasse, et non pas, un honnête-homme de nous autres. Voilà le principe, don't je ne me dépars jamais [teljesen az őrnagy javára. – Uram, mondta nekem őexcellenciája: Ön is tudja, hogy minden attól függ, miként tálalják a dolgot a király elé, e tekintetben pedig ismer engem! Ez a Tellheim derék fickó; s én ne tudnám, hogy ön mennyire tiszteli őt? A bará-

taim barátai az én barátaim is. A királynak persze sokba fog kerülni ez a Tellheim; de hát végül is egy nagy semmiért szolgáljuk a királyt? Támogatnunk kell egymást ezen a földön; s ha már veszteni kell, akkor a király dolga legyen az, és ne a magunkfajta becsületes fickóké. Ez az elvem, s ebből nem engedek!] – Mit szól hozzá nagyságod? Hát nem vagyok én egy derék embeh? Ah que Son Excellence a le coeur bien placé [Óh, őexcellenciájának a helyén van a szíve!] Azután au reste [egyébként] biztosította engem, ha még nem kapta a major a király kezéből un lettre de la main – egy kézirat, akkor még mai nap infailliblement [haladéktalanul] kell kapja egyet.

Kisasszony. Uram, ez a hír bizonyára nagyon kellemes lesz Tellheim őrnagynak. Most már csak az a kívánságom, hogy név szerint is megnevezhessem azt a barátját, aki ennyire szívéen viseli a sorsát.

Riccaut. Tudni akahja nagyságod az én nevem? – Vous voyés en moi – nagyságod látja bennem – le Chevalier Riccaut de la Marlinière, Seigneur de Pret-au-val, de la branche de Prens'd'or [Riccaut de la Marlinière lovagot, Lopnikész urát, az Aranycsenők nemzetségének sarját]. – Nagyzsága állja csodálkozva, hogy látja én ilyen nagy, nagy családhoz tahtozza, qui est veritablement du sang Royal. – Il faut le dire; je suis sans doute le cadet le plus aventureux, que la maison a jamais eu [amely valódi királyi vérből származik. – Azt is el kell mondani, hogy én vagyok a család legkalandosabb fia] – csinálja már tizenegy éve. Affaire d'honneur [becsületbeli ügy] miatt kellett szöknöm. Szolgáltam én er-

re ő pápai szentsége, San Marino köztársaság, lengyel korona és az államok generálisa, míg végül ide vetette sors. Ah Mademoiselle, que je voudrais n'avoir jamais vu ce pays-là [Ó nagysága, bárcsak sohase láttam volna meg ezt az országot]! Marattam volna államok zsenehálisa szolgálatja, legalábbis lennék most ezredes. Itt pedig maradt örökké capitaine [százados], most pedig háadásul leszerelt capitaine.

Kisasszony. Ó, ennyi szerencsétlenség!

Riccaut. Oui, Mademoiselle, me voilà reformé, et par-la mis sur le pavé [Igen, kisasszony, leszereltek, utcára dobtak]!

Kisasszony. Végtelenül sajnálom.

Riccaut. Vous êtes bien bonne, Mademoiselle [Ön nagyon jószágos, kisasszony]. Nem, nem, itt nem érteni a szolgálathoz. Olyan ember mint engem, refohmálni! Olyan ember, aki ráadásul éppen a szolgálatban magát rouinir [tönkretette]! – Azonkívül ráköltötte dologra több mint ezer livres [frankot]. Mim vagyok most? Tranchons le mot; je n'ai pas le son, et me voilà exactement vis-à-vis du rien [Mondjuk ki: zsebemben egyetlen garas nélkül a semmi előtt állok].

Kisasszony. Mérheteretlenül sajnálom.

Riccaut. Vous êtes bien bonne, Mademoiselle. De ahogy ember mondani szokja, baj sose járja egyedül; qu'un malheur ne vient jamais seul. Nekem is így arriver [hozta a sors]. Ugyan egy magamfajta honnêt-homme [becsületes férfi] micsoda más ressource-szal [kiszegítő forrással] rendelkezzen, mint a játék? Így játszottam én mindig széhenccsével, amíg nem volt szükség a széhenccsére. Most

mikor szükség van a széhenccsére, Mademoiselle, je joue avec un guignon, qui surpasse toute croyance [kisasszony, nekem hihetetlen pechem van a játékban]. Tizenöt napja nem volt egyszer se, hogy én nem leégtem. Csak tegnap leégtem háromszor. Je sais bien, qu'il y avait quelque chose de plus que le jeu. Car parmi mes pontes se trouvaient certaines dames [Tudom, hogy még más is közrejátszott. Az ellenfeleim között bizonyos hölgyek is előfordultak] – nem is mondani tovább. Az embeh legyen galante a hölgyekkel. Ma is inviter [meghívtak] magam, így atni revanche [elégtételt]; mais – Vous m'entendez, Mademoiselle [de hát, ön megért engem, kisasszony], az embeh lássa előbb miből élni, mielőtt az embehnek lenni, miből játszani.

Kisasszony. Remélem, uram, hogy semmiképpen...

Riccaut. Vous êtes bien bonne, Mademoiselle.

Kisasszony. félrevonja Franziskát. Franziska, én komolyan nagyon sajnálom ezt az embert. Mit gondolsz, rossz néven venné, ha felajánlanám segítségemet?

Franziska. Ó, nem olyan embernek látszik.

Kisasszony. Helyes! – Uram, ha jól értem, ön játszik, ön a bankot adja, és bizonyára olyan helyeken, ahol nyerni is lehet valamit. Be kell vallanom, én is bolondulok a játékért.

Riccaut. Tant mieux, Mademoiselle, tant mieux! Tous les gens d'esprit aiment le jeu à la fureur [Kitűnő, kisasszony, kitűnő! Minden értelmes ember szereti a játékot].

Kisasszony. És nagyon szeretek nyerni; nagyon szívesen játszom

a pénzzel, ha olyan emberre találok, aki tud játszani. Kedves uram, lenne hajlandó társaságába befogadni? Úgy, hogy önnel együtt adhatnám a bankot?

Riccaut. Comment, Mademoiselle, vous voulez être de moitié avec moi? De tout mon coeur [Valóban, kisasszony, ön valóban társulni óhajt velem? Nagyon szívesen]!

Kisasszony. Először persze csak egész kis összegre gondolok... *Megy és pénzt vesz ki a szelencéjéből.*

Riccaut. Ah, Mademoiselle, que vous êtes charmante [Hogy ön milyen elragadó, kisasszony]!

Kisasszony. Itt van, amit utoljára nyertem; csak tíz piaszter – tulajdonképpen szégyellem is, hogy ilyen keveset...

Riccaut. Donnez toujours, Mademoiselle, donnez [Csak ide vele, kiasasszony, csak ide vele]! *Átveszi.*

Kisasszony. Kétségkívül, uram, az ön bankja igen tekintélyes lehet...

Riccaut. Igen-igen tekintélyes. Tíz piaszter? Nagysága ezért interestszálva van a bankomnál egyharmada, pour le tiers. Nem is egyharmada, talán valamivel több. De egy szép högynél nem venni a dolog olyan komolyan. Ghatulálok magamnak, hogy egy liaisonba [viszonyba] kerülni így nagyságával, et de ce moment je recommence à bien augurer de ma fortune [és mostantól ismét hiszek a szerencsecsillagomban].

Kisasszony. Hanem uram, én nem lehetek jelen, amíg ön játszik.

Riccaut. Minek lenni nagysága ott jelen? Mi játékosok becsületes embehok lenni egymás közte.

Kisasszony. Ha szerencsénk lesz, uram, ön úgyis hozza majd a részemet. Ha nincs szerencsénk...

Riccaut. Akkor jönni én az utánpótlás, ugyebár nagysága?

Kisasszony. Egyelőre utánpótlásról szó sem lehet, éppen ezért jól védje meg a pénzünket, uram.

Riccaut. Minek nézni engem nagysága? Egy tökkelütötte embehok?

Kisasszony. Bocsásson meg...

Riccaut. Je suis des bons, Mademoiselle. Savez-vous ce que cela veut dire [Én szakember vagyok, kisasszony. Tudja ön, hogy ez mit jelent]? Én kitapasztalta ember...

Kisasszony. Hogyne, hogyne, uram, de persze...

Riccaut. Je sais monter un coup [Ismerek egy trükköt]...

Kisasszony. *csodálkozva.* Hogy mondja?

Riccaut. Je file la carte avec une adresse [Oly ügyesen tudok keverni]...

Kisasszony. Azt már nem!

Riccaut. Je fais sauter la coupe avec une dextérité [Oly ügyesen tudok emelni]...

Kisasszony. Azt talán mégsem, uram!

Riccaut. Mi az hogy nem, nagysága, mi az hogy nem? Donnez-moi un pigeonneau à plumer, et [Csak kerüljön a kezem közé egy megkopasztani való tökfilkó]...

Kisasszony. Hamisan játszani? Csalni?

Riccaut. Comment, Mademoiselle? Vous appelez cela salni? Corriger la fortune, l'enchaîner sous ses doigts, être sur de son fait [Hogyan, kisasszony, ön erre azt mondja, „csalni”? Kisegíteni a szerencsét, azt az ujjunkra kötni, érteni az üzlethez], az lenni németül csalni? Csalni! Ó milyen szegény nyelv a német nyelv! Micsoda nehézkes nyelv!

Kisasszony. Nem, uram, ha ön azt gondolja...

Riccaut. Laissez-moi faire, Mademoiselle [Hagyjon csak, kisasszony], és legyen nyugodt. Mit ehdekli maga, én hogy játszani? – Elég, holnap vagy látja nagysága engem száz piaszter vagy

soha nem látja engem – Votre très-humble, Mademoiselle, votre très-humble [Alázatos szolgálja, kisasszony, alázatos szolgálja]! – *Gyorsan el.*

Kisasszony. csodálkozva és utálkozva utána néz. Uram, az utóbbit óhajtom, az utóbbit.

2.1.1. A Riccaut-jelenet első ránézésre pusztán egy olyan burleszk jellegű betétnek tűnik, amilyennek teljes jogú helye lehet egy vígjátékban, s meszesmenően hatásos szerepet játszhat. Mindazonáltal nem szabad elhamarkodottan kijelenteni, hogy Riccaut ugyanolyan marginális figura csupán, mint mondjuk a Gyászruhás hölgy vagy a Lovas futár, jóllehet a szereplők listáján az utolsó helyen áll, csak egy jelenetben jut szóhoz, és – mint kívülálló – látszólag nem sorolhatjuk egyik táborhoz sem. Ha viszont alaposabban megvizsgáljuk, a szóban forgó jelenet – a darabban betöltött kétségkívül epizódszerű szerepe ellenére – a pozitív végkifejlet beharangozójának tekinthető.

Tellheim lehetséges rehabilitációja első ízben akkor körvonalazódik, amikor Minna találkozik Riccaut-val. Riccaut követként keresi fel lakásán Minnát és Franziskát, mint „honne-ter-homme” mutatkozik be a hölgyeknek és Tellheim barátjának adja ki magát, aki egy „affaire d’honneur” miatt „leszerelt capitaine”, s éppen ezen oknál fogva egyetlen garas nélkül „vis-à-vis du rien”, a semmi előtt áll. Hencegve kijelenti, hogy hoz Tellheimnek „egy nouvelle, amitől lesz ő igen vidám”.

A Lessing által mesterien alkalmazott metsző iróniának köszönhetően Riccaut de la Marlinière a pályájáról kicsúszott, hencegő katonatisztet személyesíti meg, aki, mint minden hatásvadász, úgy próbál érvényesülni, hogy szélhámos retorikája segítségével nemes famíliát, hősiességet, önzetlenséget és áldozatkészséget hazudik magának, valójában viszont nem egyéb, mint egy számító és jellemtelen senkiházi. A kópés-mókás álca mögött igazi parazita bújik meg, aki túlhangsúlyozott – bár igazából aprócska – szolgálataival gazdag és befolyásos személyeknél igyekszik behízelegni magát.

Mint Tellheim állítólagos barátja, igazából az őrnagy szöges ellentétét testesíti meg. Igaz, kettejük karrierjében vannak fellelhető párhuzamok: mindketten katonatisztek, mindketten külföldiek (Riccaut francia, Tellheim pedig balti származású, egyikük sem alattvalója II. Frigyes porosz királynak), mindketten nyomorúságosan reménytelen jövőnek néznek elébe – a király hálátlansága folytán jóvátétel nélkül, teljesen pénztelenül elbocsátott, leszerelt zsoldosok. E nyilvánvaló párhuzamok ellenére azonban egyértelmű a kettejük között feszülő kontraszt is: amikor Tellheim még vagyontalannak hiszi magát, másoknak pénzt ad, maga pedig még attól is elzárkózik, hogy akár egy jó baráttól pénzt fogadjon el, Riccaut ezzel szemben egy pillanatig sem habozik, hogy játékszenvedélyének kielégítése céljából elfogadja Minna pénzét. Szemrebbenés nélkül azt is bevallja, hogy játék közben nem riad vissza a szerencse korrekciójától sem, ha a keze közé kerül egy megkopasztani való tökfilkó. Egész lényét hűen tükrözi a Lessing által neki kölcsönzött név is: „Le Chevalier Riccaut de la

Marlinière, Seigneur de Pret-au-val, de la branche de Prens'd'or", ami lefordítva körülbelül annyit tesz, mint: Riccaut de la Marlinière lovag, Lopnikész ura, az Aranycsenőök nemzetségének sarja.

E két figura szembeállításával mellett az sem kevésbé fontos feladat, hogy tüzetesen megvizsgáljuk a Riccaut által használt nyelvezetet. E kalandor borzalmas halandzsága és német-francia nyelvtörése sokkal többet kíván jelenteni, minthogy csak kigúnyoljon egyetlen szereplőt. II. Frigyes porosz király leki-csinyló véleménye a német nyelvről, Lessing ellenszenvé általában a franciákkal szemben és a gottschedi német irodalmi korszak színházának „franciáskodása” elleni kritikája jól ismert tények, mint ahogy az is, hogy adott volt egy falkányi külföldi (elsősorban francia), nemesi sorból származó kalandor, akik Frigyes seregében próbáltak szerencsét, „katonaszerencsét” – fridericiánus módon. Lessing épp ezért az egész Riccaut-jelenettel általában, a francia kapcabetyár nyelvezetének gúnyos feltalálása révén pedig konkrétan is valamennyi ez irányú nemtetszésének akar hangot adni, s egyúttal a francia nyelvnek a királyt majmoló művelt körökbeli előnyben részesítését szándékozik megfricskázni. Ugyanezt a célt követi Minna is, amikor Riccaut azon kérdésére, hogy tud-e franciául, így válaszol: „Uram, Franciaországban megpróbálkoznék vele. De mért tenném meg itt? Amint látom, ön megért engem, uram, és én is meg fogom önt érteni...”

2.2. Kazinczy Rillje és a következmények

2.2.1. Kazinczy fordításában a jó hír hozója Minnának mint báró Rillenhause-n mutatkozik be, akinek ősrégi családja (a saját elmondása szerint) a legelőkelőbb volt a monarchia összes családja között, ám az az áldozat, amelyet elődei meghoztak az uralkodó érdekében, egész vagyonukat felemésztette, a jelenleg vége nélkül zajló háborúk viszont lehetetlenné teszik, hogy a király az ő személye iránt mutassa ki háláját azért, amit az ősei érte tettek. Ennyi odaadás és ennyi nemeslelkűség nyomán másutt minden bizonnyal már az ezredességig vitte volna, itt viszont pusztán százados – ráadásul leszerelt százados.

Amint látható, Kazinczy a becsületbeli ügy miatt elmenekült, a pápa gárdájában, San Marinóban, Lengyelországban és Hollandiában szerencséséjét hajhászó francia zsoldos kalandor helyére egy közelebbről nem definiált német tartományból származó, királyhű, s ezért elszegényedett nemesi család sarját állítja, aki az utálatos franciával való bizonyos hasonlóságok és párhuzamok ellenére undor helyett inkább szánalmat kelt az emberben. Ami kette-jüket még összeköti, az a játékszenvedélyük, ám miközben a francia ráadásul csaló is, aki sikertelenség esetén vonakodás nélkül visszajönne a jótevő hölgyhöz, hogy további „utánpótlást” zsebeljen be, Rill esetében hiányzik ez a csaló jellemvonás – ő csak annak reményében játszik, hogy pénzt szerezzen a napi betevőkre, szegyenkezik nyomorúságos helyzete miatt, és saját maga előtt is koldusnak tűnik fel. Tömören fogalmazva: nem francia, nem gátlástalan kalandor, csak egy szájalomra méltó német nemesember, aki hajlamos a hengegésre.

Miért ez a csere? Miért nem szerepelhet a francia összes negatív tulajdonságával a magyar fordításban? Mi a magyarázat arra, hogy amíg Paul Werner, az

őrnagy őrmestere már az 1. felvonás 12. jelenetében az eredeti szöveg szerint azt mondja: „Természetesen megértem, hogy a törökországi hadjárat félannyira sem mulatságos, mint a franciaországi...”, Kazinczy ehelyett a „mint ezekkel a nyulakkal” kifejezést adja az őrmester szájába.

A Kazinczy által a francia zsoldos helyett kitalált Rill a vígjáték további cselekménye során természetesen tovább hamisítások láncreakcióját váltja ki. Minna a 2. felvonás 4. jelenetében, tehát közvetlenül a Riccaut-val való találkozás után, így nyilatkozik a tisztról: „Én úgy képzelem, hogy ez a francia egyszerűen hiú”, amivel szemben Kazinczy Rillje csak mint egy „szerencsétlen ember” kerül említésre. Ugyanabban a jelenetben Minna azt mondja szobalányának, Franziskának, amennyiben Riccaut eljátszaná a pénzt, s újra megjelenne egy további összeg kikönyörgése érdekében, hogy „hát akkor csak jöjjön az utánpótlásért, amikor kedve tartja”. Minna ellenszenve és undora a franciával szemben itt is éppúgy tetten érhető, mint a találkozásuk végén, amikor megfogalmazza azon óhaját, hogy sohase szeretné többé viszontlátni Riccaut-t. Kazinczynál semmi hasonlóval nem találkozunk – hisz nem is illett volna Rill figurájához –, ami pedig az „utánpótlás” felmarkolását illeti, a Kazinczy által költött szöveg Minnát ilyen rajongó nyilatkozatra készíti: „Vadd meg csak, oly könnyű-e felejtetni, hogy egykor jobb napokat is láttunk, s oly könnyű-e annak jótételre szorulni, aki egykor talán maga segéllé a szerencsétleneket?” Azt a szövegrészt viszont, amelyben Franziska a 4. felvonás 3. jelenetében felháborítónak találja, hogy „az ilyen pernahajderek még szabadon járnak, és nem lógnak”, Kazinczy kerek perccel elsikkasztja, amikor pedig Minna a 4. felvonás 6. jelenetében beszámol Tellheimnek Riccaut látogatásáról, s hozzáfűzi: „Biztosított, hogy barátja önnek”, Tellheim félreérthetetlenül elutasító hangnemben reagál: „Én pedig biztosítom, hogy nem vagyok barátja neki.” Kazinczy itt is Rill sokkal elnézőbb és inkább szánó, semmint elítélő jellemzéséhez tartja magát: „Nem rossz ember, de én részemről az ő barátja nem vagyok.” S végül, amikor Tellheim mindjárt ezután azt hallja, hogy Riccaut állítólag a hadügyminiszternél járt, aki állítólag az ő közelgő rehabilitálásáról árulkodott neki, gúnyosan teszi fel magának a kérdést: „Ugyan, hogy kerülhetne össze Riccaut és egy miniszter?” Bár Tellheim Kazinczynál is hasonlóan reagál, a fordító azonban hozzákölt valamit, ami élet veszi a gúnynak: „Gyengéje a szerencsétlen embernek, hogy mindig ilyen haszontalanságokkal dicsekszik.”

2.2.2. Ha most ismételtén feltesszük a kérdést, hogy vajon mi motiválhatta Kazinczyt ezekre a durva csálásokra, több válasz is felkínálkozhat.

A motívumok egyike az lehet, hogy Kazinczy egy lehető leggyorsabban előkészíthető színházi bemutató okán rövidíteni akart, s esetleg úgy vélekedett, a Riccaut-jelenet nem több egy – bár semmiképpen nem kihagyható, ám – megkurtítható epizódnál, amelyet Riccaut Rill-lé történő átköltésével jelentősen rövidebbre lehet fogni. Mindazonáltal, még ha ez a gondolat vezérelte volna is Kazinczyt, az önkényes kurtítás akkor is megbocsáthatatlan lenne, mert ez nem a fordító feladata. Ilyen joguk a rendezőknek van, akik – saját felelősségükre – egyre-másra belenyúlnak a darabokba, hogy kibontakoztathassák saját művészi elképzeléseiket.

Egy másik indítékot esetleg maga a francia nyelv szolgáltatott Kazinczy számára, pontosabban az a félelme, hogy a francia nyelvben nem jártas publi-

kum egyszerűen nem értené meg a jelenetet. Abban több mint biztosak lehetünk, hogy Németországban a művelt népesség körében beszéltek franciául, s ily módon a közönség nagyobbik része megértette Lessing szándékát, s jól mulatott a dolgon. Függetlenül attól, hogy megáll-e a feltevés, miszerint a korabeli magyar színházlátogatók – ellentétben a németországiakkal – nem voltak jártasak a francia nyelvben, mindez Kazinczyt a legcsekélyebb mértékben sem kellett volna befolyásolja, mert – ahhoz hasonlóan, ahogy Lessing eredeti szövegében is megvalósul – nyugodtan beszélthette volna ő is Riccaut-t tört magyarsággal. Ezzel tudta volna igazán megcsillogtatni fordítói erényeit, a színész számára pedig, akinek az a feladat jutott volna, hogy a színpadon belebújjon ebbe a figurába, alighanem igazi kihívást jelentett volna ez az alakítás.

Ugyanakkor nekem, személyesen egy harmadik momentum látszik a legvalószínűbbnek, ami Kazinczyt a Riccaut-jelenet illetően kezelésére készítette, nevezetesen az a körülmény, hogy a francia felvilágosodás eszméiért, különösképpen Rousseau műveiért rajongó költőfejedelem mindent, ami francia, igyekszik távol tartani és megóvni bármiféle negatív összefüggéstől. Ezért nem harcolhat a derék Werner őrmester a franciák, hanem csak valamilyen definiálhatatlan „nyulak” ellen, s ezért nem szabad Riccaut-nak, ennek az egész Európát becsatangoló, becstelen, elvtelen, pénzéhes, csaló, nagyotmondó és hazug kalandornak még csak léteznie sem. Vajon Kazinczy, aki a francia felvilágosodás eszméiért lelkesedik, s a magyar jakobinusokkal való kapcsolatai miatt kénytelen hét kemény évet lehúzni a Habsburgok börtöneiben, valóban elmegy odáig, hogy a testvériség és a tolerancia örvén egy számára szimpatikus nemzetet még akkor sem hagy egy a saját fogalmai szerint megalázó konnotációban megjelenni, amikor az messzemenően kiérdemelt lenne? Szemlátomást igen. Az pedig, hogy ezzel fittyet hány a fordító legelemibb kötelességére, vagyis az eredeti szöveghez való lehető legelvárhatóbb hűségre, s ezáltal saját darabot fabrikál a fordítandó műből, szemlátomást nem zavarja.

3. Egyéb eltérések

3.1. Az 1. felvonás 8. jelenetében Just, Tellheim egyszerű, hűséges, ám-bátor néha kissé bárdolatlanak ható szolgája ezt mondja: „[...]Jolyan szolgál vagyok én, aki – ha a rosszat a még rosszabb követi – képes az uráért koldulni vagy akár lopni is.” Kazinczynál ezzel szemben Justnak csak koldulnia szabad, a „lopni” igét a fordító elsikkasztja. A 3. felvonás 4. jelenetében Werner őrmester azt veti szemére a kíváncsiskodó és a vendégeit spicliként leső fogadósnak, hogy ökelme egy veszélyes ember, amire az úgy tesz, mintha félreértette volna a célzást, és így gyözködi Wernert és a szintén jelen lévő Franziskát: „Hogy én veszélyes vagyok? Én? Húsz évvel ezelőtt még lehetett szó róla. Bizony, szép gyermekem, akkoriban veszélyes voltam. Egyesek elmondhatnák; no de most... [...] Épp ez a bökkenő! Ha már megöregedtünk, befellegzett a veszélyességünknek. Kelmed is csak így jár, Werner úr!” A ravasz fogadós szántszándékkal egy fiatal férfi „veszélyességéről” beszél, vagyis a férfierőről, a szexuális potenciáról, amely előrehaladottabb korban elillan. Vajon mi az oka, hogy ezt a szakaszt hiába keressük Kazinczynál? Amikor Tellheim az 5. felvonás 12. jelenetében végre átlátja Minna gyűrűcsere-játékát, látszatra felháborodottan, va-

lójában azonban túlcsoorduló boldogsággal így kiált fel: „Ó, gonosz angyal! Így megkínozni!” Azt, hogy Kazinczy erkölcsi érzéke a gonosz angyalokat zárja-e ki, vagy hogy a „megkínozni” ige zavarja-e, nem tudjuk megállapítani, lényeges csak az, hogy ez az örömteli felkiáltás és az azt előkészítő szóváltás Tellheim és Minna között teljesen hiányzik. A vígjáték utolsó mondataként a Franziskája miatt végtelenül boldog Werner őrmester így kiált fel: „Adja a kezét, lelkecském! Hopp! – Tíz év múlva vagy generálisné lesz magából, vagy özvegy!” Méltó slusszpoén, amely a darab alcímében is szereplő katonaszerencsére utal: az embert vagy előléptetik generálissá, vagy elesik a legelső ütközetben! Kazinczy számára azonban, úgy látszik, nem elfogadható az „özvegy” szó, így aztán egy sokkal hatástalanabb befejező mondattal áll elő: „[...] vagy engem hord el a puszkaporos manó”.

Ha most a fentebbi – és más, terjedelmi okokból itt nem szerepeltetett – szöveghelyeket alapos vizsgálatnak vetjük alá, automatikusan tolakodik előre a kérdés: vajon ez az ember, akinek az ízlése, erkölcse, istenfélése, jólneveltsége stb. nem tűr meg olyan szavakat, mint „lopni”, „gonosz angyal”, „megkínozni” vagy „özvegy”, illetve aki a szexualitásra való utalás legártatlanabb megnyilvánulását sem engedi meg, nem túl merev, nem túl maníros, nem túl prúd egy kissé? Vajon nem egy protestáns kálvinista hívő eltúlzott puritanizmusával állunk szemben? A válasz minden bizonnyal igenlő, s Kazinczynak szíve joga is, hogy ilyen legyen, amikor saját műveit írja. De nem az, ha fordít, s főleg nem, ha egy Lessinget, akinek az alakjai az „ami a szívémen, a számon” természet adta elvét követve beszélnek.

3.2. Egy utolsó pontban – ismét a teljesség igénye nélkül – vegyünk még sorra további olyan gyengélkedő szöveghelyeket, amelyek még egy kevésbé iskolázott olvasónak is fájdalmasan szemet szúrnak. Normális ésszel ki tudná például megmagyarázni, hogy az 1. felvonás 12. jelenetében Werner őrmester kijelentésében („Két köből rozst küldettem ide, amit azért kapok, szintén a gazdáé lesz.”) miért változtatta át Kazinczy a rozstot búzára? Csak azért, mert egy magyar gazda inkább a jól sikerült búzatermésével, semmint a rozsával dicsekszik, ennek akkor egyszersmind Berlin környékén is így kell lennie? Éppilyen megmagyarázhatatlan az a szöveghely is, amikor a 3. felvonás 2. jelenetében Just Franziskának az őrnagy egykori kocsisáról mesél, aki meglógott Tellheim lovaival együtt. „Tíz évig kocsikázott Bécsben”, mondja el Just erről a gazemberről, akit ugyan Kazinczynál is éppolyan gazemberként emlegetnek, azzal a különbséggel, hogy nála az illető korábban Varsóban kocsikodott. Miért Varsóban? Talán azért, mert Bécs Kazinczy számára mindig a csodálat és nagyrabecsülés tárgyát képezte, vagyis egy olyan városét, amelynek nevét nem szabad beszennyezni holmi gazember kocsisok említése által?

Az alábbi dialógus Minna és Tellheim között (4. felvonás, 6. jelenet) teljesen hiányzik a magyar fordításból: „*Kisasszony*: Eltökélt szándékom volt, hogy szeretni fogom önt – mert hiszen már szerettem is! –, eltökélt szándékom volt, hogy az enyém lesz, még akkor is, ha netán olyan feketének és csúnyának találom is, mint a velencei mórt. Ami azt illeti, nem olyan fekete és nem olyan csúnya, és talán nem is olyan féltékeny. De Tellheim, Tellheim, mégiscsak sok a hasonlóság maguk közt! Ó azok a vad, hajthatatlan férfiak, akiknek a szeme

mereven mindig csak a becsület kísértetére szegeződik! És minden más iránt eltompul az érzékük! Fordítsa a szemét ide, Tellheim! Rám! (*Tellheim elmélyedve, mozdulatlanul, merev tekintettel bámul egy pontra.*) Mire gondol? Hát nem hall engem? *Tellheim: (szórakozottan)* De igen! De nem mondaná meg, kisasszonyom, hogy került a mór Velence szolgálatába? A mórnak nem volt hazája? Miért adta bérbe karját és vérért egy idegen államnak? Ezt olvasva, ilyen és hasonló kérdések merülhetnek fel az emberben: az a hasonlat, hogy „fekete és csúnya, mint a velencei mór”, vét netán a finom ízlés ellen? Az olyan szavak, mint „féltékeny”, „vad”, „hajthatatlan” „merev” vagy „kísértet” lennének netán – ismételten a puritánság okán – hibáztathatóak azért, hogy az egész szakasz megszűnt létezni? Egy „mórt” tilos netán olyan magasztos fogalommal összekapcsolni, mint a „haza”? S a kérdés, hogy miért adta bérbe karját és vérért egy idegen államnak, netán kínos, veszélyes, vagy akár tilos témának számít? Kétségtelen, hogy ezekre a kérdésekre csak egy kategorikus „Nem!” lehet a válasz. Hiszen pusztán költői kérdések ezek, hogy ne mondjuk, hajuknál fogva előrangot felvetések, magyarán, éppoly abszurdak, mint amilyen abszurd egy rájuk adandó „Igen!” válasz lenne. Nem arról van inkább szó, hogy az ominózus részlet egyértelműen Shakespeare-re utal, márpedig Kazinczynak – a franciák iránti elvakult rajongása folytán – nem illett őt szeretni? Bárhogy is legyen: Kazinczy megfosztja olvasóját egy alapjában véve ártalmatlan, ám annál bensőségebb és a boldog végkimenetel szempontjából egyáltalán nem lényegtelen dialógustól, s ezzel az önkényes kurtitással megbocsáthatatlan merényletet követ el Lessing eredeti szövege ellen.

Végezetül ugyanez mondható el az 5. felvonás 13. jelenetének alábbi el-sikkasztott szakasza esetében is, amelyet most minden kommentár nélkül idézek. A hiányzó sorok tartalma egyúttal arra a kérdésre is válasszal szolgál, hogy e jelenetrész nélkül a vígjáték békülékeny fináléja vajon komplettnek tekinthető-e Kazinczy magyar nyelvű változatában. „*Gróf: [...]* Unokahúgom, az én kedves lányom, szereti önt. – *Kisasszony: Úgy bizony, atyám! Hát vak az én szerelmem?* – *Gróf: Nem, Minna, szerelmed nem vak, de a szerelmesed néma.* – *Tellheim: (megöleli a grófot.)* Hadd térjek magamhoz, atyám. – *Gróf: Jól mondod, fiam! [...]*”

4. Záró megjegyzések

Kazinczy a XVIII. század kilencvenes éveinek kezdetén fordította le Lessing „*Minna von Barnhelm*”-jét, vagyis viszonylag fiatalon (alig múlt ekkor harmincéves), amikor még nem volt az a mindenható „irodalmi pápa”, akivé később, hosszú börtönéveit követően nőtte ki magát, ám már ezen az „ifjúkori termékén” is kiütözik későbbi magabiztossága és önfejűsége, amivel maga ellen fordította az őt eleinte kedvelő és tisztelő legtöbb író és költőt. Ha Lessing élt volna még akkor, s ha történetesen olvasta volna vígjátéka magyar fordítását, alighanem belőle vált volna Kazinczy egyik legkorábbi ellensége. Kazinczy felvilágosítói teljesítménye, a magyar nyelvújításban játszott szerepe, s elsősorban irodalmi folyóiratok kiadójaként, illetve a XIX. század első három évtizede magyar irodalmi életének szervezőjeként kifejtett önfeláldozó tevékenysége vitán felül áll és nem tagadható. Aligha tekinthető túlzásnak, ha ebbéli szerepében Gottschedhez, a XVIII. század Németországának „irodalmi papá”-jához

hasonlítjuk, akit a legtöbb német kortárs szerző szintén inkább rettegve gyűlölt, semmint szeretett. Ugyanakkor természetesen az ő érdemei sem tagadhatóak. Időtálló, máig is hatással bíró saját műveket azonban sem Gottsched, sem pedig Kazinczy nem hagyott az utókorra. A „Minna von Barnhelm” magyar nyelvre történt átültetését ennél fogva csak annak a felvilágosító törekvésnek az összefüggésében dicsérhetjük, amely az idegen nyelvű irodalmak fordítása révén kívánta szolgálni az anyanyelv, illetve az anyanyelvi irodalom fejlődését, ám magas színvonalú irodalmi teljesítmény gyanánt semmiképp sem méltathatjuk.

Szalai Lajos

Források:

Lessings Werke in fünf Bänden. Erster Band. Minna von Barnhelm, oder Das Soldatenglück. Ein Lustspiel in fünf Aufzügen. Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1965, 125–225. o.

Lessing: Barnhelmi Minna vagy A katonaszerencse. Németből fordította Kazinczy Ferencz. Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, é. n.

Lessing: Minna von Barnhelm avagy A katonaszerencse. Fordította Kótzsán Katalin. Nap Kiadó, 2002

Iancu Laura

Ahol a madár sem jár

avagy ahová a fals antitézisek vezetnek¹

Emberi tapasztalatunk, hogy a nyelv a teremtés eszköze, a világ, a lét értelmezésének, a megértésnek a közege. Ám a nyelv mindeneke előtt: anyanyelv. A biológiai születés után a nyelv szül emberré bennünket, létünket teljesen átítatja, gondolkodásunkat társadalmivá alakítja, hiszen maga is tömör lecsapódása a társadalom történetében felhalmozódott tapasztalatoknak. Beszélő emberré, gondolkodó lényé tesz a nyelv, kultúrák továbbvivőjévé formál. A nyelv tehát a második szülőanya – az elsőhöz hasonlóan, sohasem a nyelv általában, hanem mindig csak egyetlenegy: kinek-kinek az anyanyelve.

¹ Elhangzott a 2009-es Tokaji Írótabor konferencián. Köszönetet mondok Pécsi Györgyinek és Ács Margitnak a kérdésről folytatott értékes, tanulságos beszélgetésekért.

A mindennapos nyelvi botlások, nyelvi kudarcok, nyelvi bukások közepette az együgyű ember gyakorta temetkezik a búslakodásba, hol rí, hol kacarászik szerencsétlen avagy annak vélt sorsa felett, hogy tudniillik tulajdon anyanyelvét sem bírja, birtokolja, holott adatott néki olyan, és nem némának született. Az ember aztán Petőfi Sándort is kereste, ám mindhiába kereste ott, ahová a költő és a költészet még mondaképbe sem csavargott át. Maradt az olykor kényszerű, máskor szerelmes szembenézés azzal, ami jutott, és elfogadni olyannak, amilyenek megmaradt.

A magyar nyelvet beszélő „határon túli” magyarság túlnyomó része kétnyelvű. A kétnyelvűség, azaz a két nyelv rendszeres használata a mindennapi életben olyan (ma már természetes) állapot, amely a kétnyelvű beszélők anyanyelvét, az anyanyelvhasználatot, a szókincs tartalmát alapvetően befolyásolja, meghatározza. A kétnyelvűség szűkíti az anyanyelvhasználat lehetőségeit. A kétnyelvűség egynyelvűségbe fordulása, a nyelvcseré folyamatok régióként, olykor településenként változó képet mutat.

A kétnyelvűségi helyzet következtében a két nyelv (anyanyelv és államnyelv) bizonyos fokú interferencián esik át, a két nyelv közötti szó- és kifejezéskölcsönzések, sőt grammatikai és fonetikai kölcsönhatások elkerülhetetlenek. A „határon túli magyarok” a kétnyelvűségben kialakult magyar nyelvváltozatot beszélik. Ez a szóbeli, saját nyelv valamelyest eltér az írott formában megjelenő nyelvtől, amely erős közeledést mutat az irodalmi magyar nyelvhez.

Előfordul, hogy a kisebbségi beszélő, anyanyelvének változatai közül csak a saját (anya)nyelvjárását, sőt az sem ritka, hogy anyanyelvének csak szóbeli változatát ismeri (pl. a szórványban élő magyarság jelentős része).

Egy szociolingvisztikai felmérés kimutatta, hogy a széles társadalmi megítélés szerint a nyelvjárásban beszélő egyén iskolázatlannak, műveletlennek, az általa beszélt nyelv pedig hibásnak és helytelennek számít.² A nyelvjárás belső (a beszélők szerinti) megítélése ugyancsak megosztottságot mutat, ami tudatos vagy természetes (s éppen ezért rohamos ütemű) nyelvi és kulturális asszimilációt vált ki. A nyelvjárások gazdag szókincse a hagyományos élet egészét lefedi, ám a városi, szellemi jelenségek megfogalmazására kevésbé, vagy csak kölcsönszavak révén képes. A nyelvi kölcsönzés azonban mindig több a szavak pusztá átvételénél, ezért ez a folyamat sokkal inkább egy mesterséges, kényszerű keveréknyelv megteremtését eredményezi.

A moldvai magyar nyelvjárásoknak nem alakult ki egységes írott változata, helyesebben a beszélők irodalmi anyanyelvük írott változatát nem ismerik. Az irodalmi román és magyar nyelvhez képest, e kétnyelvűség közelebb áll a kettős félnyelvűséghez, hiszen mind a román, mind pedig a magyar nyelv egy szűk alaprétegét foglalja magában. A nyelvészek megosztottságot mutatnak abban a kérdésben, hogy a moldvai magyar nyelvjárás írott változatának

² Megjegyzendő, hogy a nyelvészet maga is különbséget tesz a nyelvjárás kettős – egymásnak némiképp ellentmondó – funkciója között. A nyelvészet a nyelvjárás jelentőségét a lokális kultúrában látja, amely forma szintjén, kifelé, megkülönbözteti az adott társadalmi csoportot, tartalom szintjén (befelé) pedig azonos orientációs mintákkal látja el az egyazon közösséghez tartozókat. Kiss Jenő: *Nyelvművelés és regionális nyelvhasználat*. In Balázs Géza et. alii. (szerk.): *Éltető anyanyelvünk*. Budapest, é. n. 293–297. (292.)

a megszerkesztése mesterséges (önálló) nyelvteremtés vagy pedig a meglévő irodalmi (magyar) nyelv átültetése, azaz magyar nyelvújítás legyen.³

Úgy tűnik, a nyelvészet nem számol az alapvető (helyi) adottságokkal: a) a moldvai magyar települések más-más időpontban, más-más térségből (Moldva, Erdély, Magyarország) ki- vagy bevándorolt magyarok csoportjaiból alakultak meg; b) ebből kifolyólag nincs közös eredettudatuk (identitásuk közös eleme a római katolikus vallás); c) nyelvük nem egységes. A nyelvészet tudományos kritériumok alapján három nagyobb nyelvi dialektust határoz meg (északi, déli és székelyes), valójában azonban ahány közösség, annyi helyi dialektus alakult ki;⁴ d) a nyelvjárások a szóbeliség keretei között léteznek.

Felmerül a kérdés, hogy ebben a kulturális közegben, ilyen nyelvi adottságokkal lehetséges-e a szépirodalom, esetleg a „csángó irodalom” megteremtése? A következő alapkérdések merülnek fel: melyik nyelvet, nyelvváltozatot válassza a Moldvában született vagy ott alkotó szerző? Ha a helyi nyelvjárás mellett dönt és az íráshoz a magyar ortográfiát választja, a következő problémákkal szembesül: a) a szerző csak saját közössége nyelvén szólalhat meg, ám a nyelvjárás írásban történő megjelenítése óhatatlanul megváltoztatja a *beszélt* nyelvet, ami így már nem a maga eredetiségében jelenik meg; b) a magyar írásrendszert a helyi (egyébként is rendkívül szűk) olvasóközönség nem ismeri; c) a Kárpát-medencei magyar olvasó akadályoztatva van a „csángó szerző” nyelvjárásban írott szövegeinek – helyesebben az alkotó nyelvének – zökkenőmentes befogadásában.

Lakatos Demeter szabófalvi költő kezdetben román ortográfiával, helyi magyar nyelvjárásban írta verseit, amiket aztán maga sem tudott visszaolvasni. A klézsei költő, Duma-István András magyar betűkkel írja lábjegyzettel ellátott verseit. Duma írásainak irodalmi fogadtatása jól tükrözi a nyelvjárásban vagy nyelvjárásban is írott művek kettős irodalmi értékelését. „Duma-István András versei a moldvai csángómagyarok utolsó, utolsó előtti nyelvemlékei (...) a végveszélybe került, elpusztításra ítélt anyanyelv szűkülő jajszavai (...) nyelvromlás virágai (...) bevallom, először csak a nyelv érdekelt, amolyan nyelvészeti csodá-

³ Sándor Klára nyelvész például úgy vélekedik, hogy (Moldvában) a magyar nyelvű oktatás akkor járna eredménnyel, ha az a csángó magyar dialektuson alapulna. Idézet: „először saját, lassan feledésbe merülő anyanyelvében kellene újra megerősödni, nem pedig – mintegy harmadik nyelvként – a köz magyart megtanulnia”. Idézi É. Kiss Katalin: *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest, 2004. 108. Rendkívül nagy a rokonság a moldvai csángók és az oroszországi finnugor kisebbségek helyzete között. A vogulok és az osztjások alig néhány évtizedes múltra visszatekintő írásbelisége és szépirodalma mesterséges körülmények között született, a több nyelvjárásra tagolódó anyanyelv számottevő olvasóra nem számíthat, a szerzők számára az egyetlen kitérés lehetőségét az orosz nyelven való publikálás jelentette, a siker árát ellenben lelki és szellemi teher követte. A hasonlóságok ellenére meghatározóbb a különbség, ami a két népcsoportot elhatárolja egymástól. Értelmezésében a csángó nyelv nem önálló nyelv (mint pl. az osztják), hanem a magyar nyelv egyik dialektusa, következésképp ebben az esetben nem nyelvteremtésre, hanem nyelvújításra van szükség.

⁴ A moldvai nyelvjárás alatt a magyar irodalmi nyelvtől valamelyest eltérő területi nyelvváltozatot értem. A moldvai nyelvjárások egymástól való eltérése leginkább (táj)szavak szintjén érzékelhető és értendő.

nak véltem a szövegeit, aztán lassan felfedeztem mélységeit (...) ez az ember gondolkodik (...) vívódik, az élet nagy kérdésein gyötrődik, az emberi sorsnak élet-halál-szerelem kérdéseit szenved, elmúlás-megmaradás paradoxonjai között őrlődik, mint minden alkotó, ki mást és jobbat akar”.⁵

Mind Lakatos, mind pedig Duma kevés helyi olvasóra számíthat, aminek oka részben az analfabetizmusban, részben pedig abban keresendő, hogy a moldvai paraszttársadalmakban az olvasáskultúra a VIII. osztállyal véget ér. A szerzők „csángó” szövegei legfeljebb Kárpát-medencei magyar olvasókra számíthatnak.

A moldvai magyar szerző második lehetséges alkotó nyelve a román. Az ország hivatalos nyelvét és annak írott, irodalmi változatát az állami iskolákban minden állampolgár elsajátította, az olvasásnak nincs nyelvi akadály. Ebben az esetben magyar eredetű román szerzőről kell beszélünk, akiből egyébiránt sok van.

Az irodalmi magaslatokra igyekvő moldvai magyar szerző a történelmi előzmények, nyelvi adottságok foglya, és ez a körülmény meghatározza művészete tartalmi, formai, egyszerűen esztétikai minőségét. Szokatlan helyzetben találják magukat (a magyar és a román) irodalmi kánon atyái, és persze maguk az olvasók is. A nyelvjárást, kétnyelvűséget, irodalmi nyelvet is hordozó szerző keresi a helyét az irodalomban, a (nemzeti) hivatalos kánonok pedig – különböző vesztélyekre hivatkozva – mereven védik az „irodalmi minőséget”, a modernséget, fenntartva az egymástól elhatárolt, egymással szemben meghatározott műfajok, írásmodellek, megidézett témák közötti merev hierarchiát, ez az attitűd végül az olvasók megosztottságához vezet.

A „dialektus”, „csángó”, „kisebbségi” stb. irodalom egyedül a tudományos vizsgálódások esetén releváns disztinkciók. E kategóriák sem a valóság heterogenitását, sem pedig az alkotás természetét nem képesek kifejezni. Az írás: nyelvteremtés. Minden alkotó megteremti a saját nyelvét. Ha minden alkotó egyéni nyelvet használt, a nyelvjárást és az irodalmi nyelv oppozíciója is indokolatlan. A kérdés nem az, hogy irodalmi nyelvvé válhat-e, fejleszthető-e a kisebbségi vagy a dialektusnyelv, hanem az, hogy az adott, bármilyen alkotói nyelven szerzett mű jó vagy nem jó. A közös, egységes, eszményi és normatív irodalmi nyelv gyakorlati megnyilvánulása számtalan alakot ölthet.

⁵ Ferenczes István, In: Duma-István András: *Én országom Moldova*. Csikszereda, 2000. 5–7.

Anyanyelve lengyel, választott hazája magyar

Konrad Sutarski köszöntése

Konrad Sutarskiról az 1970-es évek elején hallottam az Európa Könyvkiadóban Gimers Románától, a lengyel irodalomért felelős szerkesztőtől, műfordítótól, s rögtön megjegyeztem a nevét. Költő, de borsó-, bab- és paprikaszedő gépek tervezésével foglalkozik – mondta Romána, s hozzátette: „Poznańi, s öt-hat éve költözött át Budapestre, miután megnősült.” Poznań – a 1956-os munkásfelkelés miatt – jó ajánlás volt ahhoz, hogy megismerésére törekedjem... Ráadásul Romána még azt is odasúgta nekem, hogy az apját, aki katonatiszt volt s szovjet fogságba esett, Katyńban agyonlőtték. Ez kettős történelmi indok a személyes kapcsolatteremtésre. De az én fantáziámat igazán az foglalkoztatta, hogyan lehet paprikaszedő gépet kigondolni... Legkedvesebb lengyel költőm, Cyprian Kamil Norwid már az 1800-as évek közepén leszögezte, hogy a matematikának semmi köze a költészethez. De egy paprikaszedő gép? Ennek meg szerkesztése – egy magyar ember szemében – már maga költészet.

Legközelebbi elmélyültebb lelki találkozásunk szervezője Weöres Sándor volt. Az ő születésnapjának ünnepségét a Fészek Klubban összekapcsolták Jékely Zoltán hatvanadik születésnapjának megünneplésével. (Weöres és Jékely egyazon „évjárat”: „1913-asok”, Konrad huszonegy évvel később látta meg a napvilágot.) A köszöntők után az ünnepség rendezője megkérte mindkettejüket, hogy mondják el vagy olvassák fel egy versüket. Jékely azzal az indokkal hárította el a kérést, hogy évtizedek óta nem szerepelt nagyközönség előtt. Mire Weöres Sándor úgy vágta ki magát a hirtelen zavarttá lett helyzetből, hogy ő saját verse helyett inkább barátja, Konrad Sutarski egyik általa lefordított versét olvasná fel. És a rá jellemző félszeg mozdulattal belső zsebébe nyúlt és előhúzott egy Sutarski-verset, mintha azt időtlen időktől fogva a szíve fölött őrizné. Ez aztán megjelent a lengyel költő 1975-ben napvilágot látott első magyar kötetében, amelynek címe – *versei* – sziámi-ikerként hozzátapadt nevéhez.

A személyes ismerkedésre ezután már csak a formáság, az udvariasság kedvéért volt szükség. A Nowy Wyras című varsói irodalmi havilap, amelynek alapítása Edward Gierek 1970-es hatalomra kerülése után történt, megkért, hogy mutassam be a fiatal magyar költészetet. Őt vagy hat poéta „anyagával” állítottam be Konrad – ha jól emlékszem – Bródy Sándor utcai tervezőirodájába, s miután most már annak rendje és módja szerint bemutatkoztam, kértem: ültesse át az általam kiválasztott költők verseit lengyelre... De néhány napon belül, mert sürget az idő. Örültem, hogy kötélnek állt, mert nem kellett nyersfordításokkal bíbelődnöm. Farkas Árpád, Petri György, Utassy József verseivel készült el időre. Sutarski Konradot is, akit Csoóri Sándor már ekkor a két költészet nagykövetének hívott, beválogattam mint magyar-lengyel költőt. Így kerültünk egy lapba, pendültünk ettől kezdve egy húron... Ez utóbbi kifejezéseket Konrad bizonyára pontosan értené. Merthogy a magyar nyelv leg-

mélyebb rétegeit is érzi. És talán ennél is jobban érzi históriánkat. Ezt persze egy lengyel embernek könnyű. Konradot is, mint annyian másokat, a vállalás tette magyarrá. És e vállalás legtartósabb fundamentuma 1956, amely Poznańt és Budapestet egygé cementezte.

A rendszerváltozás kezdetén szinte egyszerre lettünk diplomaták. Én a varsói magyar nagykövetségen kulturális tanácsos, Konrad a budapesti Lengyel Kulturális és Tájékoztató Központ igazgatója. És volt a Duna TV munkatársa és az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöke, alapított a magyarországi lengyelség múltját, kultúráját és történetét bemutató múzeumot és levéltárat. Öt verseskönyve mellett műfordításkötetei jelentek meg, amelyek a határon túli magyar költészetet is bemutatták. Kezdeményezője és támogatója volt a közös magyar-lengyel múlt feltárásának, dokumentálásának, az 1920 után Lengyelországhoz került Észak-Árva és Észak-Szepesség bemutatásának. Mindennapi tettei és eddigi életműve is azt bizonyítja, hogy az 1990-es években méltán jutalmazták Bethlen Gábor-díjjal.

Szerencsém volt nekem is verseit fordítani. Köztük azt is, amely *Szenteste* címmel az 1956-os magyar forradalomnak állított emléket.

Szenteste

az 1956-os magyar tragédia emlékének

a szentestét bebugyolálja a hó

mily jó valaki szemébe nézni
felfedni bennük a fenyőgyertyák fényét
csodásan elrendezni a szavakat
úgy hogy boldogság kerekedjék belőlük

a szentestét bebugyolálja a hó
fagyöngy díszítgeti
a szentestét bebugyolálja a hó és az ének

csak ott
délen, Budapesten
szól másként az ének
másként rendeződnek a szavak
a kötéseken még átüt a vér
ott szenteste
a megolvadt viasz is könnyé válik

(e vers 1956 decemberében keletkezett)

Kovács István

Köszöntünk, Konrád, köszönjük konzulensséged a kezdetektől. (A szerk.)

Krónikás, ébresztő

S. Benedek András
(1947–2009)

Csodálatos sáfára volt, tudója-tudósa, krónikása peremvidék-hazájának. Ha külön-külön is céltudatosan megszerkesztett, tárgyát mindenfelől éles világitásba állító munkáit egymás mellé raknánk, a biztos kézzel megrajzolt részletekből eligazító körképet kapnánk. Tragikusát és felemelőt. Nem volt, nincs hozzá foghatóan szívós és hiteles ébresztője a fogyatkozó kárpátaljai magyarság hagyománytudatának. Bármiről írt, könyvről, kastélyokról, romokról, drámai történelmi pillanatokról, távoliakról, közeliokről, köznapokról és árvizekről, két-három mondattal már magával sodorta olvasóit. Mindenben otthonos volt, művészettörténetben, irodalomban, közművelődésben, szociográfiában, településtörténetben, politikában. Hajdan szervezője, éltetője, művelője a semmiből támadó kárpátaljai irodalomnak. S éppen mert az volt, át kellett települnie az anyaországba. De itt is, min-

den percében, a kishaza képviselője maradt. Nem regényesített, nem szenvelgett, nem vizezte fel anyagát. Amit tudott, és hihetetlenül sokat tudott, villogó mozgókép-sorokban állította olvasói elé. Józanul volt szenvedélyes, és szenvedélyesen tárgyilagos. Gazdag lélek és tiszta elme.

Lator László

Elment, mert elszóllítatott. Itt volt – látható szerte folyóiratoldalainkon is. Jó volt vele sokat együtt – a baráttal, az alkotóval. (A szerk.)

Vári Fábrián László

Ítélet után

Béninek

A bolygók összecsapnak egyszer.
Testvértűz ég és föld között.
Hiába sírdogál az ember,
Isten halálnak öltözött.

Eszünkbe jut az anyánk kínja
s embriókorunk álmai.
Nagyanyánk Jézus Krisztust hívja
fogoly fiát kiváltani.

Nem temet, és nem sirat senki,
nem rendel dőre számvetést.
Mely ügyész merné kézbe venni,
s fel is mutatni azt a kést?

A hold tér először magához:
dagály dőzsöl a partokon,
s holdkór vagy frász az, amit ránk hoz,
álmunkon amint átoson.

Delet már nyakunkon a penge.
Szívünk azóta kőkemény.
De tengeranyánk méhébe rejtve
lűktetni kezd a költemény.

Ménfőtől Ménfőcsanakig

Sulyok Vince
(1932–2009)

Keveseknek adatik három hazát megélniük. Sulyok Vince rákényszerült, és neki sikerült. Az elsőből, a szülőhazából 1957 februárjában menekülni kényszerült. A harmadikat, Spanyolországot krónikus torokbetegségének orvoslására választotta. A második hazában, Norvégiában teljesedett ki az élete. Ott fejezte be egyetemi tanulmányait, ott alapított családot, s nevelt fel Éva asszonnyal két gyermeket. Ott hagyott maradandó nyomot hanygaszorgalommal végzett szellemi munkálkodása az Oslói Egyetemi Könyvtárban s annak hungarica gyűjteményében. Ott teljesedett ki igazán írói, műfordítói munkássága. Élt, halt e három országért.

*Álmaimban régóta hallom már a déli
vizek zúgását, hívását – s most itt ülök e partok
fölött s a kéken-zölden gördülő
tengerre nézek: nagy madárccsapat
kanyarodik részegült örömmel a víz
s a hosszú parti pálmásor fölé.
Ülök itt a meleg szelekben,
miközben északi kertemben méteres
hó alatt szunnyad minden élet.
Észak és dél kettősségében így élek:
norvég állampolgárként északi
telek menekültje itt – és fizetővendég
e napos spanyol partokon. De (így vagy úgy)
mindkét helyen idegen valamiképpen.*

(Északi telek menekültje, részlet, Torrevieja, 1991)

Sulyok Vince 1932-ben született Ménfőn. A gimnáziumot 1944 őszén a győri bencéseknél kezdte, de az egyházi iskolák államosítása miatt a Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett 1952-ben. Az 1956-os forradalom alatt az Egri és Heves Megyei Forradalmi Tanács tagja, az egri Népújság főszerkesztője. Forradalmi tevékenységéért le akarták tartóztatni, de az utolsó pillanatban külföldre menekült.

„Tevékeny részvételem az 56-os forradalomban azzal a rettenetes következménnyel járt tehát, hogy hazámat elhagyni kényszerültem végül is, bármennyire nem akartam is azt. Jugoszláviában öt hónapnyi, internálással felérő tartózkodás várt rám hat különböző lágerben (menekülttáborban), míg végre 1957. július 5-én Norvégiába kerülhettem. Éspedig saját kívánságom szerint, ámbar kezdetben inkább Svájcba, majd Németországba szerettem volna el-

jutni, ez azonban nem volt lehetséges, mert előírányzott kvótáik közben beteltek. A norvég világ már gimnazista korom óta vonzott, noha persze nem oly módon, mintha már akkor ott kívántam volna letelepedni és ott leélni életemet. De Knut Hamsuntól és Sigrid Undsettól mindent elolvastam, amihez csak hozzáférhettem magyarul, később Henrik Ibsentől és más norvég íróktól is, és Grieg zenéjéből is ismertem valamit, hasonlóképpen Edvard Munch festészetéből. Legizgalmasabb nem-szépirodalmi olvasmányaim közé tartoztak Fridtjof Nansen és Roald Amundsen írásai is, valamint a róluk írt beszámolók. Szellemileg-lelkileg tehát egyáltalán nem felkészületlenül indultam Norvégiába, mikor erre 1957 júniusának közepén váratlanul lehetőséget nyitott a sors.” (Az én ezerkilencszázötvenhatom, részlet)

*Egy ároknál megállt kísérom
s fojtottan súgta: „Ez itt a határ...
segítse Jézus!” – Kezem megragadta,
s csendesen ment is vissza már.*

*Háromnegyed kettő volt. Fénylett
a mutató, az óra zümmögött.
A hűvös köd derengve rettent egybe
imbolygó vállai mögött.*

*Magam maradtam. Átugortam.
A dobbanástól visszhangzott a táj,
s lihegve vártam, fuldokolva... higgyem,
hogy mögöttem van minden borzadály?*

*S mert rágondoltam: mint az ostor
az állatot, a szörnyű félelem
úgy végigvert, hogy futottam, rohantam!
S a Szabadság már ott futott velem...*

(Menekülés, Niska-Banja, Jugoszlávia, 1957. február 28.)

Sulyok Vince Norvégiában talált második otthonára, az Oslói Egyetemen folytatta tanulmányait, s 1963-ban német és történelem szakon cand.philol. címet szerzett. Ezt követően az Egyetemi Könyvtárban volt évtizedeken át a közép- és kelet-európai részleg (s benne a bőséges hungarica gyűjtemény) szakértője és vezetője. Eközben folyamatosan publikálta verseit az emigráció folyóirataiban: az Irodalmi Újságban, a Katolikus Szemlében, a Nemzetőrben és az Új Látóhatárban. Verseskötete 1958-ban jelent meg a római Katolikus Szemle (*Rámdöntött világ*), majd 1961-ben Brüsszelben a Magyar Ház kiadásában (*Céltalan ég alatt*). A rákövetkező években további kötetekben, antológiákban, nyugati magyar lapokban és folyóiratokban jelentek meg versei. 1997-ben a budapesti Széphalom Könyvműhely gondozásában egy bőséges, 307 oldalas válogatás látott napvilágot *Fényörvény életünk* címmel. Ugyanott jelent meg 2002-ben a *Tegnapodban élsz* című kötete, amelyben az 1998–2001 között írott versek kaptak helyet.

Az olvasásban megfáradva, olykor
 a valóság felszínére evickélek,
 s a feketén nyüzsgő hangyabetűk
 és a fehér könyvoldalok helyébe
 hirtelen távoli, gyerekkori
 nyarak égető napja vág a szemembe
 s gabonatáblák aranylanak felém,
 mint egykor valaha valamelyik
 dűlőnkben, ahol arattunk s én a kévéket
 hordtam egybe „képébe”,
 vagy dobáltam favillával a szekerekre
 a nehéz kévéket napestig, fáradságot
 alig-alig érezve,
 mert sürgetett az is: az elvégzendő
 munka, de még inkább talán
 az ég alján gyanúsán magasra feltorlódo
 felhők sötét fenyegetése.
 Versenyfutás volt ez az idővel, igazi,
 s a nyertese mi lettünk,
 mert villámaival kaszálva
 az eső egyre inkább távolodott.
 Szerettem az asztagrakást s szerettem
 dobálni az arany búzaszemektől
 súlyos kévéket a cséplőgép
 dobjára, az „etető” keze ügyébe.
 Aranyidő volt ez az életemben,
 réteken és szőlőkben töltött,
 aranyidő, mit a kor táblájáról,
 mint tanító szivacsával a felírt
 betűket, itt a sors egy életformát
 törölt le irtalom nélkül örökre.

(Egykori arany éveim, Billingstad, 2009. március 27.)

Közben folyamatosan publikálta irodalmi és történelmi tárgyú cikkeit és tanulmányait a norvég lapokban és folyóiratokban. Szinte évente jelentkezett fordításkötetekkel: a norvég, a német, az orosz és a magyar irodalom jeles műfordítója volt. Többek között Petőfi Sándor, József Attila, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Pilinszky János, Csoóri Sándor, Kányádi Sándor, Konrád György és Esterházy Péter neve szerepelt a kiadványokon. A Nyugat-nemzedék költészetét a *Moderne ungarsk lyrikk (Modern magyar líra)* című kötetben mutatta be. Az 1970-es évektől fokozatosan lehetőség nyílt arra, hogy a skandináv, így a norvég irodalmat is magyarországi és erdélyi folyóiratokban és kötetekben az olvasók elé tárja. A Magyar Írószövetség Arany János Alapítványának „Az év könyve” (műfordítói kategória) címét 2002-ben az *Idillország kéklő ege, Huszadik századi dán költők antológiája* című kötete nyerte el. Korábban pedig Oslo Város Fordítói Díját kapta meg Petőfi-kötetéért. Határ Győző így emlékezett meg ró-

la: a diaszpóra költői közül *Sulyok Vince* tette meg a legnagyobb utat: a hazai költészet motyójával indult, de odakint övé lett „a teljes látóhatár”; „érzékeny idegrendszerű kozmopolita és a kultúra minden komfortjával berendezett elme” (forrás: G. Komoróczy Emőke: *Határ Győző életműve*).

2007-ben a Hollandiai Mikes Kelemen Kör Irodalmi Figyelő Díj odaítélésakor laudációjában Arday Géza irodalomtörténész a következőket mondta: „Akinek módjában áll áttekintenie *Sulyok Vince* hatalmas műfordítói és alkotói munkásságát, először megdöbben a kötetek és költemények mennyiségétől, azután felocsúdik, ám belepillantva az életműbe másodsor is megáll egy pillanatra az elvégzett munka minősége láttán. Nem nehéz bárkinek is felmérnie, hogy egy olyan irodalmi életművel állunk szemben, amely még messzemenőig nem lezárt, de elválaszthatatlanul egyet jelent a magyar költészet norvégiai megismertetésével. Megállapíthatjuk, hogy *Sulyok Vince* egy több évtizede működő intézmény!

... a kis népek nem egymást fordítják, hanem a nagyokat, ám ha mégis, akkor az azért történhet meg, mert a kis népek érzés- és gondolatvilága közelebb áll lelkiileg-szellemileg egymáshoz. Ez lehet a mélyebb oka a norvég–magyar kapcsolatnak, amit *Sulyok Vincének* köszönhetünk. Azért is hálásak lehetünk, hogy az 1974-ben megjelent nagy Norvég Lexikon meghívott szerkesztőjeként több mint 800 magyar vonatkozású szócikket írt a lexikon 16 kötetébe: irodalmunkról, nyelvünkéről, történelmünkéről, művészetünkéről, művelődésünkéről. Az „Ungarn” címszó 12 oldalas történelmi bemutatást tartalmaz.” (forrás: Mikes International, 48. Tanulmányi Napok).

*Mi történik a nyelvvel,
a másik életből hozottal,
az anyanyelvvel,
mi történik veled évtizedek
során az idegenben,
hol ellene létezik minden,
támadja, ostromolja, rontja
minden órában rádió,
tévé, újság, reklámszöveg
s az az idegen nyelv, amelyben
benne élsz, az utca s munkahelyed
nyelve, az a szükséges, az a második,
amely talán kedves is, szép is,
de mindenképpen létfeltétele
új életednek, háznak, autódnak,
pénzednek és egyre inkább,
minden új nappal egyre inkább
az álmaidnak is, a terveidnek –
mi történik az anyanyelvvel,
a távoli múltból, a távoli
hazából magaddal hozottal
az idegen nyelvi közeg*

mindennapi támadásai közepette?
 Megtépázódik, szürkül, megkopik,
 szavakat veszít, színt, zamatokat,
 színig telítődik idegenséggel
 és süllyed, süllyed a tudattalan
 mélyére, mintha feneketlen
 kútba süllyedne, honnan csak a múlt
 emlékei hozzák föl néhanap
 a fényre, s egy-egy verssor, könny vagy ének.
 Jaj annak, akit sorsa kiszakít
 hazájából, anyanyelvéből,
 de ezerszer jaj annak, aki kész
 feledni mindkettőt; mert új hazát
 s új anyanyelvet cserébe nem ad
 a másik ország, ahol élsz s az új nyelv,
 bárhogy betölti mindennapjaid!

Míg neved magyar, idegen maradsz,
 míg múltad magyar, idegen maradsz,
 bárhova vet a sorsod!

(Hazád és anyanyelved, Torrevieja, 1991)

A sors rákényszerítette arra, hogy idegen országban teremtsen új egzisztenciát magának. Emellett sajátos misszióknak tekintette az emigrációt: számtalan magyar író norvégiai látogatását kezdeményezte akkor, amikor a Nyugat szót még csak magában ejthette ki bárki, akkor is csak halkan. Hazai s határon túli alkotóművészek élvezték vendégszeretetét és felesége, Éva asszony gondoskodását. De sokat tett azért is, hogy a Skandináviában élő magyar olvasók és alkotók is megtalálják az anyanyelvük ápolására legalkalmasabb fórumokat. Egyik szerkesztője volt a világviszonylatban is különlegesnek mondható irodalmi és képzőművészeti lapfolyamnak, az Ághegynek. Nehéz felsorolni mindazt, hogy mennyiszor sietett mások segítségére. Nem is igen szerette, ha ilyesmi került szóba. Csendben, szerényen tette a dolgát.

Boldog, akit (amikor meghal)
 hitves és gyermek elsirat,
 kit megőriznek emlékezetükben,
 kire mindig van jó szavuk,
 kiért évek, évtizedek múltán is
 könnycseppet tudnak
 szétmorzsolni a szemsarokban,
 kit emlegetnek és kinek álmukban
 még sokáig megfognak a kezét,
 kinek sírjához ki-kijárnak,
 kinek ezzét vagy azzát, emléktárgyait
 évekig őrzik kegyelettel.

*Egy napon meghalunk
mindannyian, nem lesz kivétel,
élünk ötven vagy nyolcvan évet
a földi fényben
– egyszer, és soha többé!
Kimúlunk a világból,
ezt kerülni nem lehet,
jönnek évszázadok, évezredek
helyünkre mások állanak
és másoké lesz mindenünk.
Porból jöttünk, porrá leszünk.*

(Memento Mori, Torrevieja, 1991)

Mint történész nagy szolgálatot tett a magyarságnak. Tízéves munkával elkészítette a több mint 700 oldalas monográfiáját *Magyarország története és művelődése* címmel (*Ungarns Historie og Kultur*, Solum Forlag, 1995), amelyben az északi népeknek mutatta be hazánk történelmét, kultúráját. Borítójául, szülőhelye emlékére, a tragikus kimenetelű ménfői csatát ábrázoló festményt választotta a Képes Krónikából, amin ugyan nehéz ráismerni a mai Ménfő-Csanakra, de jól látható a mélybe zuhanó Árpád-sávós zászló s a vele együtt a mélybe taszított magyar és kabar királyiak, velük szemben pedig a német császáriak a hozzájuk átpártolt magyar fegyveresekkel. Munkáját Bethlen Gábor-díjjal tüntették ki Budapesten. 1999-ben pedig Nagy Imre-emléklaplakettet kapott.

1996-ban az oslói Magyar Követség rendezvényén a Pro Cultura Hungarica díj átvételekor a Duna TV-nek adott interjújában elmondta, hogy amiként Ady-fordításaival sem ért el nagy sikert Norvégiában, úgy Nagy Lászlóval sem járna jobban (pedig nagyon, de nagyon szeretné egy vaskos kötetben bemutatni a skandináv olvasóknak), hiszen mindkettőjük költészete annyira magyar, hogy oldalakon át kellene magyarázkodni, értelmezni gondolataikat. Pilinszky fordításaival – folytatta – viszont meglepő elismerést aratott. Úgy látszik, Pilinszky humanizmusa átsugárzott a lefordított sorokon eltalálva a norvég olvasók szívét. Végül némi szomorúsággal jegyezte meg, hogy mennyire meglepte ez a kitüntetés, hiszen tudtával eddig ezt a díjat a magyar kultúráért sokat tett külföldiek kapták. Ezek szerint nem számítok magyarnak? – tette fel a költői kérdést.

...

*Neveket itten nem ismeri senki
s valószínűleg még az se érdekel senkit,
hogy behunyt szemmel mért ácsorgok itt
tövében ennek a forró házfalnak,
honnan jöttem ide és hova készülök.*

*Nem tudják, hogy magyar földön születtem,
nem tudják, hogy mégis norvég vagyok:*

*útlevelém és állampolgárságom
norvég, noha anyanyelvem magyar,
azaz hol magyar, hol meg norvég,
lakhelyem pedig hol spanyol, hol norvég,
szülőföldemre turistaként járok,
mert hazámnak nincs másképp szüksége rám.*

(*Tűnődés falhoz szorulva*, Torrevieja, 2004)

2008-ban születésnapján a 75 éves, ereje teljében lévő költőt a Bezerédj-kápolnában ünnepelték egy irodalmi esttel író társai, rokonai, tisztelői. Sulyok Vince ekkor adta át Ménfőcsanak közösségének hagyatékba emléktárgyainak, köteteinek, kézíratainak egy részét. Ezek a könyvtár egy külön helyiségébe, a Sulyok-emlékszobába kerültek. Szülővárosa pedig ekképpen reagált:

„A ménfőcsanaki Részönkormányzat képviselői testülete 2007-ben alapította a Ménfőcsanakért Plakettet, amit a helyi születésű vagy hosszú ideje itt élő, Ménfőcsanakot kiemelkedő munkájával, szellemi vagy tárgyi alkotásaival becsülettel, szeretettel képviselő személy kaphatja. Olyan ember, akire mindenki büszke lehet, s élete példaértékű. Első alkalommal a 75. születésnapját szülőhelyén ünneplő Sulyok Vince Oslóban élő költőnek ítéltük oda” (forrás: Gangl András Győr Megyei Jogú Város Önkormányzatának képviselője, Ménfőcsanak Részönkormányzatának elnöke).

Legújabb kötetének megjelenését már nem érthette meg. Idén őszre várható *Vérzik a tenger* címmel az Argumentum Kiadó gondozásában. Az új évezred terméséből válogatott versek az alábbi alcímek alatt tagolódnak négy ciklusba: *Egyszer itt éltem én is*, *Ártatlanok közt*, *Vérző kézfejed*, *A boldogság egykor*.

*Kertnyi hazám, te a Sarkcsillag alatti,
mit az Idő feneketlen vize
magába éppen most nyeldes el:
a Múltam voltál itt sokáig
évtizedeken át helyettesítve
gyerekkorom kertjét, a dunántúlit,
amit apámtól örököltem volna, ha....
Hasonmását magam teremtettem meg itt,
s noha a föld itt sokkalta hűvösebb,
kertem mégis úgy burjánzott elő,
hogy kerítésemnél gyakran meg-megálltak
szomszédok is, meg idegenek is,
csodálni színeit és virulását.
Hat almafám volt s melléjük két szilvafám,
s cseresznyefám kertem legközepében,
s körül a napsütötte domboldalakon
egresek, málnák, áfonyák, ribizlik,
körbefonva zöld tiszafa-sövénnyel.
Nyírtam pázsitját, s naplementekor*

az öntözőgép drágakövei
 ragyogtak rám bokrokról-fákról.
 A kert azonban egyre erősebb
 derekat várt volna el s izmosabb karokat:
 meg kellett hát tőle végül válnom,
 s mint egykor Jézust Júdás elárulta zacskó ezüstért,
 árulóként túladtam én is egy marék euróért
 két karommal teremtett kertemen.
 Hazátlanná ekkor váltam s ezzel igazán:
 elszakadva kies norvég Atlantiszomtól.
 Gyönyörű egykori kertem, te szép északi:
 Immár Isten veled! Immár Isten veled!

(Búcsúzás északi kertemtől, Billingsstad, 2009. április)

Mentorom volt, két évtizeden át pásztorolt. Tisztelettel süvegelem s búcsúzom tőle a *Mínthogyha* című versével.

*Mínthogyha lenne választásra mód,
 mínthogyha másutt s másképp
 is élhetnék, kívánnom kellene
 s akarnom csak, s lehetnék gazdagabb
 és sikeresebb, jöhetnék és mehetnék
 egy másik kertben, más égtáj alatt,
 másfajta virágok és fák között;
 mínthogyha én választhattam volna ezt is
 itt, mintha nem egy messzi
 Nagy Akarat tologatna az élet
 sakktáblájában, apró kis figurát;
 mínthogyha sejtjeinkbe beépülve
 (s beépülve mindenbe) nem létezne
 valami Törvény, megmásíthatatlan
 s felfoghatatlan, mit csak az eszmélés
 rövidke perceiben sejthetek,
 villanásnyi időre csak: amíg
 fejem – kínban – fölemelem a porból
 s rácsodálkozom vizekre-egekre –
 fényvillanásnyi pillanatra csak,
 mielőtt porrá omlok vissza újból.*

(Torrevieja, La Mata, 1997. augusztus)

Kovács katáng Ferenc

E számunk szerzői

- Ádám Tamás** (1954) – költő, szerkesztő, újságíró, Budapest
- Baksa Bernadett** (1981) – grafikus, DTP operátor, Budapest
- Balázs Géza** (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Budapest
- Benedek Szabolcs** (1973) – prózaíró, Budapest
- Bertalan Tivadar** (1930) – festő, grafikus, író, díszlettervező, Budapest
- Bódai-Soós Judit** (1974) – szabadúszó tollforgató, Budapest
- Borbély András** (1983) – költő, szerkesztő, egyetemi hallgató, Budapest
- Csete Ildikó** (1940) – textiltervező-iparművész, Budapest
- Csindel Klára** (1947) – nyugdíjas pszichológus-asszisztens, Budapest
- Csobánka Zsuzsa** (1983) – költő, író, kritikus, Budapest
- Dávid Anna Dóra** (1984) – egyetemi hallgató, Budapest
- Demény Péter** (1972) – író, költő, publicista, Kolozsvár (Románia)
- Deres László** (1952) – tanár, Miskolc
- Dittrich Panka** (1966) – amatőr író, Győr
- Fábián Krisztina** (1970) – családgondozó, Abádszalók
- Gárdonyi Éva** (1988) – egyetemi hallgató, Budapest
- Gönczi S. Tivadar** (1950) – színész, rendező, bábművész, Budapest
- Iancu Laura** (1978) – költő, szerkesztő, Budapest
- Kiss Anna** (1939) – író, költő, drámaíró, Budapest
- Kiss-Péterffy Márta** (1975) – közgazdász, Páty
- Kisteleki Tamás** (1970) – infokommunikációs szakértő, Budapest
- Kovács Flóra** (1982) kritikus, doktori hallgató, Szeged
- Kovács István** (1945) – költő, történész, műfordító, Budapest
- Kovács katáng Ferenc** (1949) – író, műfordító, képzőművész, Oslo (Norvégia)
- Kránicz Gábor** (1978) irodalomtörténész, doktori hallgató, Budapest
- Lator László** (1927) – költő, műfordító, Budapest
- Máté J. György** (1958) – irodalomtörténész, Budapest
- Minya Károly** (1963) – nyelvész, főiskolai docens, Nyíregyháza
- Mirtse Zsuzsa** író, újságíró, szerkesztő, Budapest
- Nagypál István** (1987) – költő, Budapest
- Nyerges Gábor** (1989) – költő, egyetemi hallgató, Budapest
- Nyírfalvi Károly** (1960) – könyvtáros, író, költő, Budapest
- P. Papp Zoltán** (1949) – költő, főszerkesztő, Budapest
- Pataki Edit** (1947) – nyugdíjas tanár, Magyardombegyház
- Péterfy Gergely** (1966) – író, Budapest
- Sutarski, Konrad** (1934) – költő, kisebbségi politikus, Budapest
- Szabolcsi Erzsébet** (1954) – középiskolai tanár, Kunszentmiklós
- Szabóné Horváth Anna** (1964) – amatőr költő, Vászoly
- Szalai Lajos** (1947) – nyelvész, műfordító, Budapest
- Szigeti Csaba** (1955) – irodalomtörténész, egyetemi oktató, Budapest
- Szlamka Zsófia** (1993) – gimnazista, Budapest
- Szűcs Janka** (1988) – egyetemi hallgató, Kunszentmárton
- Takács Tímea** (1986) – egyetemi hallgató, Ajka
- Tasi Ilona** középiskolai tanár, Jászberény
- Tomán Zsóka** (1974) – néprajzkutató, Budapest
- Vadászi Árpád** (1953) – humán erőforrás vezető, Csömör
- Váradai Ábel** (1979) – egyetemi hallgató, Budapest
- Vári Fábián László** (1951) – költő, néprajzkutató, Mezővári (Ukrajna)
- Vincze Ferenc** (1979) – író, szerkesztő, Budapest
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest
- Anyanyelvápolók Szövetsége Ijúsági Vezetősége** (Készítők: Dömötör Andrea, Hidi László, Pölcz Ádám, Terjéki Tamás egyetemi hallgatók, Budapest)

Szabad szóművesség

„A nyelv olyan, mint az ég a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékával.” (Kazinczy Ferenc)

„Amikor Kazinczy elhatározta, hogy rendet visz a káoszba, legyen az akár nyelvi, akár irodalmi vagy egyéb természetű program, a kőművesszempontról második generáció tagjaként adott volt számára egy hálózat” (Szigeti Csaba)

„A nyelvújításon töprengek, szavakat ízlelgetek, császna, tevepárduc, emember, lebtan, dalabáj, szarvorrú, popont, ébrény – már nem értem őket, mégsem esnek rosszul...” (Zalán Tibor)

„Ha napjaink nyelvújítását, illetve nyelvújulását kívánjuk vizsgálni, akkor azt mondhatjuk, hogy a téma igen képlékeny és illékony, hosszabb távon megragadhatatlan.” (Minya Károly)

„Feketeszín lenvásznon életpiros betűk: ...*ysa pur es chomuvogmuc...* (isa, por és hamu vagyunk). A szövegből meredeken kiugró piros betűknek sajátos ritmusa van: EKG-szalag mutatja így a szív dobogását.” (Csete Ildikó)

„Előfordul, hogy a kisebbségi beszélő, anyanyelvének változatai közül csak a saját (anya)nyelvjárását, sőt az sem ritka, hogy anyanyelvének csak szóbeli változatát ismeri (pl. a szórványban élő magyarság jelentős része).” (Iancu Laura)

„Azoknak a szóalkotásoknak, nyelvi játékoknak a gyűjtésére törekedtem, melyek ma is a köztudatban élnek, illetve a mindennapi életünk részét képezik.” (Gárdonyi Éva)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Folyóiratunk megjelenését
a Nemzeti Civil Alapprogram
támogatja.